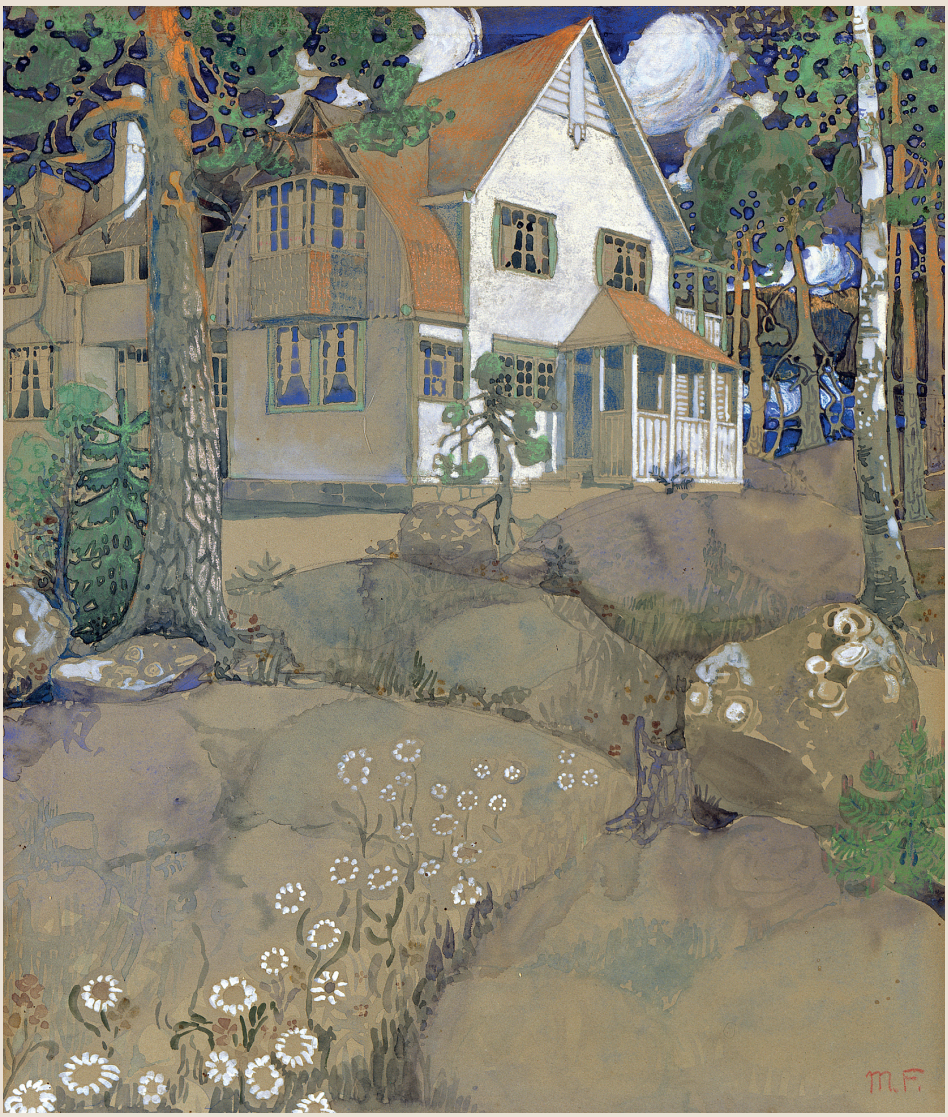
Helsingin kaupunki
Kaupunkisuunnitteluvirasto

Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2013:2

Vartiosaaren kulttuuriympäristöselvitys

Vartiosaaren kulttuuriympäristöselvitys

– historia, ominaispiirteet, arvot ja merkitys

Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit Oy

TILAAJA

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto
Asemakaavaosasto

OHJAUSRYHMÄ

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto
- Ritva Luoto
- Anne Kangasniemi
- Maria Karisto
- Riitta Salastie
- Niina Strengell

Helsingin kaupunginmuseo
- Sari Saresto

SELVITYSTYÖN TEKIJÄT

Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit Oy
- Mona Schalin
- Varvara Protassova
- Marica Schalin
- Sakari Mentu

Kari Hakli, valokuvaaja

Maisema-arkkitehtuuri MM
- Meri Mannerla-Magnusson

Arkkitehtitoimisto Kristina Karlsson
- Kristina Karlsson

Taitto: Heikki Jantunen, Unigrafia

Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2013:2
Vartiosaaren kulttuuriympäristöselvitys

ISSN 0787-9024
ISBN 978-952-272-489-2 (nid.)
ISBN 978-952-272-490-8 (PDF)

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ 4

ESIPUHE 5

JOHDANTO 7

1 VARTIOSAAREN KULTTUURIHISTORIALLISET LÄHTÖKOHDAT 11

KESÄHUVILA-ASUTUKSEN TAUSTAT 12
VILJELY, ELINKEINOT JA
HUVILA-VAIHETTA EDELTÄVÄ ASUTUS 18
MAANOMISTUS- JA MAANJAKOHISTORIAA 22
HUVILAPALSTOJEN MUODOSTUMISEN VAIHEET 27
KESÄNVIETTOA, JUHLINTAA JA SEURAELÄMÄÄ VARTIOSAARESSA 33
TYÖTÄ JA ASUMISTA 36
INSTITUUTIOIDEN LOMATOIMINTA 38

2 RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ 50

HUVILARAKENTAMISEN TAUSTA JA SUUNNITTELIJAT 50
RAKENNUSTEN JA PUUTARHOJEN OMINAISPIIRTEET JA SÄILYNEISYYS 56
PUUTARHA- JA VILJELYKULTTUURIN VAIHEITA 79
VARTIOSAAREN KULKUYHTEYDET, VENELIIKENNE JA LAITURIT 90
TIESTÖN RAKENNUSVAIHEET 95

3 YMPÄRISTÖN ARVOT JA MERKITTÄVYYS 99

1 QUISISANAN ALUE 100
2 STENKULLA — DRAKNÄS ALUE 101
3 NORDANVIK — FURUBACKA 102
4 BJÖRKNÄS — NYTORP 103
5 KAISLIKKO JA KAISLIKKO I 104
6 RAUHALAHDEN ALUE 105
7 TIRREBON ALUE 106
8 ITÄRANNAN HUVILAT 107
9 VÅDÖTORPIN HUVILARYHMÄ 108
10 STUGAN JA JANNEBERG ALUE 109
11 KAAKKOIS-RANNAN KESÄMÖKIT 110
12 DRAKUDDEN 111
13 SUNNANVIK 112
14 UDDEBON ALUE 113
15 SUOTORPAN ALUE 114

LÄHTEET 115

NYKYISET KIINTEISTÖT, NIMET JA REKISTERINUMEROT 120

TIIVISTELMÄ

Vartiosaaren kulttuuriympäristöselvitys käsittää Vartiosaaressa sijaitsevat rakennukset, rakennelmat sekä saaren huviloihin liittyvän puutarhakulttuurin. Näiden ohella selvityksessä käsitellään saaren historiallisia kulkureittejä, laitureita ja viljelykulttuurin jäänteitä. Yhteensä selvityksessä tarkastelun kohteena on noin 50 huvilaa sekä satakunta muuta huvila-asumiseen liittyvää rakennusta, joita tarkastellaan viidentoista työn kuluessa määritellyn osa-aluekokonaisuuden avulla. Osa-aluekokonaisuuksien avulla on yhteistyössä konsultin, kaupunginmuseon ja kaupunkisuunnitteluviraston edustajien kanssa tarkasteltu Vartiosaaren huvila-arkkitehtuurin, maiseman ja puutarhakulttuurin keskeisiä ominaispiirteitä, säilyneisyyttä ja arvoja. Yhtenä tärkeänä työn tehtäväkenttänä on ollut saaren omistushistorian selvittäminen.

Selvityksessä Vartiosaaren huvilarakentaminen jaetaan rakentamisajankohdaltaan viiteen päävaiheeseen. Huvilarakentamisen ohella selvitys tuo esiin Vartiosaaren sosiaalihistoriaa sekä varhaisemman kalastajaasutuksen että 1900-luvulla instituutioiden toiminnan, erityisesti Elannon ja Alkon kesälomatoiminnan. Aikakauden ihanteiden mukaisesti Vartiosaaren kesäiseen huvilaelämään liittyi oleellisesti puutarhakulttuuri ja puutarhaharrastus.

Saari on Villingin ohella viimeisiä huvilasaaria Helsingissä, joka on suurmaisemassa säilyttänyt ehjän ranta- ja metsäsilhuettinsa. Selvitys nostaa esiin kahdeksan osa-aluetta, joiden merkitys Helsingin huvilakulttuurin kannalta on erittäin merkittävä. Lisäksi koko ranta-alue osana Itä-Helsingin huvilakulttuuria arvioidaan erittäin merkittäväksi. Vartiosaaren neljällä *Arts and Crafts*-liikkeen kokonaistaideteoksen ihanteen pohjalta toteutetulla hyvin säilyneellä jugendhuvilalla on yhdessä saaren vanhimpien huviloiden kanssa laajempaakin kiinnostavuutta osana suomalaisen 1900-luvun alun arkkitehtuurin kehitystä. Selvityksen mukaan Vartiosaaressa on todennäköisesti ollut toistakymmentä puutarhataiteellisesti merkittävää huvilapuutarhaa, joista kuusi on kaupungin omistuksessa.

Kulttuuriympäristöselvitykseen liittyy KSV:n nettisivuilta ladattavissa oleva inventointikortisto.

ESIPUHE

Vartiosaaren kulttuuriympäristöselvitys on tehty Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston toimeksiannosta. Konsulttina on toiminut Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit Oy yhteistyössä maisemaarkkitehti Meri Mannerla-Magnussonin kanssa.

Vartiosaaren suunnitteluun kohdistuu ristiriitaisia maankäyttöpaineita. Laki edellyttää kaavoituksen pohjaksi kunnollisia ja ajan tasalla olevia inventointeja. Vartiosaari on Museoviraston luokittelema valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY 2009), joka osaltaan perustelee kunnollisen ja ajan tasalla olevan selvityksen tarvetta. Selvitystä tarvitaan ja sitä tullaan käyttämään tulevissa alueen suunnittelua ja päätöksentekoa koskevissa neuvotteluissa sekä aluetta koskevan osayleiskaavan ja myöhemmin asemakaavojen laatimisen pohjana. Samalla Vartiosaaren kulttuuriympäristöselvitys on dokumentti, jolla on laajempaa kiinnostavuutta. Selvitys tuo esiin tutkittua ja ajan tasalla olevaa tietoa saaren rakentamisen historiasta, huvilakulttuurista ja myös monien yksittäisten huviloiden ja huvilapuutarhojen vaiheista.

Kulttuuriympäristöselvitys käsittää Vartiosaaressa sijaitsevat rakennukset, ympäristörakennelmat sekä saaren huviloihin liittyvän puutarhakulttuurin. Näiden ohella selvityksessä käsitellään saaren historiallisia kulkureittejä, laitureita ja viljelykulttuurin jäänteitä. Yhdeksi tärkeäksi työn tehtäväkentäksi on muodostunut saaren omistushistorian selvittäminen. Yhteensä tarkastelun kohteena on noin 50 huvilaa sekä satakunta muuta rakennusta, joita tarkastellaan viidentoista työssä määritellyn osa-aluekokonaisuuden avulla. Yhteistyössä konsultin, kaupunginmuseon ja kaupunkisuunnitteluviraston edustajien kanssa on tarkasteltu viidentoista osa-alueen ja niiden rakennusten, maiseman ja puutarhakulttuurin keskeisiä ominaispiirteitä, säilyneisyyttä ja arvoja.

Selvitys nostaa esiin kahdeksan osa-aluetta, joiden merkitys Helsingin huvilakulttuurin kannalta on erittäin merkittävä. Lisäksi koko ranta-alue osana Itä-Helsingin huvilakulttuuria arvioidaan erittäin merkittäväksi. Vartiosaaren neljällä *Arts and Crafts*-liikkeen kokonaistaideteoksen ihanteen pohjalta toteutetulla hyvin säilyneellä jugend-huvilalla on yhdessä saaren vanhimpien huviloiden kanssa laajempaakin kiinnostavuutta osana suomalaisen 1900-luvun vaihteen arkkitehtuurin kehitystä.

Aikakauden ihanteiden mukaisesti Vartiosaaren kesäiseen huvilaelämään liittyi oleellisesti puutarhakulttuuri ja puutarhaharrastus. Selvityksen mukaan Vartiosaaressa on todennäköisesti ollut toistakymmentä puutarhataiteellisesti merkittävää huvilapuutarhaa, joista kuusi on kaupungin omistuksessa. Puutarhojen puutarhataiteellisen arvon määrittely edellyttää jatkossa tarkempia lisäselvityksiä ja tutkimuksia.

Vartiosaaren kulttuuriympäristöselvitykseen liittyy inventointikortisto, jossa on inventoitu saaren koko rakennuskanta apurakennuksineen sekä tärkeimmät huvilapuutarhat. Kortisto on ladattavissa kaupunkisuunnitteluviraston nettisivuilta. Osa-aluekohtaisissa inventointikorteissa tarkastellaan historiallisen ja arkkitehtuurin analyysin ohella niitä keskeisiä muutoksia, joita kohteissa on ajan kuluessa tapahtunut. Inventoinnissa ovat mukana kaikki huvilaympäristöön kuuluvat rakennukset kuten saunat, huvimajat, uimahuoneet ja muut huvilapalstan rakennukset. Puutarhojen osalta inventointi on suppeampi ja koskee lähinnä puutarhojen nykyilmettä ja -tilaa. Puutarhainventointi on rajattu koskemaan viittätoista tämän työn yhteydessä merkittävimmäksi katsottua kohdetta. Jokaisen osa-aluekokonaisuuden lopussa on yhteenveto osa-alueen keskeisistä ominaispiirteistä ja arvoista.

Haluamme esittää sydämelliset kiitokset kaikille niille henkilöille, jotka ovat auliisti kertoneet omien rakennustensa ja puutarhansa historiasta ja ovat avanneet kotinsa ja valokuva-albuminsa selvitystyön tekijöille.

Ritva Luoto
Riitta Salastie
Maria Karisto

Vartiosaaren kartta. Kiinteistönumerot ja –nimet. Tilanne 2012. Pohjakartta © Kaupunkisuunnitteluvirasto.

JOHDANTO

Työn lähestymistapa

Vartiosaaren kulttuuriympäristöselvitys käsittää Vartiosaaressa sijaitsevat rakennukset, ympäristörakennelmat sekä saaren huviloihin liittyvän huvila- ja puutarhakulttuurin. Selvityksessä käsitellään myös kulkureittejä ja viljelykulttuurin jäänteitä.

Vartiosaari on Helsingin parhaiten säilyneitä huvilayhdyskuntia. Saaressa on noin 50 huvilaa ja loma-asuntoa sekä satakunta muuta huvila-asumiseen liittyvää rakennusta. Helsingin harvoista laajoista huvilayhdyskunnista Vartiosaari ja Villinki ovat säilyttäneet suurmaisemassa ehjän ranta- ja metsäsilhuettinsa. Vartiosaaressa on useita, koko Itä-Helsingin saariston kannalta merkittäviä huvilaympäristöjä ja rakennuksia, jotka muodostavat rantamaisemaan maamerkkejä. Saaren maisema ja puutarhat ovat kuitenkin osin kasvaneet umpeen, minkä seurauksena vanhat huvilat eivät näy maisemassa enää yhtä selvästi kuin aikaisemmin. Saaren rantavyöhykkeellä on säilynyt rakennusten ohella menneestä huvilaelämästä kertovia laitureita ja rantamuureja, uimahuoneita ja saunoja, jotka ovat olennainen osa saaren arvokasta kulttuuriympäristöä.

Vartiosaaren kulttuurihistoriallinen merkitys liittyy ennen kaikkea siihen, että saari on osa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella syntynyttä Helsingin seudun merellistä huvilakulttuuria. Huviloita ovat suunnitelleet tunnetut arkkitehdit kuten Theodor Höijer, Max Frelander ja Selim Lindqvist ja huvilat edustavat aikansa merkittävää huvila-arkkitehtuuria. Aikakauden ihanteiden mukaisesti kesäiseen huvilakulttuuriin liittyi oleellisesti puutarhaharrastus - huvilaelämää vietettiin puutarhoissa, terasseilla, huvimajoissa ja tenniskentillä. Puutarhojen suunnitelmia saatettiin tilata aikansa merkittäviltä puutarha-arkkitehdeiltä kuten Paul Olssonilta ja Bengt Schalinilta tai toteuttaa alan aikakauslehdissä julkaistuja malleja paikallisesti soveltamalla.

Vartiosaaren historiaa, huvilakantaa ja maisemaa on tarkasteltu eri vaiheissa tehdyissä selvityksissä ja inventoinneissa. Aikaisemmat selvitykset ja inventoinnit eivät kuitenkaan sisällä riittävästi tietoja tai arvioita saaren koko nykyisen rakennuskannan osalta eikä puutarhoja ole aikaisemmin inventoitu. Saaren kaikkia rakennuksia ei ole aikaisemmin kattavasti sisällytetty inventointeihin.

Selvitys perustuu laajaan arkistotutkimukseen. Kulttuuriympäristöä koskevia taustatietoja on selvityksen yhteydessä koottu karttojen, maakirjojen, suunnitelmien, henkikirjojen, kirjallisuuden, vanhojen valokuvien, muistelmakirjoitusten, haastattelujen, muinaismuisto- ja luontokohderekistereiden sekä aikaisempien inventointien avulla. Yhtenä selvityksen tehtävänä on ollut saaren omistushistorian selvittäminen, jonka avulla on pystytty ajoittamaan ja jäljittämään huvilarakentamisen eri vaiheita. Rakennuksia ja puutarhoja koskevia alkuperäisiä suunnitelmia on löytynyt vain niukasti. Saaren rakennus-, puutarha- ja viljelykulttuurin historiaa koskevat tiedot ovat selvityksen kannalta kiinnostavia siitäkin huolimatta, että rakennuksissa on suoritettu muutoksia tai puutarhat ovat aikojen kuluessa saattaneet jäädä vaille hoitoa tai osin hävitä.

Maastokäyntien yhteydessä on rakennusten ja puutarhojen lisäksi inventoitu laituri-, tie- ja muita kulttuuriympäristön kannalta keskeisiä ympäristörakenteita. Rakennusten osalta selvityksessä pyritään tunnistamaan kohteiden arkkitehtuurin ominaispiirteitä, muutosvaiheita ja säilyneisyyttä. Joissakin kohteissa myöhemmät muutokset saattavat muodostavaa merkittävän kulttuurihistoriallisen kerrostuman.

Vartiosaaren huvilapuutarhat ovat tarvinneet oman inventointinsa ja arvotuksensa. Saaren huvilapuutarhojen ja huvilapuutarhakulttuurin osalta inventointi on ensimmäinen. Monet puutarhojen rakenteet ja rakennelmat kertovat eri aikakausien korkeatasoisesta puutarhakulttuurista ja huvilaelämään liittyneistä kesänviettotavoista, jossa puutarhoilla ja puutarhan hoidolla oli keskeinen rooli. Tiedetään että joistakin huvilapuutarhoista on laadittu aikoinaan suunnitelmia. Lähdemateriaalin ja maastokäyntien yhteydessä tehtyjen havaintojen pohjalta on päädytty tarkemmin tutkimaan viittätoista kiinnostavinta huvilapuutarhakokonaisuutta. Näistä puutarhoista on inventoitu tarkemmin puutarhan käytävät, rakenteet ja rakennelmat, sommitelmat ja kasvillisuus pääpiirteittäin. Maastokäyntien tuloksia on vertailtu arkistotutkimuksella löydettyihin tietoihin. Puutarhoja koskevien inventointitietojen lisäksi selvitys sisältää yleispiirteisen arvioinnin niiden puutarhataiteellisesta tai puutarhakulttuurisesta merkityksestä. Puutarhojen tarkempi arvottaminen kuitenkin edellyttää tarkempia maasto- ja arkistotutkimuksia, joita ei tämän työn puitteissa ole ollut mahdollista tehdä. Puutarhoista esitetään suosituksia niiden kohteiden osalta, joiden arvon tarkempi selvittäminen edellyttää lisäselvityksiä ja jatkotutkimusta.

Arvotuskriteerit

Yhteistyössä konsultin, kaupunginmuseon ja kaupunkisuunnitteluviraston edustajien kanssa on tarkasteltu alueen ja sen rakennusten huvila-arkkitehtuurin, maiseman ja puutarhakulttuurin keskeisiä ominaispiirteitä, säilyneisyyttä ja arvoja.

Vartiosaaren kohteita ja -alueita arvotettaessa on käytetty mm. seuraavia Helsingissä yleisesti käytössä olevia kriteerejä:

- rakennushistoriallinen arvo
- rakennustaiteellinen arvo
- kulttuurihistoriallinen/paikallishistoriallinen/sosiaalihistoriallinen arvo
- maisemallinen ja maisemakuvallinen arvo
- puutarhataiteellinen/puutarhakulttuurinen/puutarhaviljelykulttuuri

Vartiosaaren omien paikallisten erityispiirteiden ja historian tarkastelu on avannut seuraavia, arvottamista täydentäviä näkökulmia:

- maamerkki
- säilyneisyys
- kerroksellisuus
- sisätilat, kiinteä sisustus

Vartiosaaren rakennetun kulttuuriympäristön arvottamista varten on selvityksen aikana määritelty viisitoista osakokonaisuutta. Osa-alueet sijoittuvat pääasiassa saarta kiertävälle

rantavyöhykkeelle ja ne on rajattu kulttuurihistoriallisten, rakennustaiteellisten, puutarhataiteellisten ja maisemallisten ominaispiirteidensä perusteella. Näitä osa -aluekokonaisuuksia on arvotettu sen mukaan miten merkittäviä ne ovat helsinkiläisen, itähelsinkiläisen ja/tai Vartiosaaren oman huvilakulttuurin/huvilapuutarhakulttuurin kehityksen ja ominaispiirteiden kannalta. Lisäksi selvityksessä arvioidaan osa-alueiden ja Vartiosaaren rantavyöhykkeen merkitystä osana koko Itä-Helsingin rantavyöhykettä.

Selvityksen tulos

Vartiosaaren kulttuuriympäristöselvityksen tuloksena on löytynyt runsaasti uutta tietoa Vartiosaaren huvila- ja puutarhakulttuurista ja saaren historiallisista kehitysvaiheista.

Selvityksessä saaren huvilat ympäristöineen jaetaan rakentamisajankohdaltaan viiteen päävaiheeseen. Ensimmäistä vaihetta edustavat 1800-luvun loppupuolen vanhimmat huvilat ympäristöineen (Tirrebo, Stenkulla, Kaislikko, Draknäs). Näiden rinnalle selvitys nostaa esiin Vartiosaaren toista huvilarakentamisen kautta edustavat Arts- and Crafts-liikkeen kokonaistaideteoksen ihanteen pohjalta toteutetut huvilat (Drakudden, Stugan, Janneberg ja Waseniuksen huvila). Hyvin säilyneine sisätiloineen ja ympäristöineen näillä huviloilla on - vanhimpien huviloiden ohella - myös laajempaa kiinnostavuutta osana suomalaisen vuosisadan vaihteen arkkitehtuurin kehitystä. Vartiosaaren kolmatta huvilarakentamisen vaihetta edustavat 1910-1920-luvun klassistiset huvilat (Sunnanvik, Uddebo ja Quisisana) ja neljättä vaihetta 1910-1930-luvilla rakennetut vaatimattomammat huvilat. Saaren huvilarakentamisen viidettä kerrostumaa edustavat Vartiosaaren uudemmat, modernit huvilat ja sodan jälkeen rakennetut kesämökit (Villa Winqvist, Liisa ja Suvimäki).

Huvilarakentamisen ohella selvitys tuo esiin Vartiosaaren sosiaalihistoriaa ja sen osana sekä varhaisemman kalastaja-asutuksen että 1900-luvulla instituutioiden, erityisesti Alkon ja Elannon kesälomatoiminnan. Tämän vaiheen merkittävin ilmentymä on Sunnanvikin ympärille muodostunut Alkon Lomaranta, jonka kerrokselliseen aluekokonaisuu-

teen liittyy sekä rakennustaiteellisia (Selim Lindqvist, Aarne Ervi) että puutarhataiteellisia ja puutarhaviljelykulttuurin liittyviä arvoja.

Vartiosaaren kesäiseen huvilaelämään liittyi oleellisesti puutarhaharrastus. Selvitys osoittaa, että Vartiosaaressa on monen huvilan yhteydessä ollut aikakautensa ihanteita vastaava puutarha, johon on saattanut liittyä hyötyviljelyalueita. Alkuperäinen suunnitelma löytyi vain Sunnanvikin (Bengt Schalin) ja Uddebon(Paul Olsson) puutarhojen osalta.

Vaikka puutarhat ovat monin paikoin hävinneet ja kasvaneet umpeen, kertovat monet inventoinnin yhteydessä havaitut vanhojen puutarhojen jäänteet, laiturien kivimuurit, terassit ja tukimuurit ja monimuotoinen kasvillisuus alueen rikkaasta puutarhakulttuurista. Maastohavaintojen, valokuva- ja karttamateriaalin perusteella voidaan todeta, että Vartiosaaressa on ollut monia helsinkiläisittäin mielenkiintoisia puutarhakohteita, joiden arvon selvittäminen edellyttää vielä tarkempia jatkotutkimuksia. Tällaisia puutarhakohteita arvioidaan olevan toistakymmentä, joista kaupungin omistuksessa on kuusi.

Selvityksen pohjalta voidaan todeta, että huviloiden alkuperäinen suhde maisemaan ja ympäröivään metsäluontoon on säilynyt poikkeuksellisen yhtenäisenä ja ehjänä Helsingin merellisessä maisemakuvassa rantavyöhykkeen paikoittaisesta umpeenkasvusta huolimatta. Selvitys nostaa esiin yhteensä kahdeksan osa-aluetta, joiden kulttuurihistoriallinen, rakennustaiteellinen, puutarhataiteellinen tai maisemallinen merkitys Helsingin huvilakulttuurin kannalta on huomattava. Lisäksi koko saaren rantavyöhyke on erittäin merkittävä osana Itä-Helsingin rantoja kiertävää huvilavyöhykettä.

Museoviraston laatimassa inventoinnissa valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä (RKY 2009) Vartiosaari on kokonaisuutena merkitty osaksi Helsingin höyrylaivareittien kesäasutusta. Rajauksen perusteluna mainitaan mm. seuraavaa: ”…huvila-alue koostuu rantoja kiertävästä pääosin 1900-luvun alun kesäkoti- ja huvila-asutuksesta sekä saaren sisäosien vanhasta pienimuotoisesta maatalousalueesta”. Saaren monista edustavista huviloista mainitaan ns. Waseniuksen jugend-ajan huvila. Tämän kulttuuriympäristöselvityksen mukaan saaren sisäosien kallioselänteiden rajaamat suoalueet muokattiin viljelykäyttöön vasta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä aloitteellisten huvilanomistajien toimesta. Waseniuksen huvilan rinnalle tulisi nostaa myös saaren muut Arts- and Crafts -liikkeen ideologian mukaan toteutetut jugend-huvilat ympäristöineen sekä arkkitehti Theodor Höijerin suunnittelema Tirrebo.

1 VARTIOSAAREN KULTTUURIHISTORIALLISET LÄHTÖKOHDAT

Vartiosaaren rakennettu kulttuuriympäristö koostuu rantoja kiertävästä, pääosin 1890-luvun ja 1950-luvun välisenä aikana syntyneestä huvila-asutuksesta puutarhoineen sekä pienimuotoisista maatalousalueista saaren keskiosissa. Saaressa on ainakin 1800-luvun alusta lähtien ollut myös ympärivuotista asutusta. Saaren huvilakulttuuriin liittyvän rakennusperinnön, kuten huviloiden, laitureiden, uimahuoneiden ja saunojen, sekä puutarhojen lisäksi saaressa on viljelykulttuurin ja asumisen muovaamaa ympäristöä, merenkulkuun liittyviä rakenteita sekä jälkiä toistasataa vuotta jatkuneesta kivenlouhinnasta. Museoviraston muinaisjäännösrekisterin mukaan saaressa on arveltu olevan muinaishauta. Vartiosaari sisältyi myös osana 1900-luvun alussa laadittuihin Helsingin maalinnoitusketjuun suunnitelmiin.

Lähdemateriaalin ja maastokäyntien yhteydessä on tarkasteltu rakennuksia ja puutarhoja sekä laituri-, tie- ja muita maastorakenteita.

Selvitystyön perusteella on syntynyt kertomus ja tulkinta Vartiosaaren kulttuuriympäristön muotoutumisesta ja huvilasaaren keskeisistä arvokkaista piirteistä. Seuraavassa tarkastellaan muutamia keskeisiä kulttuurihistoriallisia lähtökohtia, joiden avulla on mahdollista tunnistaa ja ymmärtää Vartiosaaren kulttuuriympäristön keskeisiä ominaispiirteitä. Koska Vartiosaaressa säilyneet rakennukset ja puutarhat liittyvät ennen kaikkea saaren huvilarakentamiseen, selvityksen aluksi tarkastellaan kesähuvila-asutuksen leviämistä Helsingin saaristoon sekä siihen liittyvän rakennus- ja puutarhakulttuurin erityispiirteitä. Aiheeseen liittyen on viime vuosina julkaistu useita kirjoja ja selvityksiä, jotka ovat avanneet kiinnostavia näkökulmia varsinkin Helsingin itäisen saariston kesähuvilakulttuurin kehitykseen ja ominaispiirteisiin esimerkiksi Villingissä, Jollaksessa ja Tullisaaressa. Huvilavaihetta edeltävinä vuosisatoina Vartiosaaressa harjoitetusta maataloudesta, saaristolle tyypillisistä elinkeinoista samoin kuin saaren varhaisesta asutuksesta ja asukkaista tiedetään sen sijaan melko vähän. Vaikka selvityksen yhteydessä ei ole ollut mahdollista tehdä varsinaista historiatutkimusta tältä osin, on kuitenkin löytynyt joitakin tärkeitä viitteitä ja tietoja ympäristön tulkinnan lähtökohdaksi tältäkin osin.

Maanomistuksen, maankäytön ja maanjakotoimitusten historian tuntemus on välttämätön Vartiosaaren kaltaisen, vaiheittain syntyneen rakennetun ympäristön aikatasojen tunnistamiseksi, sillä vuosisatoja sitten muodostuneiden kylän-, pitäjän- ja tilanrajojen muodostama kuvio on edelleen havaittavissa saaren nykyisessä kiinteistörakenteessa. Koska Vartiosaaren huvila-asutus on muodostunut eri vaiheissa ja erilaisella rytmillä eri puolilla saarta, on pidetty tarpeellisena tarkastella huvila-asutuksen aikatasoja ensin maanomistuksen ja palstoituksen näkökulmasta ja vasta sen jälkeen arkkitehtuurin historian ja puutarhakulttuurin näkökulmasta. Tämä on ollut tärkeää varsinkin siksi, että rakennusten suunnittelusta on säilynyt kovin vähän dokumentteja - jos ollenkaan, ja on tuntunut tärkeältä löytää vastaus siihen kuka myi maan ja miksi, kuka rakensi ja mikä sosiaalinen verkosto ohjasi tulevia huvilanomistajia juuri Vartiosaareen.

Vartiosaaren kulttuuriympäristöselvityksessä pyritään kuvaamaan ja analysoimaan niitä keskeisiä ja ominaispiirteitä, jotka nousevat Vartiosaaren kesähuvila-asutuksen historiasta. Näitä keskeisiä teemoja ovat Vartiosaaressa toisaalta yksityisen huvila-asutuksen rakennus- ja puutarhakulttuurin erityispiirteet, toisaalta instituutioiden lomatoiminnan erityispiirteet ja ympäristö. Vartiosaaren kulttuurihistoriallisina lähtökohtina tarkastellaan myös Vartiosaarta koskevia, toteutumattomia linnoitussuunnitelmia, saaren kulkuyhteyksien ja veneliikenteen kehittymistä ja vaiheita sekä lomanvieton ja huvilaelämän rinnalla jatkunutta työn ja asumisen arkea Vartiosaaressa.

KESÄHUVILA-ASUTUKSEN TAUSTAT

Korkealta kalliolta avautuu huikea saaristomaisema Vartiosaaresta kaakkoon. Postikortti vuodelta 1898. Valok. K.E. Ståhlberg 1898. MV

Huvila-asutuksen leviäminen Helsingin saaristoon 1800-luvun lopulla

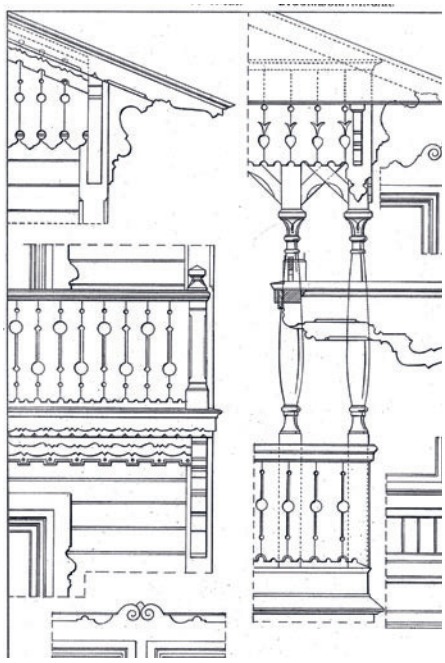
Helsingin lähisaaristoon alkoi 1800-luvulla syntyä pääkaupunkilaisten kesähuvila-asutusta. Taustalla oli paitsi suomalaisen maiseman ”löytäminen”, myös uuden pääkaupungin nopea kasvu. Ensimmäiset saariston kesäasunnot olivat joko aatelisten maakartanoita tai kaupunkilaisten tilapäiseen käyttöön vuokraamia kalastajamökkejä. Varsinaisten huviloiden rakentaminen käynnistyi 1860- ja 1870-luvulla. Huvilapalstojen erottamista helpotti maanjakolainsäädännön lieventyminen 1864 ja 1883 annetuilla asetuksilla. Lohkottujen palstojen lisäksi kesäasuntoja ja huviloita rakennettiin vuokratonteille. Huviloita rakennettiin 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä vilkkaasti etenkin Meilahteen ja Degeröhön (vuodesta 1946 Laajasalo) sekä Espoon saaristoon.

Huvilan paikan valintaan vaikuttivat maisemat, laivareitit ja näkymät merelle ja laivareitille, laiturit ja kalastusmahdollisuudet. Kartanoiden entisille maille rakennetut huvilat sijoittuivat yleensä rantavyöhykkeille parhaille paikoille höyryalusliikenteen reittien varrelle. Helsingistä Degeröhön 1830-luvulla alkanut höyryalusliikenne kehittyi vähitellen säännölliseksi vuoroliikenteeksi, joka mahdollisti jopa työssäkäynnin pääkaupungissa. Matka itäiseen saaristoon lyheni huomattavasti kun Laajasalon kanava valmistui 1874. Kanava toteutettiin lähialueen maanomistajien yhteisenä hankkeena. Höyryalusliikenne pysyi vilkkaana aina 1930-luvulle asti.

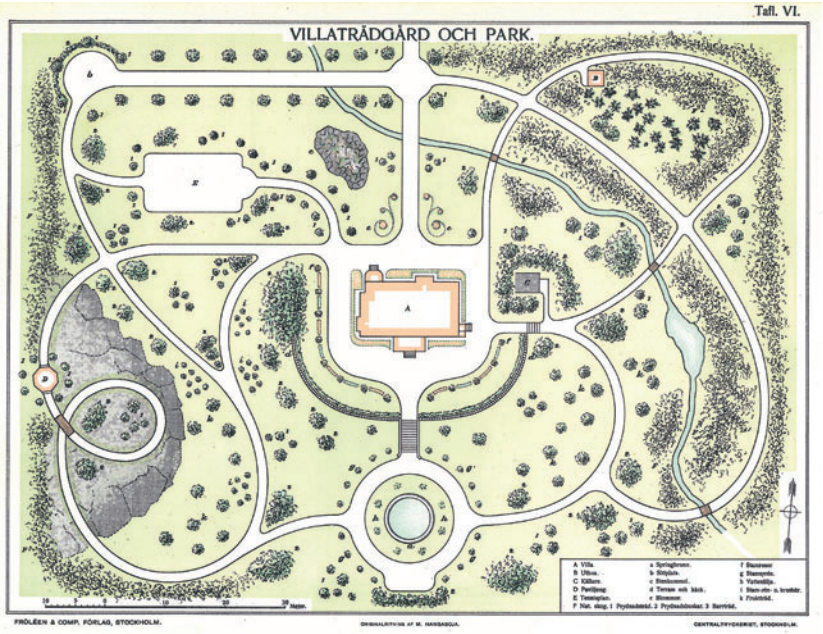
Ensimmäisten huviloiden rakennuttajat tai asukkaat kuuluivat pääosin aikansa elinkeino- ja kulttuurielämän eliittiin. He pyrkivät toteuttamaan uuden kesähuvilakulttuurin edellyttämiä väljästi mitoitettuja, edustavia seurustelu- ja majoitustiloja. Huvilan tilajäsentelylle ja ulkoasulle oli tarjolla lukuisia malleja ja esikuvia, kuten arkkitehti Josef Stenbäckin vuonna 1886 julkaisema piirustuskokoelma Kesähuviloita ja Maakartanoita. Rakennusten suunnittelusta vastasivat usein tunnetut arkkitehdit tai rakennusmestarit. Teollistumisen myötä puusepäntehtaat ja höyrypuusepänverstaat alkoivat tuottaa valmiita runkoja ja täydentäviä osia huvilarakentamista varten kuten ovia, ikku-

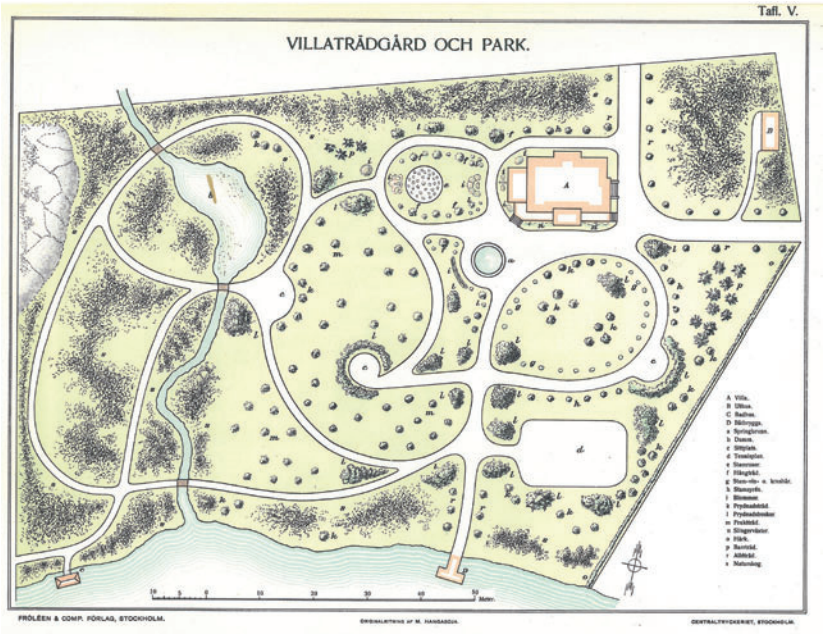

Huvilarakennusten esikuvia tarjosi mm. arkkitehti Josef Stenbäckin julkaisu 1886, Kesähuviloita ja Maakartanoita.

Arkkitehti A.Mellinin detaljipiirustus Helsingin saaristoon rakennettavaa kesähuvilaa varten. Stenbäck 1886.

Huvilapuutarhan mallipiirustuksia. M. Hangasoja 1904

noita, paneeliverhouksia ja kattoratsastajia. Malleja hankittiin esimerkiksi Ruotsista tai tilattiin Suomessa toimivilta arkkitehdeilta.

Huvilan lähiympäristöön perustettiin yleensä uusien virtausten mukainen puutarha, johon kuului oleskeluterasseja, lehtimajoja, pelikenttiä ja värikkäitä istutuksia. Kauemmaksi metsämaastoon, kallioille ja rannoille rakennettiin kauniisti polveilevia kävelyteitä ja levähdyspaikkoja tukimuurien varaan. Esikuvia tällaisille 1800-luvun maisematyylisille puutarhoille tarjosivat mallipiirustukset ja aikakauslehdet, joita saatettiin tilata Ruotsista tai Saksasta saakka. Puutarhojen suunnitelmia saatettiin myös tilata suunnittelua hallitsevilta paikallisilta puutarhureilta.

Laajenevan kesäasumiskulttuurin piirteitä 1900-luvun alkupuolella

1900-luvun alkupuolella pääkaupungin nopea kasvu nosti maan kysyntää ja hintoja vilkastuttaen palstoitusta. Huvilaelämä ei enää ollut ainoastaan vilkasta seuraelämää harrastavan eliitin yksinoikeus. Kesäasumiskulttuurin laajeneminen, uusien huvilanomistajaryhmien pyrkimykset ja elämäntavoissa tapahtuneet muutokset merkitsivät uutta ja uudenlaista huvilarakentamisen kautta sekä rakentamisen mittakaavan laajempaa asteikkoa. 1900-luvun vaihteelle tyypillisten isokokoisten, kaksikerroksisten arkkitehtonisesti näyttävien hirsihuviloiden rinnalla alettiin rakentaa vaatimattomampia, ydinperheelle tarkoitettuja kesäasuntoja. Kesähuviloihin ja rantavyöhykkeeseen olennaisesti nykyään kuuluvat saunarakennukset yleistyivät vasta 1900-luvulla, koska peseytyminen tapahtui vanhemmissa kesähuviloissa makuuhuoneiden yhteydessä ja rannan lähellä oli yleensä vain pesutupa muuripatoineen tai uimahuone.

Huvilan paikan valintaan vaikuttivat edelleen maisemanäkymät, palstan sijainti rannan tuntumassa ja yhteysliikenteen järjestelyt, kuten laituripaikka. 1900-luvun alkuvuosien jälkeen kesähuvilan yhteyteen ei enää välttämättä tarvinnut perustaa kallista ylläpitoa vaativaa edustuspuutarhaa. Huvilan rakennuspaikaksi saattoi kelvata jopa tuulille altis kallioinen niemi ilman suotuisia edellytyksiä puutarhan hoitoon. Suomalainen saaristomaisema alettiin nähdä tavoiteltavana maisemaihanteena. Vartiosaaressa tätä huvilaympäristön tyyppiä edustaa puhtaimmillaan Drakudden.

Huviloita suunnittelivat arkkitehtien ja rakennusmestareiden lisäksi rakennuttajat itse. Malliratkaisuja tuottivat esimerkiksi arkkitehtikilpailut, puusepäntehtaiden myyntiluettelot tai urakoitsijoina toimivat rakennusmestarit ja malleja sovellettiin paikallisiin olosuhteisiin.

1900-luvun alussa ihanteeksi nousseen ns. Arts and Crafts-liikkeen pyrkimyksenä oli luoda kodista kokonaistaideteos, jonka sisustukset ja yksityiskohdat ja puutarha sulautuvat yhteen arkkitehtuurin kanssa. Tärkeimmät kansainväliset vaikutteet saatiin englantilaisten ja saksalaisten julkaisujen välityksellä. Esimerkiksi arkkitehtien M.H. Baillie Scottin ja Ch. F. A. Voyseyn talosuunnitelmia ja kirjoituksia seurattiin Suomessakin *The Studio* -nimisen aikakausilehden välityksellä. Suomessa tyylin leviämistä edistivät *Arkitekten*- ja *Kotitaide*-lehtien julkaisemat artikkelit ja ideoita sovellettiin myös huvilarakentamisessa. Vartiosaaren neljä Arts and Crafts-liikkeen ihanteiden mukaan toteutettua huvilaa kuuluvat saaren huvilakulttuurin keskeisiin esimerkkeihin, joilla rakennustaiteellisina kokonaistaideteoksina ja yksityiskohtia ja osin kalusteita myöten hyvin säilyneinä on merkitystä suomalaisen vuosisadan vaihteen arkkitehtuurin kehityksen kannalta.

Arkkitehti Max Frelanderin huvilasuunnitelman havainnepiirros n.1907. Drakudden, Vartiosaari. Kuva SRM

Arkkitehdit huokeiden kesäasuntojen puolesta

1900-luvun alkupuoliskolla, 1910- ja 1920-luvuilla, levisi vähäeleistä arkkitehtuuria korostava pohjoismainen suuntaus, joka suosi ehjiä rakennusvolyymeja ja yhtenäistä ilmettä aikaisemman monimuotoisuuden sijasta. Ajan puutarhaesikaupunkien asuinrakennusten esikuvien mukaisesti, kesähuviloiden suosituksi ratkaisuksi muodostui taitekattoinen, pohja-alaltaan lähes neliömäinen rakennustyyppi. Tästä muuallakin Itä-Helsingin saaristossa yleisestä huvilarakennus-

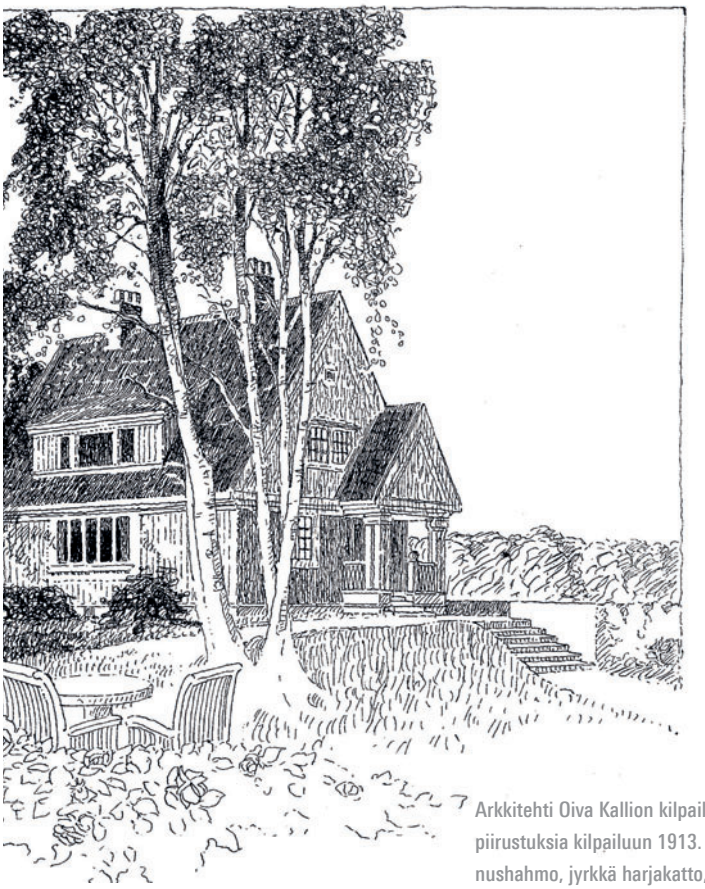
tyypistä löytyy useita esimerkkejä myös Vartiosaaresta. Kesähuviloiden esikuvina käytettiin mm. Otavan vuonna 1913 julkaisemia *Oman kodin piirustuksia* -kilpailun ehdotuksia. Otavan kirjana julkaisema suunnittelukilpailu valottaa varsin hyvin aikansa huvilarakentamisen ihanteita.

Arkkitehti Birger Brunila kirjoitti Otavan kilpailujulkaisun johdannoksi artikkelin *Sananen huokeista kesäasunnoista.*

"Tarkoituksenmukaisuus ja jalopiirteinen yksinkertaisuus on ollut ja on yleisesti tunnustettu olevan terveen asuinrakennustaiteen perusprinsiippi...Lyhyen kesämme aikana me tahdomme niin paljon kuin mahdollista oleskella ulkoilmassa, ja siksi riittää tavallisesti yksi ainoa tilava arkihuone, jossa päivisin oleskellaan vain muutamia tunteja. …Huone tekee hauskemman vaikutuksen, jos ikkunat ovat järkevästi sijoitetut siten, että aurinkoa pääsee kohtuullisesti sisään ja että kaunis näköala avautuu silmien eteen, samoin kuin jos siinä on avoin takka, jonka ympärille perhe sadeilmalla ja kolealla säällä voi keräytyä. Paitsi arkihuonetta ei vaatimattomassa huvilassa tarvitse olla muuta kuin pieni keittiö ja ruokasäiliö (pohjan puolella!), pieni eteinen ja pari makuuhuonetta."

Palvelusväen makuupaikat Brunila sijoittaa erityiseen pieneen huoneeseen tai hätätilassa keittiö-alkoviin. Yläkertaan johtavat portaat voidaan sijoittaa arkihuoneeseen, mutta mieluummin eteiseen. Tilava veranta, jossa on sijaa ruokapöydälle, lisää kesäasunnon hauskuutta, mutta sen paikka on mietittävä järkevästi. Verannalta tulisi mieluimmin päästä suoraan keittiöön. Sen tulee olla matala ja avautua korkeintaan kahdelle ilmansuunnalle. Muilta sivuilta verannan tulee olla suljettu, riittävän sääsuojan vuoksi. Oven eteen on rakennettava kuisti, missä talon isäntä voi polttaa iltapiippunsa. Ulkoasun ohje on helppo: yksinkertainen on kaunista. Julkisivujen osalta se tarkoittaa Brunilan mukaan suuria levollisia pintoja ilman turhia koristeita. Jos seinät tahdotaan laudoittaa, on kauneinta, jos laudat ovat samansuuntaiset. Vesikattona oikeastaan vain yhtenäinen, levollinen katto tulee kysymykseen. Katteena voi olla tiili tai päre. Väreistä Brunila toteaa, että tervan väri tai punainen sopivat mäntymetsän siimeksessä tai meren huuhtomilla kallioilla, punainen tai keltainen valkoisin pielin koivikossa. (*Oman kodin piirustuksia*. Otavan palkintokilpailusta 1913. Kustannusosakeyhtiö Otava Helsinki)

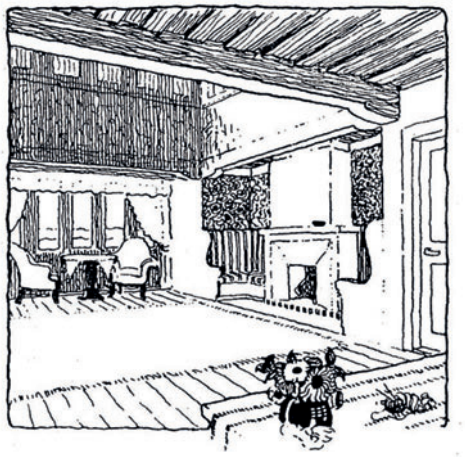
1910-luvulta alkaen puutarhojen suunnittelijoina toimivat mm. Saksassa kouluttautuneet puutarha-arkkitehdit Paul Olsson ja Bengt Schalin. Ajan hengessä he suosivat vapaamuotoisten aiheiden rinnalla geometrisia muotopuutarhateemoja, kuten ruusutarhoja. Puutarhakirjojen innoittamat, runsaslajiset kivikkopuutarhat ja woodland-tyyppiset istutukset alppiruusuineen yleistyivät 1900-luvun alkupuolella. Kummaltakin suunnittelijalta on tähän mennessä löytynyt Vartiosaaresta yksi toteutettu puutarha, siten että myös puutarhan suunnitelma on olemassa. Kattavaa inventointia Olssonin ja Schalinin säilyneistä huvilapuutarhasuunnitelmista ei ole ollut tämän selvityksen aikana käytettävissä, joten kohteiden tarkempi suhteuttaminen ja arvottaminen jää tältä osin tekemättä.

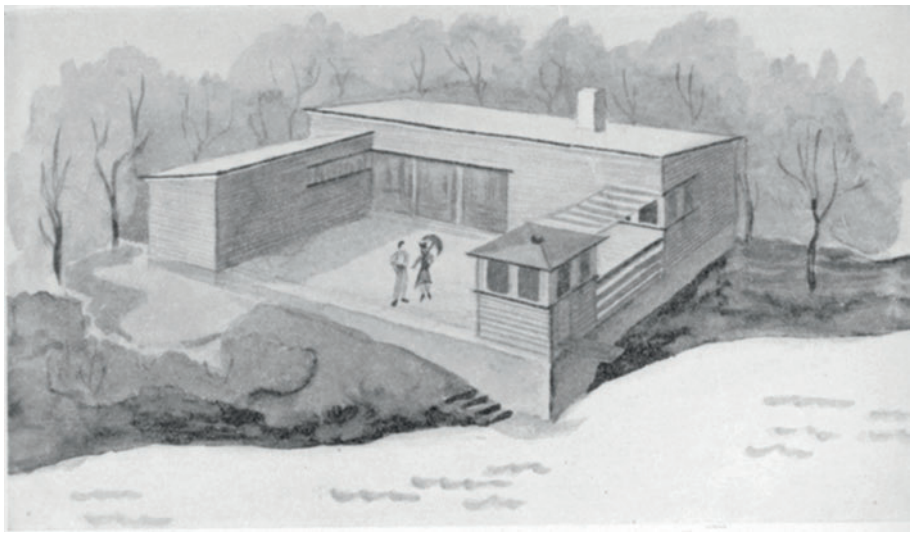
Arkkitehti Oiva Kallion kilpailuehdotus Oman kodin piirustuksia kilpailuun 1913. Yksinkertainen rakennushahmo, jyrkkä harjakatto, ympärillä koivikko.

Arkkitehti Ivar Thomén voittanut kilpailuehdotus Oman kodin piirustuksia kilpailuun 1913. Hirsi- ja lautarakenteinen, pärekattoinen, mansardikattoinen rakennus, jossa sisään vedetty kuisti.

Kesähuvilan arkihuoneessa on viihtyisä takkanurkkaus kiinteine penkkeineen. Ikkunasta avautuu kaunis maisemanäkymä. Interiöörikuva on Otavan kilpailujulkaisusta 1913.

Pohjoismaista 1930-luvun modernismia edustava norjalainen kilpailuehdotus saaristomökiksi. Ratkaisu muistuttaa Vartiosaaren itäisellä rannalla sijaitsevan Liisan huvilaa. Kirjasta Småhus: Skjaergårdsstuer, jakthytter, villaer av norske arkitekter.

toitus vastasivat uutta, mutkatonta elämäntapaa, jossa ruuanvalmistus saattoi tapahtua taivasalla ja majoitustilaa venytettiin tilapäisratkaisuilla.

Karjalaisvaikutteiden innoittamien pyöröhirsirakenteiden ja kevyiden rankarakenteiden lisäksi oli tarjolla esivalmisteisia rakennuselementtejä. Jälleenrakennuskauden omakotirakennusten tyyppiratkaisuja, kuten Puutalo Oy:n malleja, sovellettiin "kevennetyssä" muodossa kesämökkien rakentamisessa 1950- ja 1960-luvuilla.

Kesämökkien puutarhat heijastivat yleisiä puutarhavirtauksia. Nyt toteutui 1930-luvun modernismin lanseeraama puutarhaihanne helppohoitoisten, harkittujen koristeistutusten, yhtenäisten nurmikoiden tai lähes koskemattoman metsämaaston muodossa.

Modernismi ja sotien jälkeen rakennetut kesämökit

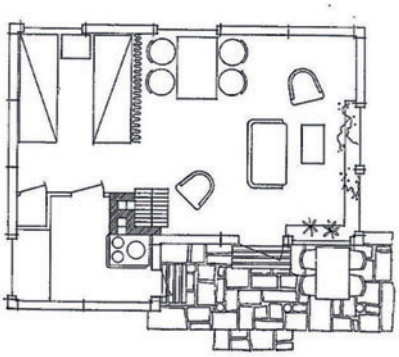
Kansainvälisen modernismin vaikutteet alkoivat näkyä 1930-luvulla, aluksi lähinnä arkkitehtien omissa kesämökeissä ja kilpailuehdotuksissa. Aikakaudella alettiin suosia ns. viikonloppu- ja urheilumajoja, joissa seurustelu- ja makuuhuoneiden mitoituksella pyrittiin mahdollisimman tehokkaisiin, toimiviin ratkaisuihin. Perinteisen hirsirungon rinnalle ilmestyi uusia ratkaisuja. Puurakennustekniikan ja puuteollisuuden kehitys toi tarjolle esimerkiksi kevyempiä ranka- ja levyrakenteita, vähitellen myös teollisesti valmistettuja seinäelementtejä.

Kesäasunnon puutarhaan istutettiin mahdollisuuksien mukaan edelleen sekä koristekasveja että marjapensaita ja hedelmäpuita. Hedelmä- ja marjasadon säilöntä oli osana perheen ruokatalouden hoitoa, johon ohjeita löytyi kotitalous- ja puutarhakirjoista. Puutarhaan saattoi liittyä peruna- ja kasvimaa sekä maakellari.

Sodan jälkeinen aika merkitsi modernin kesänvieton alkua ja siirtymistä kesähuvilasta vapaa-ajan asuntoon, toteaa Stefan Nygård Villingin huvilayhteisöä käsittelevässä kirjassaan. (Nygård 2003, 81)

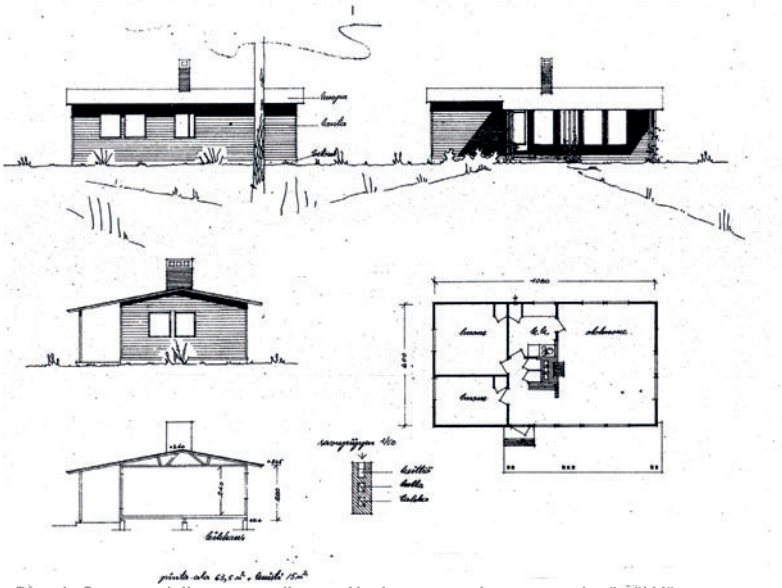
Elintason nousu ja kaupungistuminen jälleenrakennuskauden jälkeen toi kesämökit yhä laajempien piirien ulottuville. Samalla korostuivat ulkoilmaelämän ja liikunnan merkitys toimistotyön vastakohtana. Kesäasunnon tyyppiratkaisut ja mi-

Puutalo Oy:n lomamökki "Pohjanpirtti", valmistaloluettelo v. 1940. Kuvauksen mukaan kesä- ja talvikäyttöön sopivassa lomamökissä on tilava olohuone, olohuoneesta verholla erotettu makuualkovi sekä keittokomero. Kuistilla on tilaa ruokapöydälle.

● Feriestuga, omfattande ett rymligt vardagsrum och kokvrå. Från vardagsrummet avskiljes med draperi en med fönster försedd sovalkov. På verandan kunna måltiderna intagas. Stugan kan användas antingen som sommarvilla eller på vintern som varm sportstuga.

Puutalo Oy:n tyyppipiirustus sovellettuna Vartiosaareen rakennettavaa kesämökkiä varten 1960. RVV

Kesähuvilakulttuurin erityispiirteet Vartiosaaressa

Vartiosaaren kesähuvila-asutus on muotoutunut pääosin edellä kuvatulla tavalla seuraten huvilarakentamisen yleistä kehitystä alkaen 1800-luvun lopun isoista huviloista ja päättyen 1960-1970-lukujen tyyppimökkeihin.

Vartiosaaren historiallisina erityispiirteinä voidaan mainita kaksi 1900-luvun alussa tehtyä maakauppaa, joiden seurauksena Vartiosaareen syntyi poikkeuksellista kesäasutusta. Valtaosa Botbyn kylään kuuluvista maista myytiin 1900-luvun alussa hammaslääkäri Ernst Waseniukselle, jonka omistajakaudella rakennettiin useita perheen huviloita, perustettiin laaja puutarha ja otettiin entistä suoaluetta viljelysmaaksi. Nokian johtajan paikalta vetäytynyt Gustaf Fogelholm osti vuonna 1919 valtaosan Holmgårdin tilan maista, jonne hän rakennutti kartanomaisen Sunnanvikin huvilan ja maatilakeskuksen sekä perusti kaipaamiaan puutarha- ja peltoviljelyksiä.

Kesähuvilakulttuurin jatkuvuuden kannalta Vartiosaaressa alkoi merkittävä muutosvaihe, kun yksityisten omistajien tilalle tulivat instituutiot. Alko osti vuonna 1948 Sunnanvikin Gustaf Fogelholmin perillisiltä ja perusti Lomarannan työntekijöidensä kesänvietto- ja koulutuspaikaksi. Loma-asuminen sai Alkon aikana uusia piirteitä mm. kalliorinteisiin sijoitettujen, siirrettävien majojen muodossa. Nytorpin huvilassa toimi 1959-1976 Elannon järjestämä lasten kesäsiirtola.

Elisabeth Kochin puutarhaohjeet

Helsingin kaupungin puutarhakonsulenttina toiminut Elisabeth Koch laati ensimmäisen ruotsinkielisen Marttayhdistyksen julkaiseman opaskirjan omakotipuutarhan rakentajille vuonna 1919. Kotipuutarhan käsitteellä tarkoitettiin yleensä pienehköä puutarhaa, jota asukkaat itse hoitivat ilman palkattuja apulaisia. Vuonna 1940 julkaistussa laajennetussa ja täydennetyssä painoksessa Koch toteaa, että puutarhanhoito oli kehittynyt varsin nopeasti kuluneiden vuosien aikana. Oli syntynyt uusia puutarhatyyppejä, kuten pientilojen, omakotialueiden ja viikonloppumökkien puutarhoja sekä siirtolapuutarhoja. Näiden puutarhatyyppien mallisuunnitelmia hän esitteli uudistetussa kirjassaan. Seuraavassa esitetään lyhyt yhteenveto Elisabeth Kochin suosituksista, jotka koskivat sekä omakotien että kesämökin puutarhoja.

Elisabeth Koch, neuvoi kesäasunnon omistajaa ottamaan suunnittelussa huomioon, milloin puutarhan tulee esiintyä parhaimmillaan, eli loma-aikaan. Hän korosti paikallisten lähtökohtien hyödyntämistä puutarhan toteuttamisessa ja suositteli käytännön syistä viikonloppumajan ympäristön säilyttämistä mahdollisimman luonnonmukaisessa tilassa. Elisabeth Kochin mukaan puutarhan tehtävänä oli liittää asunto ympäröivän luontoon, luoda asumiselle värikkäät ja viihtyisät puitteet sekä tuottaa satoa kotitarpeisiin. Puutarhan tuli olla sopusoinnussa ympäristön kanssa, jäsentelyltään luonteva, käytännöllinen ja tarkoituksenmukainen.

Puutarhan tarkoituksenmukainen jäsentely käytävineen, oleskelupaikkoineen ja istutuksineen edellyttää Kochin mukaan suunnitelmapiirustuksen laatimista. Ennestään kasvavia kauniita puita ja pensaita on syytä säästää. Pienehkössä puutarhassa suositellaan suorakulmaista jäsentelyä, jossa on mahdollisimman vähän käytäviä. Ainoastaan rinnemaastossa voi olla tarpeen rakentaa kaarevia kulkuväyliä.Rinnetontti edellyttää usein terassien ja luiskien rakentamista.

Rakennuksen lähelle perustetaan oleskelunurmikko jonka yhteyteen istutetaan puita. Nurmikon tulee kestää käyttöä ja sen tulee muodostaa rauhallinen, vihreä tausta koko puutarhalle. Koch suosittelee kukkivia puita, kuten hevoskastanjaa, ruotsinpihlajaa tai paratiisiomenapuuta. Kukkivat pensaat kuten syreenit ja jasmikkeet, perennat ja yksivuotiset kukat kuuluvat pienenkin puutarhan koristeistutuksiin. Hyötypuutarhaan kuuluvat hedelmäpuut, marjapensaat ja vihannekset.

Kivilaatat yleistyivät 1930-luvulla puutarhakäytävien materiaalina. Koch suosittelee tasaisten luonnonkivien tai karkeapintaisten kivilaattojen käyttöä myös nurmikoiden astinkivinä tai istuskelualueen pintamateriaalina.

Vartiosaaressa on monia esimerkkejä sekä moderneista metsäpuutarhoista että Kochin mallipihojen tyyliin toteutetuista huvilapuutarhoista.

VILJELY, ELINKEINOT JA HUVILA-VAIHETTA EDELTÄVÄ ASUTUS

Charta öfver Degerö Byss Ägor uti Helsinge Sockn Borgå Härad och Nylands län Afmätte till Åker och Äng år 1777 af C.B. Hagström samt Skog och Utmarken 1794 af Timothy Winter. Isojako toteutettiin Degerön kylässä siten, että vuonna 1777 P.C. Hagström mittasi ja erotteli pellot ja niityt, vuonna 1794 Timothy Winter samoin metsä- ja erämaat. Holmgårdin alue on merkitty kirjaimella (A); Uppbyn alueeseen (B) on jaettu niityt 31. ja 32 (A) sekä Homgårdin alueen keskellä sijaitseva 65. Niittylahden niitty (B). KA, Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto

Ennen 1700-luvulla alkanutta isojakoa kylien yhteisomistuksessa olevia saaria saatettiin käyttää kalastukseen ja esimerkiksi lampaiden laitumena. Sipoon saaristossa maanomistajat ryhtyivät 1700-luvun jälkipuoliskolla edistämään saarten jakoa ja vakinaista asumista. Kartanonomistajat solmivat torpparisopimuksia sekä paikallisten että eestiläisten kalastajien kanssa, jotka esimerkiksi lähetettiin "saarivahdeiksi" tehtävänään valvoa kartanonomistajien etuja. Saariston asukkaiden elinkeinona olivat aluksi kalastus, metsästys ja erilaiset käsityöt. Myöhemmin tulivat veneenrakennus- sekä kirvesmiehentyöt.

Vartiosaaren osalta, joka jakautui kahtia Degerön ja Botbyn kylien kesken, ei ole toistaiseksi löytynyt tietoja pysyvistä asukkaista ennen 1800-luvun alkuvaihetta. Maanmittauskarttojen ja isojakoasiakirjojen perusteella saaressa on ollut pienehköjä niitty- ja laidunalueita jo 1700-luvulla, mutta rakennuksista ei ole tietoa. Vuosaaren ja Botbyn kylän henkikirjat osoittavat, että 1800-luvun alkupuoliskolla asukkaiden joukossa alkoi olla kalastajia / torppereita. Kalastajia oli esimerkiksi Villasaaressa ja Vartiosaaressa. Axel Lindberg kertoi historiikissaan, että aina vuoteen 1875 oli Degerön kartanon isäntä saattanut renkeineen lähteä avomerelle pyytämään nuotalla silakkaa. "Pikkuhiljaa kalastus kuitenkin jäi vähemmälle ja kalavedet vuokrattiin ammattikalastajille". (Lönnqvist 1980, 149; Lindberg 1913, 4-5)

Niityt, laitumet ja viljely

Vartiosaaren alue koostui 1900-luvun alkuun saakka pääosin metsämaasta ilman mainittavia viljelyksiä. Uppbyn omistaja Axel Lindberg kuvaili vuonna 1913 tilaansa kuuluvaa osaa: "Muutamin paikoin tavataan kallioiden ympäröimiä kapeita notkelmia ja niiden välissä soramurskaa,

joka on estänyt veden virtaamisen pois niistä. Sillä tavoin ovat muodostuneet mm. Vartiosaareen aapasuot ja nevat." Kallioselänteiden rajaamat suoalueet muokattiin viljelykäyttöön vasta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä aloitteellisten huvilanomistajien toimesta. (esimerkiksi Lindberg 1913, 4-5)

Vartiosaaren länsiosa sisältyy Degerön kylän vuonna 1777 laadittuun ja vuonna 1794 viimeisteltyyn isojakokarttaan. Isojako vahvistettiin 13.10.1796. Kartassa esitetään Vartiosaaren länsiosaa jaettuna Degerön kylään kuuluvien Uppbyn (B) ja Holmgårdin (A) tilojen kesken. Niittyviljelyyn ja karjanhoitoon liittyvä nimistö antaa vihjeitä saaren käytöstä, kuten lounaispuolen Ängsbyviken (1900-luvun Sunnanvik) ja pohjoisrannan Lilla Bässvik sekä Laduvik (nykyisen Kaislikon länsipuolen lahti). Drakudden on kartasta päätellen saanut nykyisen nimensä jo varhain. Karttaa täydentävä asiakirja, johon sisältyy numeroitujen alueiden metsiä, kalliomaata sekä niittyjä (31, 32, 65) koskeva kuvaus ja arvio, on tärkeä lähde saaren varhaisemman ympäristöhistorian kannalta. Lindbergin mukaan Uppbyn tilalle annettiin isojaossa Vartiosaaressa metsämaan lisäksi saaressa sijaitseva Niittylahden niitty (B), jossa kasvoi vaatimatonta saraheinää. (Lindberg 1913, 24)

Venäläinen topografikartta. 1872 ja 1873 vuosien mittaus. Saaren lounaisosassa on kaksi asuin- ja talousrakennusryhmää, itäosassa yksi ryhmä. Viljely- ja niittyalueet sijoittuvat alaville kohdille rantojen tuntumaan. KA

Vanhin asutus

Selvityksessä on hankittu tietoja Vartiosaaren asutuksesta henkikirjojen ja rippikirjojen perustella. Varhaisimmat tiedot saaren rakennuksista ovat peräisin 1870-luvulla laadituista kartoista (ns. Senaatin kartta 1872/1886 ja 1873). Silloin on saaren länsiosassa sijainnut kaksi asuin- ja talousrakennusryhmää, itäosassa yksi ryhmä. Ne olivat kaikesta päätellen Holmgårdin ja Uppbyn tiloihin sekä Botbyn kylään kuuluvia torppia, joiden elinkeinona oli ennen kaikkea kalastus. Pienikokoiset viljely- ja niittyalueet sijoittuivat alaville kohdille rantojen tuntumaan. Saaren keskiosassa oli metsää ja suota.

Henkikirjojen ja rippikirjojen sisältämät tiedot Vartiosaaren varhaisista asukkaista ovat joskus vaikeasti tulkittavissa eikä niiden avulla ole löytynyt kattavia tietoja pysyvästä asutuksesta. Rippikirjojen perusteella kalastajia on asunut Vartiosaaren itäosassa ainakin 1800-luvun alusta lähtien. Helsingin pitäjän rippikirjassa 1806-1816 mainitaan Vårdön kohdalla 1770-luvulla syntynyt kalastaja nimeltä Abrahamsson. Sen sijaan Degerön kylää koskevissa rippikirjoissa ei ole erikseen mainittu Vartiosaarta, mutta voidaan olettaa, että Degerön kalastajista joku on asunut Vartiosaaressa (KA Henkikirjat (1810, 1815, 1820, 1825, 1830, 1835 jne.; Rippikirjat 1806 alkaen).

Vartiosaaren ensimmäisiä asukkaita

- Helsingin pitäjän rippikirjassa 1806-1816 mainitaan Vårdön kohdalla 1770-luvulla syntynyt kalastaja (Abrahamsson?).
- Vuosien 1827-1837 rippikirjassa mainitaan Botby-Vårdön kohdalla Matts Jöransson (s. 1775), Maja J..(1778?-1836), Daniel… (s. 1801) ja Anna Mattsdotter (s. 1809).
- Vuosina 1838-1846 mainitaan Matts Jöranssonin lisäksi hänen uusi vaimonsa vsta 1838 Lisa Jacobsd., Daniel… ja Anna Mattsdotter, kalastaja Mikael Sjöblom, toinen Lisa Jacobsd., Fredrik Jacobsson ja Anna Jöransdotter.
- Vuosina 1866-1875 mainitaan kalastaja Mikael Sjöblom (s.1814), Anna Mattsdotter (s. 1807), heidän poikansa Alb. Wilhelm Sjöblom (s. 1844 ja Anders Gustaf Sjöblom (1855) sekä tytär (?) Sjöblom (s.1846), lisäksi virolainen piika Mina Kampman.

(KA Henkikirjat (1810, 1815, 1820, 1825, 1830, 1835 jne.; Rippikirjat 1806 alkaen)

Vartiosaaren karttaan on piirretty maalinnoitussuunnitelman esittämiä puolustusasemia. Mitään jälkiä suoritetuista linnoitustöistä ei ole havaittu maastossa. Kartta © HKM

Mahdollisen muinaishaudan sijainti.

Muinaismuistot ja Helsinkiä ympäröivä linnoitusketju

Museoviraston muinaismuistorekisterin mukaan Vartiosaaressa on mahdollisesti kiinteä muinaisjäännös, kalliolla sijaitseva esihistoriallinen hautakumpu. Noin + 20 metriä mpy. sijaitsevaa kohdetta ei ole kuitenkaan koskaan tarkemmin tutkittu. Melko tasainen pieni kivikkoinen alue sijaitsee metsässä kallion laen alla. Vuonna 2012 suoritettujen maastohavaintojen perusteella kaupunginmuseon tutkija Markku Heikkinen on pitänyt epävarmana, että kysymys on muinaishaudasta. Hauta ei sijaitse haudoille tyypillisesti kallion laella, vaan notkossa samalla korkeudella kuin lähellä oleva muinaisrantakivikko.

Pietarin kaupungin suojaksi alettiin rakentaa puolustusketjua 1910-luvulla. Puolustusjärjestelmään kuului meri- ja maalinnoitus Helsingin seudulla, joka on merkittävä I maailmansodan aikana rakennettu linnoituskokonaisuus. Maalinnoitussuunnitelma ulottui myös Vartiosaareen, mutta sen toteutumista ei ole aiemmin selvitetty. Merkkejä mahdollisista maalinnoitukseen liittyvistä maastorakenteista ei kuitenkaan havaittu kaupunginmuseon tutkijan kesällä 2012 tekemällä maastokäynnillä.

Kiven louhinta

Uppbyn kartanon omistaja Axel Lindberg mainitsee Uppbyn historiaa koskevassa kirjoituksessaan (1913) Vartiosaaressa harjoitetun kivilouhintaa: *"Kerrotaan, että Suomenlinnan linnoituksen muureja ja valleja pystytettäessä Vartiosaaren kallioista kuljetettiin suuria määriä liuskekiveä. Tästä ovat yhä todisteina kallioilla irtokivikasat".* Liuskekiveä on louhittu ainakin saaren länsiosassa. Saaresta lienee louhittu liuskegneissiä mm. Suomenlinnan rakennusten kattoihin. (Lindberg 1913, 4; Galtat ym. 2012,61)

Myöhemmin huvilarakentamiseen liittyvä kivien louhinta ja työstäminen on työllistänyt lähistöllä asuvia tekijöitä. Kivirakentaminen on 1800-luvun lopulta alkaen ollut Vartiosaaressa varsin mittavaa – tämän toiminnan ja hakkuiden tuloksena on Vartiosaaren rakennetussa ympäristössä nykyään näkyvät hakatuista harkkokivistä rakennetut laitureiden kiviarkut, rantojen tukimuurit, puutarhaterassit, rakennusten perusmuurit, tukimuurien varaan rakennetut kulkureitit ja kivetyt puutarhakäytävät.

1. Korkealla kalliomaastossa on monessa paikassa louhinnan jälkiä.

2. Vartiosaaren kaakkoisen niemen tuntumassa on louhittu kalliota.

3. Vanha, historiallisesti arvokas liuskekivilouhos kuuluu Helsingin arvokkaisiin luontokohteisiin. Alueen laajuus on n. 50 x 150 m.

MAANOMISTUS- JA MAANJAKOHISTORIAA

Vartiosaaren maanomistuksen ja maankäytön historian lähtökohdat ovat kirkollisen ja maallisen hallinnon varhaishistoriassa. Saaren jakautumisella kahden pitäjän, kahden kylän ja neljän tilan kesken on ollut ilmeinen vaikutus 1800-luvun lopulla alkaneen huvila-asutuksen muototoumiseen ja maanositukseen. Saaren läntinen puolisko on 1600-luvulta lähtien kuulunut Helsingin pitäjän Degerön kylään ja itäinen puolisko Botbyn kylään, joka 1800-luvulle saakka kuului hallinnollisesti Sipoon pitäjään. Degerön kylän osuus on isojaossa jaettu Holmgårdin ja Uppbyn tilojen kesken, Botbyn kylän osuus Nissaksen ja Rååsin kesken.

Bo Lönnqvist ja Eric Anthoni ovat tutkimuksissaan havainneet, että Uudenmaan saaristossa yksityinen omistusoikeus on monen saaren kohdalla melko myöhäinen ilmiö. Tähän ovat vaikuttaneet kruunun intressit. Jo keskiajalla on saaria otettu kruunun haltuun strategisista syistä ja myöhemmin Kustaa Vaasan aikana osana kuninkaankartanopolitiikkaa. 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla kruunu luovutti saariaan rannikon rälssitiloille. Myös rannikkokylien asukkaat, jotka olivat vanhastaan pitäneet saaria kylien tai pitäjien yhteismaana, saattoivat vaatia oikeutta käyttää saaria edelleen. Lönnqvistin mukaan Vartiosaari on kuulunut Helsingin kuninkaankartanon alaisiin laidunsaariin, joita on mahdollisesti pidetty kruunun omaisuutena jo keskiajalla. Hän arvelee, että kruunun oikeus olisi unohtunut, kun Vartiosaari vuonna 1650 jaettiin Botbyn ja Degerön kylien kesken. (Lönnqvist 1980, 152-153)

Rååns ja Botby Gård, Puotilan kartano

Puotilan, eli Botbyn kylä oli aluksi useamman pienen talonpoikaistilan keskittymä, 1560-luvulla tiloja oli kahdeksan ja 1680-luvulla neljä. Botbyn (Puotilan) kartano muodostettiin 1700-luvulla yhdistämällä Rååsin ratsutilaan Klåvisin ja Domarsin ratsutiloja. Kantatilana oli Rååns. Näin muodostuneen kartanon lisäksi oli kylässä vain Nissaksen tila. 1700-luvun loppupuolelta omistajina olivat ensin Elgin ja myöhemmin Lindroosin suvut. Vuonna 1860 Puotilan kartano siirtyi kauppaneuvos Johan Henrik Lindroosille, (k. 1862). Leo Mechelin, joka oli naimisissa talon tyttären, Alexandra Lindroosin kanssa, viljeli tilaa vuosina 1866-76. Kartano siirtyi vuonna 1882 J. H. Lindroosin pojan, Johan Fredrik Lindroosin hallintaan. Tila säilyi suvun hallussa vuoteen 1904 asti. (Lönnqvist 1980, 152-153: Donner 2007, 14-16). Vuonna 1905 Puotilan kartanon osti helsinkiläinen liikemies, maakeinottelusta tunnettu Leopold Lerche. Sitä ennen oli Vartiosaaren Rååsille kuuluva osa ehditty myydä Ernst Waseniukselle.

Nissaksen tila ja Botbyn kylän isojakotoimitus

Nissaksen tilaa ei koskaan liitetty Botbyn kartanoon. Tila oli Åbergin suvun hallussa 1600-luvulta vuoteen 1935, joskin siitä myytiin huomattava osa majuri Kovaleffille 1900-luvun alussa. Majurin perustama Nissas Oy palstoitti ja myi maat huvilatonteiksi. Tämä ei kuitenkaan vielä koskenut Vartiosaaren itäisintä osaa, joka isojaossa oli liitetty Nissaksen tilaan.

Vartiosaaren itäosaa koskeva Botbyn kylän isojako tapahtui vuosina 1882 ja 1908.

Degerön kylän tilat Holmgård ja Uppby

Laajasalon saaresta tiedetään, että siihen 1540-luvulla kuuluivat Turholman yksinäistalo ja Degerön kylä. Turholman yksinäistalosta tuli 1687 kapteeninvirkatalo. Degerön kylän neljästä veroa maksavasta talosta kolme yhdistettiin 1600-luvun puolivälissä Holmgårdin rälssisäteriksi, jonka rinnalla neljäs talo, Uppby, säilyi itsenäisenä. Laajasaloa koskevassa, vuonna 1796 päättyneessä isojaossa määriteltiin kylärajat ja tilajako; kylän kolme tilaa olivat Turholma, Uppby ja Holmgård.

Holmgårdin velkaantuneet omista-

jat saivat erioikeuden myydä rälssimaataan ja jakoivat 1798 säteritilan neljään osaan, joista Holmgård, Stansvik ja Jollas myytiin Viaporissa palveleville upseereille. Holmgårdin kantatila ts. Degerön rälssisäteri vaihtoi moneen kertaan omistajaa 1800-luvulla, omistajina olivat mm. 1841-1849 vuorimestari Fredrik Tengström ja hänen jälkeensä P.I. Rokassovski (1800-1869), Suomen kenraalikuvernööri 1861–1866. Kuten säätyläisten piirissä oli tullut tavaksi, kartanoa käytettiin tuolloin lähinnä kesäasuntona, johon liittyvän maatilan hoidosta vastasi palkattu henkilökunta. Sama käytäntö jatkui senkin jälkeen, kun kartano 1870-luvulla oli siirtynyt Castrénin suvulle.

Uppbyn tilaa viljeli sama suku koko tilan olemassaolon ajan 1960-luvulle asti. Kylän mukaan omistajat ottivat nimen Degerholm, viimeisten omistajapolvien sukunimi oli Lindberg.

Vartiosaaren länsiosaa koskeva isojako 1777–1794

Isojako toteutettiin Degerön kylässä siten, että vuonna 1777 P.C. Hagström mittasi ja erotteli pellot ja niityt, vuonna 1794 Timothy Winter samoin metsä- ja erämaat. Kun metsä- ja erämaita jaettiin, osalliset sopivat, että "Vartiosaari, Palosaari ja lähellä sijaitsevat alueet lasketaan yhteen, Kartano ja Tila omistakoot kumpainen puolet sillä tavoin kun katsovat sopivaksi". Isojakoon liittyvien asiakirjojen mukaan Uppbyn tilalle annettiin Vartiosaaressa metsämaan lisäksi saaressa sijaitseva Niittylahden niitty, jossa kasvoi vaatimatonta saraheinää.

1900-luvun alussa isojakoa täydennettiin ja pyykitettiin virkaatekevän maanmittarin K.A. Sariolan toimesta vuonna 1905. Vartiosaaressa sijaitseva Uppbyn tilaan kuuluva palsta koostui esimerkiksi silloisen omistajan Axel Lindbergin kuvauksen mukaan pääosin metsämaasta ilman mainittavia viljelyksiä. (Tarjanne 2009, 13-21; Lindberg 1913, 3-25; Isojakokartta 1777-1794, KA)

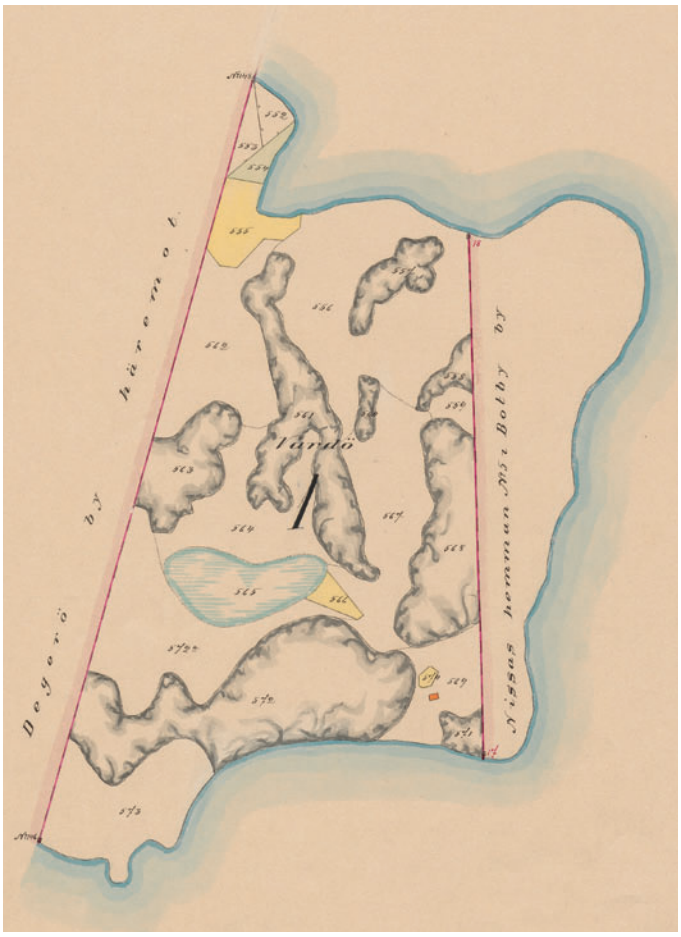
Laajasalon maanomistuksen muutokset 1900–1960

1900-luvun alkuvuosina toteutettiin Laajasalossa lukuisia maanosituksia, ja saareen muodostuneen huvila-asutuksen rinnalle alkoi muodostua pysyvää asutusta. Vuonna 1922 Degerön kylä, Tullisaaren yksinäistalo ja Villinki julistettiin taajaväkiseksi yhdyskunnaksi. Ranta-alueiden tuntumaan muodostui esikaupunkimaista asutusta, mutta vielä 1930-luvulla rakennuskanta koostui pääosin kesähuviloista. Kartano- ja huvilakulttuurin kukoistus hiipui ja maataloutta harjoitettiin enää pienessä mittakaavassa.

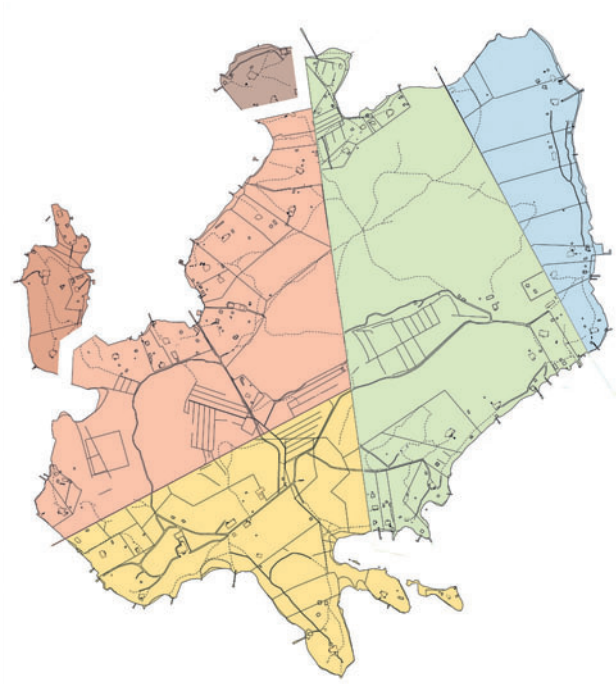
Sotia edeltävinä vuosikymmeninä Helsinki osti Laajasalon alueella merkit-

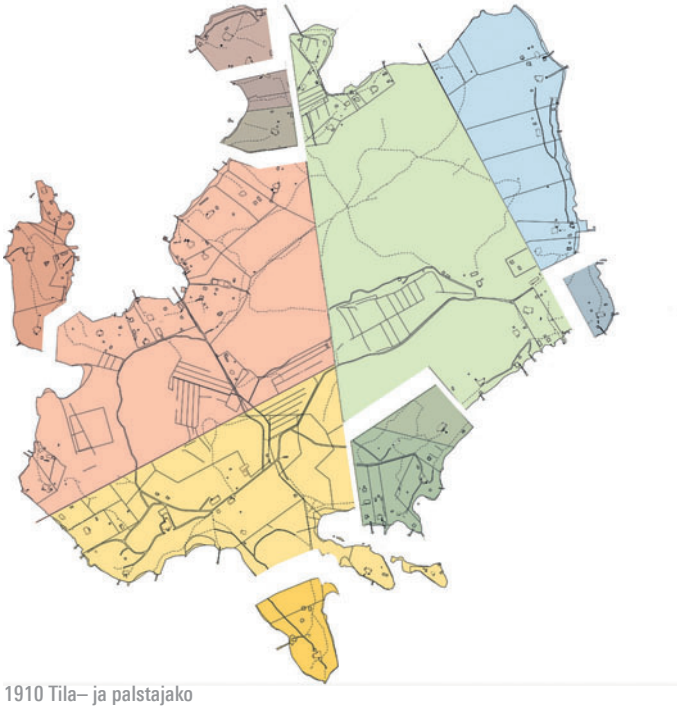
Botbyn kylään kuuluvan Vartiosaaren osan jakokartta vuonna 1882 (9sa). KA. A/Rååns; B/Nissas. Karttaan liittyy asiakirja "Delningsinstrument för… " osa-aluekuvauksineen. Karta över Botby bys samfällda holmar i Helsinge socken. Renoverade från den åren 1792 af C. Kurtén och 1844 af S. Grönlund upprättade kartor samt undersökte till verkligheten år 1880. O.W. Nyberg

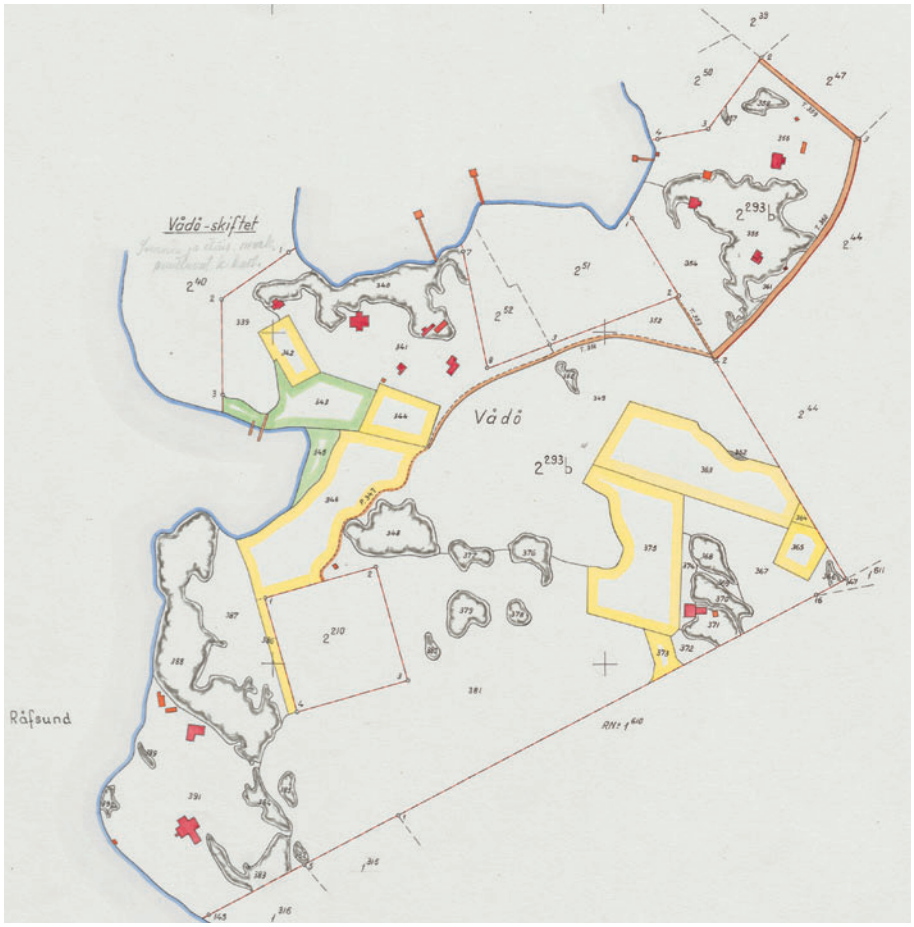
Vartiosaari, Rååsin tilaan kuuluva osa. Kartta vuonna 1908. MHA uudistuskartat (osa). KA

1900 Tila– ja palstajako

1910 Tila– ja palstajako

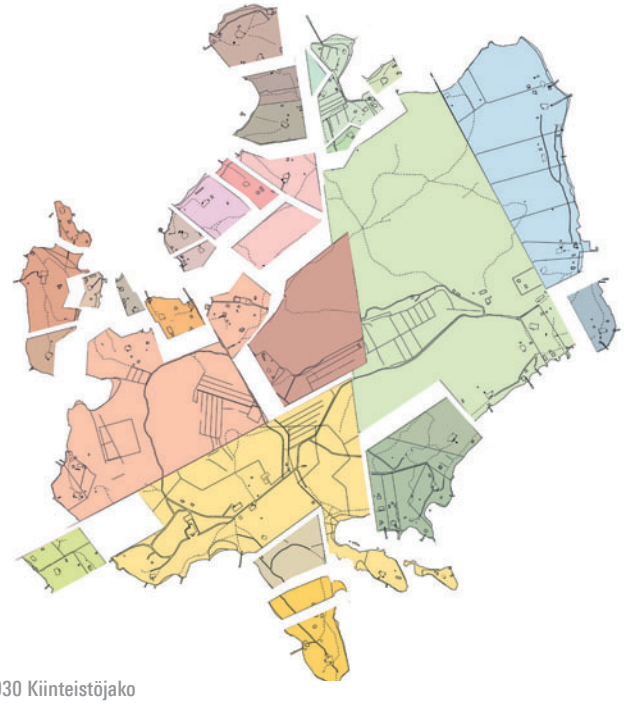
Maanjakohistorian vaihe, esimerkki. Vartiosaaren luoteisosa vuonna 1956. Uppbyn tilan uudistuskartta 1956 (osa). KA Renovationskarta i 4 kartdelar över Uppby benämnda lägenhet RNo 2:293 alla ägor i Degerö by av Helsingfors stad. IV Kartdelen. Kartassa näkyvät kiinteistönumerot, palstojen rajat, tiet, silloiset rakennukset ,pellot ja niityt.

tävän osan Tullisaaren ja Stansvikin maista. Vuoden 1946 alueliitoksessa Degerön kylä irrotettiin Helsingin maalaiskunnasta ja liitettiin Helsingin kaupungin osaksi. Samaan aikaan otettiin käyttöön nimi Laajasalo. Vuonna 1958 kaupunki osti 130 hehtaaria Degerön kartanon maita. (Tarjanne 2009, 13-21; Lindberg 1913, 3-25)

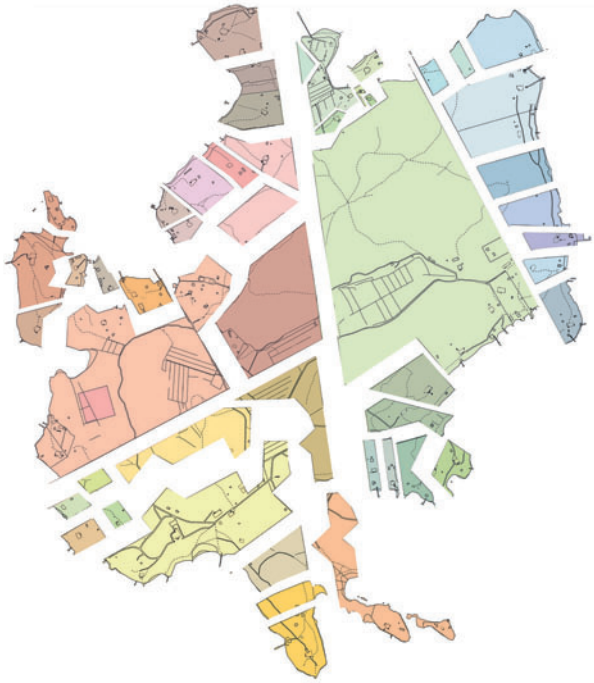
Huvila-asutuksen alkuvaiheet

Laajasaloon alkoi 1800-loppuvuosikymmeninä muodostua kesähuvila-asutusta. Säännöllisen höyryalusliikenteen turvin huvilanomistajat, joista monet olivat virkamiehiä ja yrittäjiä, saattoivat viettää kesäkautta huvilassa perheineen ja samalla hoitaa työtehtäviään. Hilla Tarjanne on kirjassa *Huviloita Laajasalossa* ansiokkaasti selvittänyt saaren kesähuvilakulttuuria ja huvilarakentamisen vaiheita.

Uppbyn omistaja Axel Lindberg kirjoitti vuonna 1913: *"Muutama vuosikymmentä sitten 1870- ja 1880-luvuilla alkoivat yksityiset helsinkiläiset rakentaa huviloitaan kaupungin läheisyyteen voidakseen lämpimänä vuodenaikana perheineen rauhassa nauttia tarpeellisesta levosta. Tuolloin vaelluspaikaksi tuli ensi sijassa Helsinkiä ympäröivä saaristo. Raikas, vilvoittava meri-ilma, korkeat kuivat hietamaat, joilla kasvoi havumetsää, saivat aivan luonnostaan aikaan sen, että Laajasalolla oli suuri vetovoima. Niinpä vähitel-*

1930 Kiinteistöjako

1950 Kiinteistöjako

len kohosi huvila toisensa perään, ensin rantoja pitkin niin runsaasti kuin tila myöten antoi ja sittemmin merestä sisämaalle päin kallioille ja kukkuloille. Jos tekee kierroksen Laajasalon ympäri höyrylaivalla tai nyt yhä yleisemmäksi käyvillä moottoriveneillä, silmää hivelevät kaikkialla huvilat, vuoroin kohoaa jokin huvila korkealle kalliolle, mistä on ihana näköala yli merenlahtien ja salmien, vuoroin taas häämöttää katto ja kutsuva tupanen tuuhean vehreyden seasta pienen lahden rantamalta." (Lindberg 1913, 37-39, käännös Laatunen ja Lappalainen 1999)

Huvilapalstat ja vuokra-alat

Lainsäädännön muutokset mahdollistivat vähitellen huvilapalstojen muodostamisen, lohkomisen ja myynnin. Palstojen erottamista helpotti maanjakolainsäädännön lieventyminen 1864 ja 1883 annetuilla asetuksilla. Palstaksi kutsuttiin maa-alaa, joka lohkottiin rälssi- tai verotalosta. Lohkottujen palstojen lisäksi kesäasuntoja ja huviloita rakennettiin vuokratonteille. (Jakolainsäädäntö, ks. esimerkiksi Tarjanne 2009, 23)

Uppbyn isäntä Axel Lindberg kuvaili tilan historiikissa 1900-luvun vaihteen maakauppoja. Huviloita varten Uppbyn tilasta oli vuosina 1884-1912 myyty kaikkiaan 10 palstaa, joista suurimman muodosti Kaitalahden palsta. Muut olivat pienempiä, suuruudeltaan 0,5 hehtaarista 3 hehtaariin. Niistä neljä sijaitsi Vartiosaaressa. Stenkulla myytiin 1891, Kaislikko 1896, Björknäs 1908 ja Nytorp 1912. Uudet tontinomistajat suorittivat vuosittain kantatilalle eräänlaista kruununveroa, ns. kantatilamaksua.

Myynnin lisäksi tilanomistajat vuokrasivat palstoja. Vuokraustoimintaa ei ole dokumentoitu samalla tarkkuudella kuin palstojen myyntiä, mutta eri lähteiden ja mm. henkikirjojen avulla on mahdollista muodostaa käsitys tapahtumista. Botbyn vuokramaalle Vartiosaaren itäiselle rannalle rakennettiin 1890-luvun vaihteessa komea Tirrebon huvila.

Vuokraustoiminta on erityisesti koskenut Uppbyn tilaan kuuluvaa aluetta Vartiosaaren länsiosassa 1800-luvun lopulta 1920-luvulle. Axel Lindberg totesi itse, että monien huvilanomistajan mielestä oli edullisempaa rakentaa vuokramaalle. Vuokraustoiminnasta Laajasalon alueella oli jopa muodostunut Uppbyn tilan paras ja tuottoisin tulonlähde. (Lindberg 1913, 37-39 (77-78)

Vartiosaareen asettui uusia huvilanomistajia myös ilman varsinaista palstan ostoa tai vuokrausta. 1900-luvun vaihteessa rakennettiin kesähuvila Stugan Botbyn kartanon maille ilman omaa palstaa tai vuokrasopimusta. Tämä lienee ollut mahdollista siksi, että rakennuttajan vaimo Jenny Neovius oli läheistä sukua kartanon omistajalle.

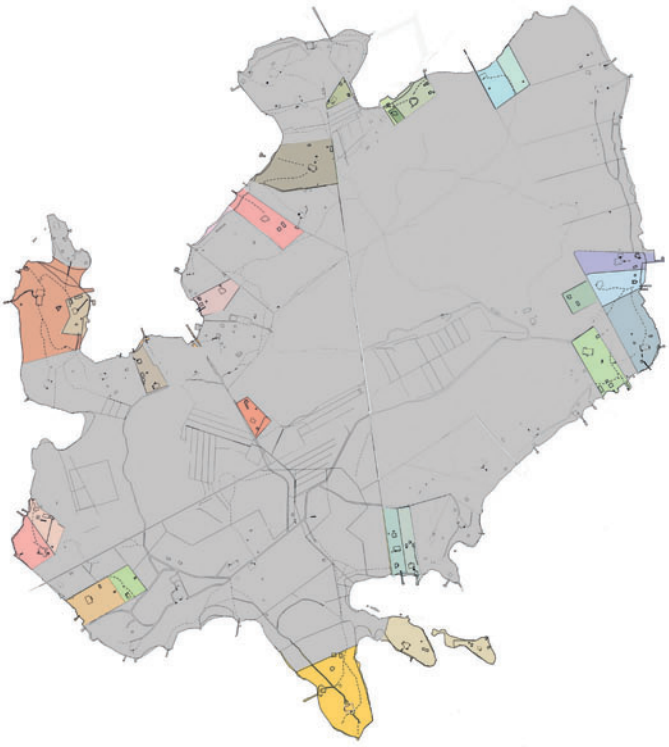
Huvila-asutuksen historian rinnalla on arkistotietojen avulla kerätty tietoja Vartiosaaren entisten torppareiden ja muiden asukkaiden, perheiden ja asukkien (inhysing) vaiheista maakauppojen ja palstoituksen aikana.

Botbyn kylään kuulunut pohjoisen rantavyöhykkeen, nykyisen Rauhalahden maanjakohistoria on esimerkkinä Sjöblomin perheen selviytymisestä muuttuneissa oloissa. Vartiosaaressa kasvanut kalastaja Frans Sjöblom oli vuoden 1915 henkikirjojen mukaan muuttunut huvilanomistajaksi, "villaegare". Hän omisti vuodesta 1913 palstan 1:6 ja myi siitä lohkotun Karlaxin palstan hirsirakennuksineen rohdoskauppiaalle René Bauerille. Myöhemmin Sjöblom ja hänen perillisensä myivät 1910-luvulta 1950-luvulle useita, yhä pienempiä kesämökkipalstoja Rauhalahden rannalta.

Maanomistuksen muutokset sotien jälkeen

Sotien jälkeen Oy Alkoholiliike Ab osti Sunnanvikin Gustaf Fogelholmin perillisiltä ja Sunnanvik muutettiin Alkon henkilökunnan koulutus- ja virkistyskäyttöä palvelevaksi Lomarannaksi. Alko laajensi vielä omistustaan hankkimalla haltuunsa mm. Bergkullan tontin rakennuksineen pohjoiselta rannalta ja Drakudden-nimisen komean jugend-huvilan. Elanto osti 1959 Jatasalmen rannalla sijaitsevan Ny-

1983 Kiinteistöjako. Harmaa alue kuuluu Helsingin kaupungille.

torpin ja siirsi sinne henkilökunnan lasten kesäsiirtolan, joka oli vuodesta 1922 toiminut Sompasaaressa.

Vartiosaaressa alkanutta muutosvaihetta kuvailtiin Elannon henkilökuntalehdessä 1950-luvun lopulla. Kesähuvila-asutusta oli vielä runsaasti, mutta talvisin väkiluku ei ollut suuri. Kirjoittajan mukaan useat liikelaitokset ja tehtaat olivat hankkineet Vartiosaaresta kesäpaikkoja henkilökunnalleen, kuten Alkoholiliike, Kone Oy ja useat vakuutusyhtiöt (Mannonen 1959, 17). Helsinki-lehdessä oli 13.2.1959 kirjoitus koskien Vartiosaaren tulevaisuutta ja Mehiläinen siteerasi kirjoitusta. Jo 2-3 vuoden kuluttua oli odotettavissa, että Vartiosaareen olisi siltayhteys. Vartiosaareen olisi yleiskaavasuunnittelua koskevien alustavien kaavailujen mukaan tulossa kerros- ja rivitaloja, saaressa olisi vuoteen 1968 mennessä asuntoja n. 6500 asukkaalle (Mannonen 1959, 17).

Vartiosaaren tulevaisuuden kannalta ratkaiseva muutos tapahtui 1960-luvun lopulla Kansallisosakepankin ostaessa Alkolta Lomarannan ja lisäksi saaren muita alueita ja rakennuksia. KOPin hallussa oli lopulta yli 80 % Vartiosaaren pinta-alasta ja aluerakentamista valmisteltiin.

Rakentamissuunnitelmien rauettua pankin omistamat kiinteistöt siirtyivät 1979 maanvaihtosopimuksella Helsingin kaupungin omistukseen. 1980-luvun alkuun mennessä Helsingin kaupunki oli saanut haltuunsa valtaosan Vartiosaaren maa-alueista ja huomattavan osan saaren rakennuskannasta. Kaupungin omistamia huviloita alettiin vuokrata yhdistysten käyttöön. Kaupungin hallitseman alueen rinnalle eri puolille Vartiosaarta jäi vielä yksityisten maanomistajien palstoja.

HUVILAPALSTOJEN MUODOSTUMISEN VAIHEET

Stenkulla 1890-luvulla ja vuonna 2012 (vasemmalla). Kapteenska W. von Christierson omisti 1800-luvun lopulla Stenkullan kaksikerroksisen, komean hirsishuvilan, joka edustaa huvilarakentamisen ensimmäistä aaltoa Vartiosaaressa. 1890-luvun valokuva Jarl Gallénin kokoelma, MV

Ensimmäinen vaihe

Ensimmäiset huvilanomistajat ostivat (Stenkulla, Kaisilikko) tai vuokrasivat (Tirrebo) palstansa 1890-luvulla. Palstat olivat kooltaan noin 1,5-2 hehtaaria. Niihin ei kuulunut entisiä niittyjä tai viljelyalueita, vaan ne sijoittuivat kallioalueille, joilla ei ollut maataloudellista merkitystä. Toisaalta sijoittuminen näköalapaikalle korkealle kalliolle vastasi hyvin aikakauden maisema- ja huvilarakentamisen ihanteita, joita käsiteltiin esimerkiksi Ossian Reuterin vuonna 1893 julkaisemassa huvilaoppassa, *Råd för sommargäster i skärgården* (Nygård 2002, Reuter 1893).

Toinen vaihe

Toinen huvila-asutuksen aalto kohdistui pääosin perinteisen torppa-asutuksen alueille. Reposalmen rannalla, Uppbyn tilan maalla sijaitseva vanha saaristolaisrakennus muutettiin kesäasunnoksi 1800-luvun lopulla. Huvilan ensimmäinen omistaja lienee ollut voimistelunopettaja, HGK:n puheenjohtaja maisteri Mauritz Waenerberg. Nykyisen, antiikin Roomaan viittaavaan nimensä, Quisisanan, huvila sai myöhemmin tilapäiseltä omistajaltaan, Gustaf Fogelholmilta (1864-1940).

Ensimmäinen laajempi maakauppa tehtiin 1900-luvun alussa hammaslääkäri Ernst Waseniuksen (1864-1949) asettuessa Botbyn kartanon (Råånsin tilan) alueelle. Hänen huvilansa rakennettiin 1904 jälkeen entisen Vådön torpan paikalle. Waseniuksen huvilan aikalaisia ovat Stugan, Janneberg ja Drakudden. Rakennushistorian perusteella voidaan pää-

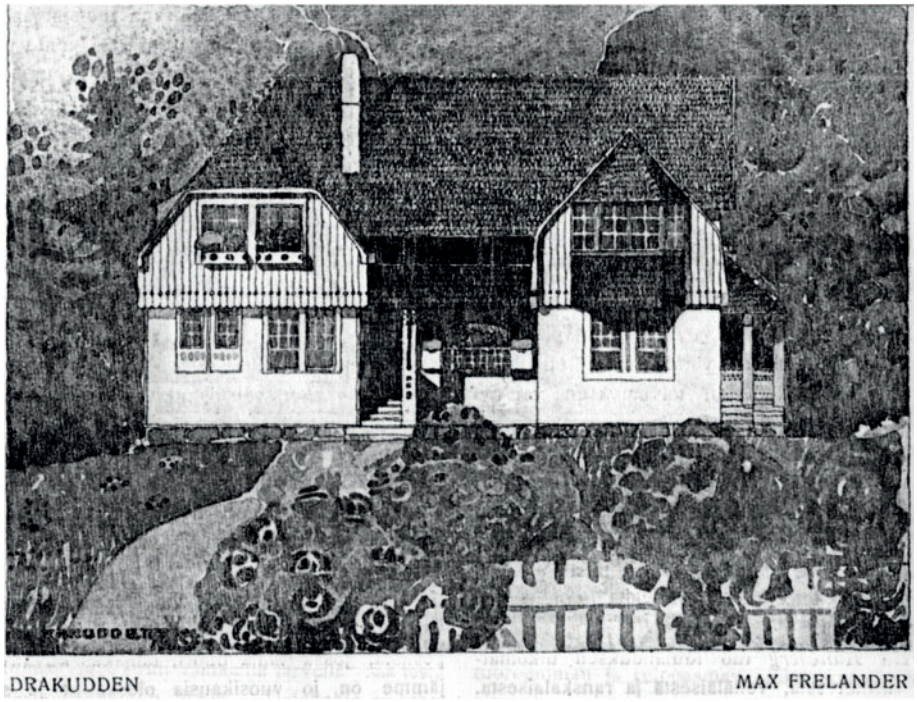
Venäläinen topografikartta esittää tilannetta vuonna 1902. KA. Kartassa näkyvät vanhemmat torpat, tiet, silloiset höyryaluslaiturit, ja huvilarakentamisen sijoittuminen 1900-luvun vaihteessa: saaren pohjoisosassa lännestä alkaen Stenkulla, Kaislikko puutarhoineen ja Tirrebo; Reposalmen rannalla nykyinen Quisisana; kaakkoisrannalla Stugan.

tellä, että huviloiden rakennuttajat olivat arkkitehteja, lääkäreitä ja pankkimiehiä, joilla oli mahdollisuus asua kesäisin saaristohuvilassa ja samalla hoitaa työtään kaupungissa. Drakuddenin huvilan omistivat veljekset lääkäri Sigurd af Björkesten (1878 -1957) ja pankkimies Ragnar af Björkesten (1876—1945), aluksi yhdessä. Stugan ja Janneberg saivat omat tontinrajansa myöhemmin. Maa kuului Botbyn kartanolle (Rååns), jonka omisti 1902 saakka kauppaneuvos Lindroosin poika Johan Fredrik (Janne) Lindroos (1853–1902). Hänen sisartyttärensä Jenny Neovius os. Costiander (1868-1939) saattoi sen vuoksi asua Stuganin huvilassa puolisonsa, arkkitehti Harald Neoviuksen (1863-1930) kanssa.

Tämän inventoinnin yhteydessä ei ole kuitenkaan selvinnyt, kenelle arkkitehti Max Frelander alun perin suunnitteli Jannebergin huvilan. Nimi Janneberg viitannee Janne Lindroosiin, joka kuitenkin kuoli jo 49-vuotiaana ennen huvilan rakentamista. Huvilassa on tiettävästi asunut Janne Lindroosin sisar ja Jenny Neoviuksen äiti Henriette Costiander (1847– 1913), jonka puoliso oli Torsten Costiander (1831-1904), Nuutajärven lasitehtaan omistaja. Jannebergin tontti on rekisteröity 1910. Costianderin sukua on asunut ainakin vielä 1919 Jannebergissa. Stugan ja Janneberg ovat jo alun perin liittyneet kiinteästi toisiinsa ja ne ovat 1930-luvulla kuuluneet samalle omistajalle, Ragnar af Björkestenille. (AG, HKM)

Uppbyn tilaan kuuluva Vådötorp , myöhemmin Quisisana, kuvattuna 1900-luvun alussa. Torpan paikka on esitetty 1870-luvun kartoissa. Kesäasunnon vuokralaisena oli 1900-luvun vaihteessa maisteri Mauritz Waenerberg. Valokuvassa näkyy päädystään aumattu katto ja luoteeseen avautuva lasiveranta. HKM

Arkkitehti Max Frelanderin suunnittelema huvila Drakudden edustaa huvilarakentamisen toista aaltoa, jolloin Vartiosaaren kaakkoisrannalle rakennettiin rivi uusia, kansainvälisiä arkkitehtuurivirtauksia edustavia huviloita. Useimmat tämän vaiheen huvilat rakennettiin jylhän saaristomaiseman ääreen Vartiosaaren kaakkoisrannalle. Kotitaide 11/1908

Kolmas vaihe

Kolmas huvilapalstoituksen aalto ajoittui pääosin 1910-luvulle ja 1920-luvun alkuun. Vanhojen huviloiden välissä oleva Uppbyn tilan alueen pohjoinen rantavyöhyke jaettiin vähitellen palstoiksi, jotka myytiin tai vuokrattiin eri ammatinharjoittajille. Uusia huvilapalstoja olivat Björknäs (1908) ja Nytorp (1912).

Uusia asuinrakennuksia rakennuttivat tai ostivat vt. maanmittari Hugo Damstenin ja Stockmannin tavaratalon johtaja Karl Seidenschnur. Uppbyn tila harjoittama palstojen vuokraustoiminta heijastuu vielä nykyään saaren maankäytössä, koska monet Helsingin kaupungin hallussa olevat rakennukset eivät sijaitse omilla tonteillaan, vaan ovat jääneet kiinteistön 2:444 alueelle.

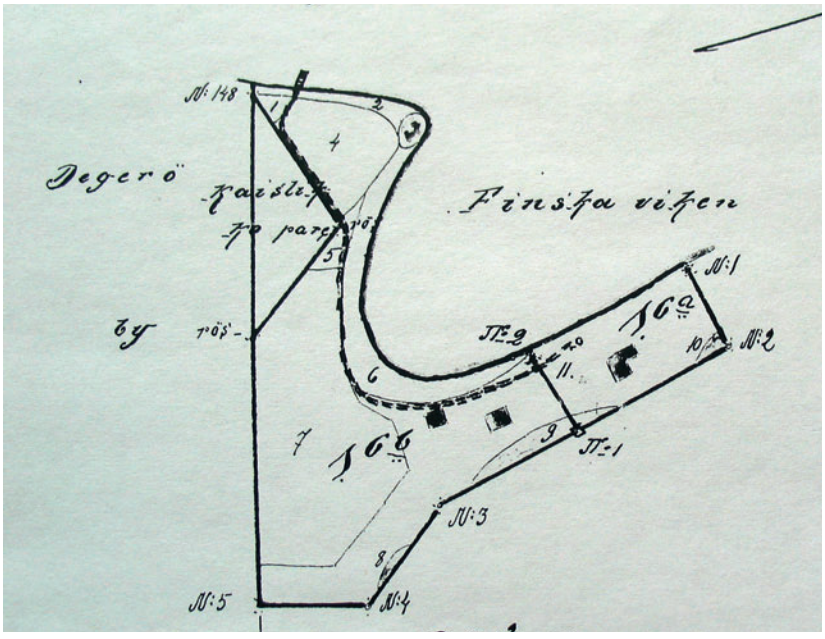
Poikkeuksellisen mittavaa kesäasumishanketta edustaa Gustaf Fogelholmin rakennuttama Sunnanvik. Jättäydyttyään Nokian yhtiön johdosta 1918 Fogelholm asettui Vartiosaareen ja ryhtyi harjoittamaan maanviljelystä sekä laaja-alaista puutarhanhoitoa. Hän osti Holmgårdin tilaan kuuluneet maa-alueet, omien sa-

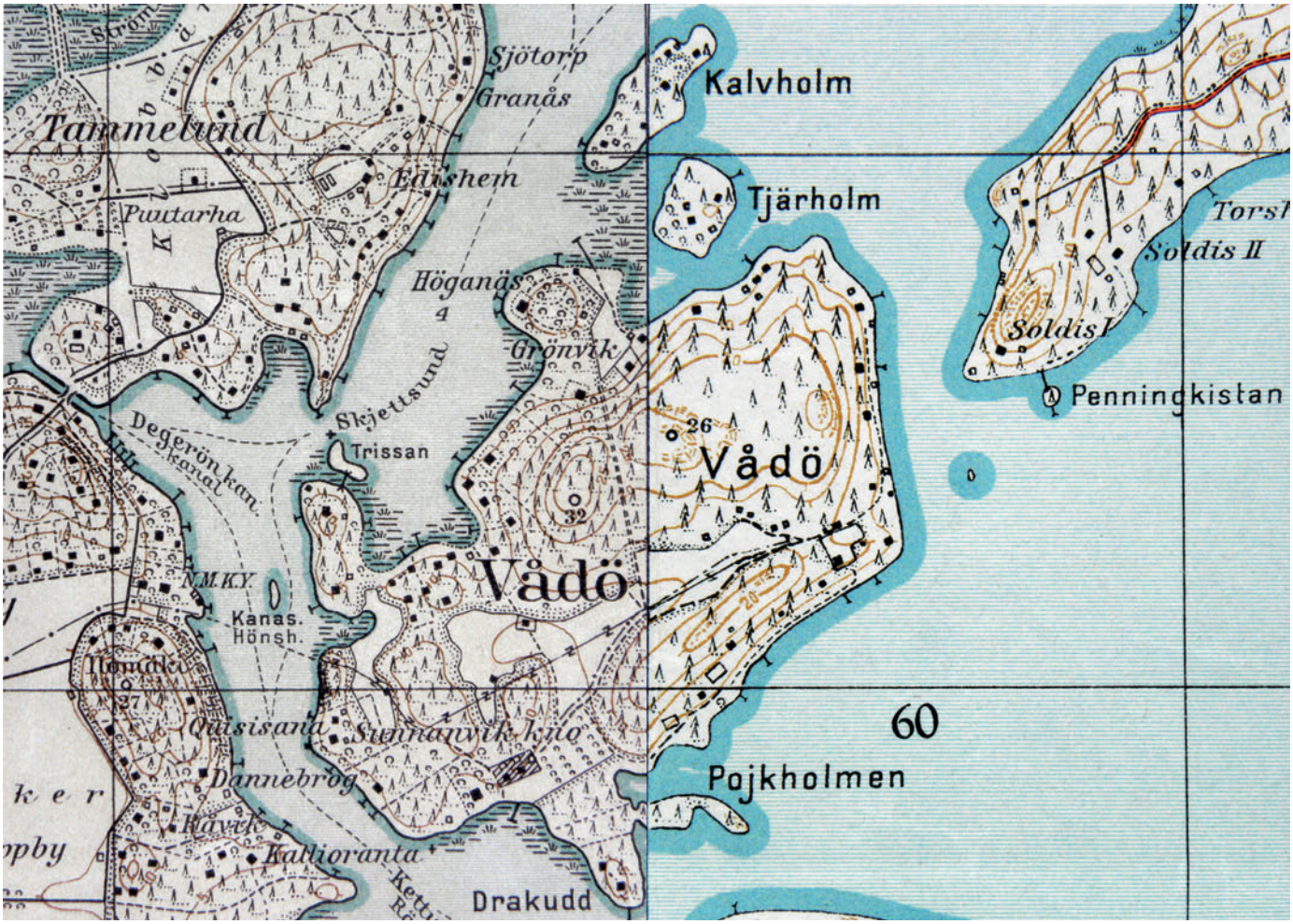
Rååns pohjoinen rantavyöhyke, nykyinen Rauhalahti, lohkottiin omaksi kiinteistöksi 1:6 vuonna 1913. Sjöblomin kalastajaperheen aikana myytiin 1910-luvulta 1950-luvulle yhä pienempiä palstoja. Ensimmäisenä myytiin Karlax .

nojensa mukaan Bäckströmin torpan, ja rakennutti Sunnanvik-huvilansa vuonna 1919. Päätökseen vaikutti mahdollisesti appivanhempien, Idestamien Tammisalossa sijaitsevan Edishem -huvilan läheisyys. Sunnanvikin yhteydessä toimineesta maatilasta ja siihen kuuluvasta laajasta puutarhasta saa hyvän käsityksen säilyneen Gustaf Fogelholmin muistelmakirjoituksen kautta.

Rååns tilaan kuulunut pohjoinen rantavyöhyke, nykyinen Rauhalahti, lohkottiin uudeksi kiinteistöksi vuonna 1913. Uusi omistaja oli tilalla kauan asuneen torppari- ja kalastajaperheen poika Frans Sjöblom. Rauhalahdesta erotettiin vähitellen uusia, pienempiä huvilapalstoja. Vuonna 1916 Sjöblom myi Karlax-nimisen uuden huvilapalstan hirsirakennuksineen rohtokauppias René Bauerille.

Karlaxia koskeva lohkomistoimitus, karttapiirros vuodelta 1915. U. Raholan arkisto

Vartiosaaren maastokartta vuosilta 1931-1935. KA. Kartassa näkyvät pellot ja niityt, laiturit ja tieyhteydet. Silloinen rakennuskanta on esitetty viitteellisesti.

Neljäs vaihe

Huvilapalstoituksen neljäntenä vaiheena voidaan pitää ajanjaksoa 1930-luvulta 1960-luvulle, jolloin eri puolille saarta muodostettiin uusia, entistä pienempiä palstoja ja rakennettiin ajalle tyypillisiä, moderneja kesämökkejä.

Kiekko, viikonloppumajan tyyppinen kesämökki vuodelta 1953 edustaa huvilapalstoituksen neljättä vaihetta.

Vartiosaaren pohjois– ja eteläosan kiinteistöjako vuonna 1946. Helsingin kaupungin kiinteistötoimiston kartta. KA

KESÄNVIETTOA, JUHLINTAA JA SEURAELÄMÄÄ VARTIOSAARESSA

Hammaslääkäri Ernst Wasenius viettää kesälomaa Vartiosaaressa. Karikatyyri Hjalmar Hagelstam (yksityisomistuksessa) MV

Kahvipöytä päivävarjoineen Tirrebon puutarhassa. G. ja Th. Garoffin kokoelma.

Useiden Vartiosaaren huvilanomistajien harrastuksena on ollut purjehtiminen. G. ja Th. Garoffin kokoelma

Villinkiä käsittelevässä kirjassaan Stefan Nygårdin kirjoittaa kesänviettotavoista ja huvilayhteisön sosiaalisista ulottuvuuksista. Vartiosaaressakin on aikanaan vietetty porvarillista huvilaelämää kaikilla mausteilla, järjestetty juhlia ja syntymäpäivävastaanottoja, pelattu seurapelejä, hoidettu puutarhaa ja purjehdittu. Paras dokumentti tästä on nuorten saarelaisten sotavuosina toimittama Vådö Journalen. Aikaisempia vuosikymmeniä koskevia tietoja huvilaelämästä on löytynyt vain satunnaisesti. Tässä selvityksessä on päähuomio ennen kaikkea rakennetussa ympäristössä, saaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuurissa, ja tässä esitetyt taustatiedot auttavat ympäristön kulttuurihistoriallisen merkittävyyden tunnistamisessa.

Varhaisimmat kuvaukset, jotka koskevat Vartiosaaressa vietettyjä juhlahetkiä,

Lepotuolit ja siirrettävät pihakalusteet Ernst Waseniuksen huvilan edessä. Roseniuksen albumi, yksit.

Juhannussalko Vartiosaaressa vuonna 1943. Kuvassa Gunnel Törnroos, Måns Ekström ja Stig Törnroos, taustalla Sunnanvikin kivirakenteinen navetta. Vådöjournalen 6/1943.

on julkaistu sanomalehdissä 1899 maisteri Waenerbergin viettäessä 50-vuotisjuhliaan kesäasunnossaan. Päivällisvieraiden joukossa nähtiin mm. palomestari Wasenius, Ernst Waseniuksen veli.

Purjehdus on ollut Vartiosaaren monien huvilanomistajien yhteinen harrastus. Ainakin Garoffeilla, Seidenschnureilla, Waseniuksilla ja Vera Eichholzilla on ollut purjevene. Karl Seidenschnurin aikoinaan omistama Ursula-vene on edelleen olemassa. Stockmannin johtajan vaimo Dolly Seidenschnur kertoi lehtihaastattelussa 1920-luvulla ja myöhemmin siitä, miten perheellä oli vuosittain tapana lähteä pitkälle purjehdukselle. Kesälomalla asuttiin Nytorpissa. Jo ennen varsinaista kesälomaa käytiin omakätisesti istuttamassa perunaa. Vihannesmaan hoito kuului perheen harrastuksiin. Kesän rasitusten jälkeen rouvalla oli tapana lähteä virkistäytymään Karslbadin kylpylään (Dolly Seidenschnurin haastattelut 1927 ja 1942). Tennistä ja krokettia pelattiin Vartiosaaren maastossa pengerrysten varaan rakennetuilla pelikentillä.

Waseniuksen pallokenttä oli suosittu pelipaikka, ainakin Vådö Journalenin kirjoittajista päätellen. Kuva Roseniuksen albumista, yksit.

Kahvihetket puutarhassa tai näköalapaikalla olivat huvilaelämään kuuluvia, päivittäisiä tapahtumia ja päivän kohokohtia. Esimerkiksi Tirrebon 1910-luvulla rakennettu puoliavoin, puutarhan puoleinen kuisti oli omiaan iltapäivien leppoisalle seurustelulle. 1940-luvulla ilmestynyt käsin kirjoitettu Vådö Journalen sisältää paljon kuvauksia tanssiaisten, merkkipäivien ja illanviettojen ohjelmasta sekä tarjoilusta. Kirjoittavat ovat huolella dokumentoineet seurustelumuotoja ja rapujuhlien vieraslistoja. Juhannussalko koristeltiin lasten metsästä keräämillä kuusenhavuilla, lehdillä ja kukkaseppeleillä. Se pystytettiin Sunnanvikin navetan lounaispuolelle. Kokko poltettiin Sunnanvikin alueella. 1960-luvulla koristeltiin juhannussalko myös Elannon kesäsiirtolassa.

Kesäasukkaiden ja vakituisten asukkaiden yhteisöt näyttävät yleensä viettäneen juhliaan erillään. Arvo Grön on kertonut, miten ennen heinien latoon ajoa Vådö-Torpin isossa ladossa vietettiin nimipäiväjuhlia 1930-luvulla. Juhlissa kävi perheen ystäviä Laajasalosta ja Rastilasta ja saaren nuoria suomenkielisiä kotiapulaisia tanssimassa gramofonin soidessa. Tarjoiluna oli kahvia ja kotitekoista simaa. Alkon Lomarannan aikana järjestettiin samassa, saaren länsiosassa pellon laidalla sijaitsevassa ladossa elokuvaesityksiä ja tanssiaisia.

Vanhaa puimahuonetta käytettiin Lomarannan aikana mm. elokuvanäytöksiin ja tanssitilaisuuksiin. Altian arkisto

Lomarannan väki on kokoontunut katsomaan rantaveteen rakennettua juhannuskokkoa. Kuva 1960-luvulta, Altian arkisto

TYÖTÄ JA ASUMISTA

Tirrebon huvilan tilanhoitajan asunto 1920-luvun vaihteessa. G. ja Th. Garoffin kokoelma.

Selvitystä varten Vartiosaaren asukkaiden elämästä ja työstä on kerätty tietoja muistelmakirjoitusten ja haastattelujen avulla. Ennen kuin Sunnanvikin tilukset siirtyivät johtaja G Fogelholmin omistukseen, se kuului Degerön kartanoon, jonka torppari oli nimeltään Jonasson. Botby gård -nimisen kartanon torpparina Vartiosaaressa oli 1900-luvun vaihteen aikoina Sjöblomin perhe, jossa oli sekä poikia että tyttöjä. Arvo Grönin mukaan kartanossa oli siihen aikaan purjejaala, millä hoidettiin tuotteiden kuljetuksia kaupunkiin mm. halkoja. Laivurina ja miehistönä olivat torpparin pojat. Talvella he kalastuksen lisäksi rakensivat laitureita ja huviloita kesäasukkaille (Arvo Grön, HKM).

Hammaslääkäri Ernst Wasenius osti 1900-luvun alussa Botby gårdin Vådö-Torpin. Hänen palvelukseensa tulivat tilanhoitajiksi v. 1912 metsätyönjohtaja Matti ja Matilda Heinon perhe. Tilalla oli silloin hevonen ja pari lehmää, joita pidettiin metsälaitumella, pari sikaa ja muutamia kanoja. Myöhemmin oli kolme lehmää ja kolme sikaa. Kun kesäasukkaat olivat muuttaneet kaupunkiin, maitoa tuotettiin Vartiosaaressa enemmän kuin saarelaiset pystyivät kuluttamaan ja sitä piti lähettää kaupunkiin tilanomistajaperheen käyttöön 2-3 kertaa viikossa myös heikon kelin aikana. Tilanhoitajan tehtäviin kuului kalastus kotitarpeiksi sekä tilanomistajan perheen käyttöön. Tavallisten verkkojen ja korkean silakkaverkon lisäksi käytettiin ns. isorysää. Kesällä tilanhoitaja teki muiden töiden ohella myös suolalihan ja –kalan puisia säilytysastioita, navetan eläinten juoma-astioita ja pyykkiastioita. Laiturin lähellä rannassa sijaitsevassa pyykkituvassa pestiin tilanomistajaperheen pyykkiä, ainakin keväällä ja syksyllä. Pyykinpesusta huolehtivat paikalliset perheenemännät, jotka myös valmistivat tarvitsemansa lipeän. Pyykkitupaa käytettiin myös sikojen teurastuspaikkana ja kalttaukseen, johon tarvittiin kuumaa vettä. Siellä myös esikäsiteltiin suolia makkaran valmistusta varten. Talvella tilanhoitaja saattoi tehdä saunassa pärekoreja ja varpuluutia (Arvo Grön, HKM).

Sunnanvikin tilanhoitajista Arvo Grön kertoo muistelmissaan:

"*Tilanhoitajana oli Bärlundin perhe, heillä oli kaksi aikuista tytärtä ja kaksi koulu-ikäistä poikaa. Tilalla oli hevonen ja pari lehmää sekä sikoja joskus yksi joskus kaksi, oli myös muutamia kanoja. Koulunkäynyt puutarhuri oli myös, ensimmäinen oli nimeltään Damen, joka noin 6 vuoden kuluttua muutti Espooseen ja perusti sinne oman puutarhan. Seuraava oli Nyberg ja kolmas oli Bockström, sen jälkeen tila annettiin v. 1931 vuokralle, Emil Eriksson viljeli sitä 6 v. Sitten tulivat Gerda Nordblom ja Ester Ekroth, sodan päättyessä he muuttivat Espooseen, senjälkeen vuokraajat vaihtuivat melkein vuosittain, oli Frosterus, Randolf Nordström ja Kahiluoto, hänen jälkeensä Alko osti tilan. Puutarhan tuotteet kuljetettiin tilan kalastajamoottoriveneellä Helsinkiin. Sunnanvikin ja Vådö-Torpin tiloilla oli yhteisomistuksessa heinän niittokone ja hevosvetoinen haravakone. Sunnanvikissa oli puimakone, jota naapuri sai käyttää jonkinlaista korvausta vastaan. Sillä puitiin kauraa, joka niitettiin viikatteella ja kuivatettiin seipäillä. Sunnanvikissa kalastettiin myös kotikäyttöön, rysät olivat parirysiä, missä pesät olivat johdinaidan kummassakin päässä. Tavallisia verkkoja sekä hauenkuokkuja, joissa oli syöttikala käytettiin myös*."

1920-luvulta periytyvä asuinrakennus puutarhoineen on Toivo Grönin rakentama.

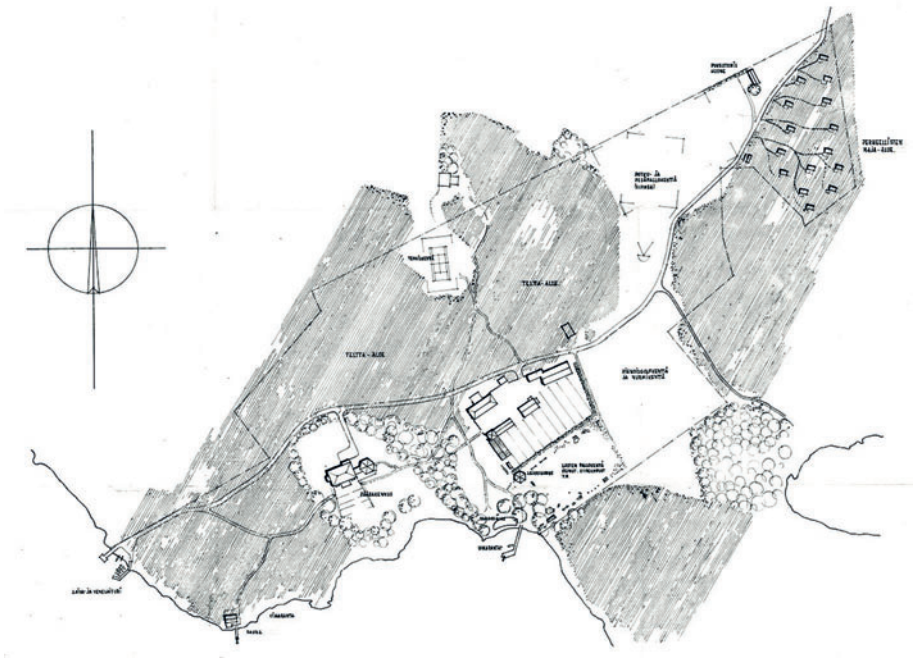

Toivo Grön (1896-1980) 1960-luvun lopulla . Hbl

INSTITUUTIOIDEN LOMATOIMINTA

Sunnanvikin eli Alkon Lomarannan päärakennus. Altian arkisto

Loma-alueen yleisjärjestelyehdotus 24.10.1949, Aarne Ervi. Suomen Arkkitehtuurimuseo

Sotaa edeltävinä vuosikymmeninä olivat erilaiset instituutiot alkaneet järjestää henkilökunnalleen tai jäsenilleen lomanviettomahdollisuuksia hankkimalla maata ja rakennuttamalla lomamökkejä. Tästä on esimerkkinä Helsingin itäisestä saaristosta Villinki, jossa oli sekä Pohjolan, Fennian, Suomi-yhtiön että Outokumpu Oy:n henkilökunnalleen tarjoamaa lomaasutusta (Nygård 2003, 104-105). Instituutioiden lomatoiminta jatkui ja laajeni sotien jälkeen. Vartiosaareen ilmiö rantautui vuonna 1948 Alkon Lomarannan perustamisen myötä. Lomarantaan liitettiin muutaman vuoden sisällä entiset huvilat Sunnanvik, Bergkulla ja Drakudden maa-alueineen. Alueen, päärakennuksen muutoksen ja saunan sekä uusien lomamajojen suunnitteluun osallistui arkkitehti Aarne Ervi, joka samoihin aikoihin suunnitteli Alkolle mm. asuntoja Rajamäelle. Uuden saunan esittelyn yhteydessä Ervi kirjoitti: "*Oy Alkoholiliike Ab on joitakin vuosia sitten hankkinut helsinkiläiselle henkilökunnalleen kauniin Vådö-saaren*

eteläosasta ihastuttavan virkistyspaikan, Lomarannan, jossa vanha suuri huvilarakennus on muodostettu ruokailu- ja kurssinpitorakennukseksi ja sen lähimaastoon on hankittu lähes 20 tehdasvalmisteista viikonloppumajaa" (*Arkkitehti* 3-4/1952).

Pienille ja kouluikäisille lapsille oli jo 1900-luvun alussa alettu perustaa kesäsiirtoloita joko filantrooppisina hankkeina tai työtä tekevien vanhempien avuksi. Esimerkiksi Villingissä toimi 1910-luvulta alkaen Nuorten Miesten Kristillisen Yhdistyksen ylläpitämä Solhälla, joka tarjosi vähävaraisille kaupunkilaislapsille mahdollisuuden viettää ulkoilmaideologian mukaista, vahvistavaa ja kasvattavaa kesäelämää. Toinen esimerkki on Helsingin Sompasaaressa vuodesta 1922 vuoteen 1958 toiminut Elannon henkilökunnan lasten kesäsiirtola. Kesäsiirtola siirtyi 1959 Sompasaaresta Vartiosaaren maisemiin Elannon ostettua Nytorpin huvilan tontteineen. Kesäsiirtolatoiminta jatkui Nytorpissa ainakin vuoteen 1976 (Nygård 2003, 104-105; *Mehiläinen* 1959-1976; Elannon arkisto). Elannon henkilökuntalehti mainitsi 1959, että useat liikelaitokset ja tehtaat olivat hankkineet Vartiosaaresta kesäpaikkoja henkilökunnalleen. Kirjoittajan mukaan Alkon lisäksi myös Kone Oy:llä ja useilla vakuutusyhtiöillä oli kesäpaikkansa siellä (Mannonen 1959, 17). Tämän selvityksen yhteydessä asiasta ei ole löytynyt lisätietoja. Alkon jälkeen Kansallisosakepankki omisti eri yhtiöiden välityksellä 1960- ja 1970-luvuilla laajoja alueita Vartiosaaressa ja tiedossa on, että ainakin pankin henkilökunnalla on ollut mahdollisuus lomanviettoon saaressa. KOP:in omistajakaudelta on selvityksen yhteydessä löytynyt varsin niukasti arkistotietoja.

Lomarannan vaiheet vuosina 1948–1970

Joulukuussa 1948 Oy Alkoholiliike Ab osti Vartiosaaresta Sunnanvikin alueen. Henkilökunnnan koulutus- ja virkistystoimintaa varten hankittu alue sai Alkon omistuksessa nimen Lomaranta. Yhtiö omisti Lomarannan vuodesta 1948 vuoteen 1962 ja jatkoi sen jälkeen vielä toimintaansa vuokralaisena ainakin vuoteen 1970. *Pulloposti*-lehden ja arkistovalokuvien avulla tässä selvityksessä on pyritty muodostamaan kuvaa Lomarannan toiminnasta sekä alueen ja rakennusten vaiheista. Pullopostin numerot vuosilta 1950-1968 muodostavat keskeisen lähdeaineiston jota täydentävät Alkon arkistosta löytyneet lukuisat valokuvat ja Suomen Arkkitehtuurimuseon Ervi-kokoelma. (Oy Alkoholiliike Ab:n henkilökuntalehti *Pulloposti*. Vuosikerrat 1950 – 1968; Suomen Arkkitehtuurimuseon piirustusarkisto; Altian arkisto)

Alko osti Sunnanvikin yhdeksän hehtaarin suuruisen maa-alueen Helsingin apulaiskaupunginjohtajalta Ruben Granqvistiltä. Granqvist (1892–1979) toimi kaupungin teknillisenä johtajana 1946–1955. Hän oli naimisissa Sunnanvikin perustajan Gustaf Fogelholmin tyttären, Ingeborg Granqvistin (1893–1969) kanssa.

Alueen kunnostaminen uuteen tarkoitukseen tehtiin pääosin talkootyönä. Viralliset avajaiset järjestettiin 11.6.1949 ja ensimmäisestä toimintavuodesta julkaistiin kertomus Pullopostissa loppuvuodesta 1949.

Kevättalvella 1950 alueelle rakennettiin viisitoista pientä lomamökkiä. Samana kesänä valmistui etelärannalle sauna. Lomarannan kolmantena toimintakautena, Alko laajensi omistustaan ostamalla Vartiosaaren pohjoisrannalta Bergkullan huvilan tonttialueineen (1951). Koska alueelle toivottiin uutta nimeä, siitä järjestettiin kilpailu. Bergkullan oston takia uusien pienien lomamökkien rakentaminen lykkääntyi.

Olympialaisten jälkeen saaren etelärannalta ostettiin Stuganin maa-alue (6 000 m2), jolla oli "norjalaismallinen hirsihuvila ja ulkorakennuksia". Tarkoituksena oli järjestää jatkossa uudella alueella sekä leiri- että päiväkotitoimintaa. Vuonna 1953 lomalaisten käytössä oli Sunnanvikin tilan lisäksi Bergkulla- ja Stugan-nimiset rantapalstat. Alueiden yhteispinta-ala oli tällöin 10 hehtaaria. Maa-alueiden lisäksi käytössä oli vesialueet. Kesällä 1958 Lomarantaan liitettiin vielä kaksi uutta maa-aluetta, joista toinen oli vajaan kahden hehtaarin suuruinen metsäalue vanhan mökkialueen eteläpuolelta. Alue ulottui yli Rajalahden (Råviken) ja Pojkholmarna nimisen saaren mantereen puoleisimman kukkulan. Toinen alue oli noin kolmen hehtaarin suuruinen Drakuddenin niemi kokonaisuudessaan. Lomarannan yhteispinta-ala oli alueliitosten jälkeen 16 hehtaaria.

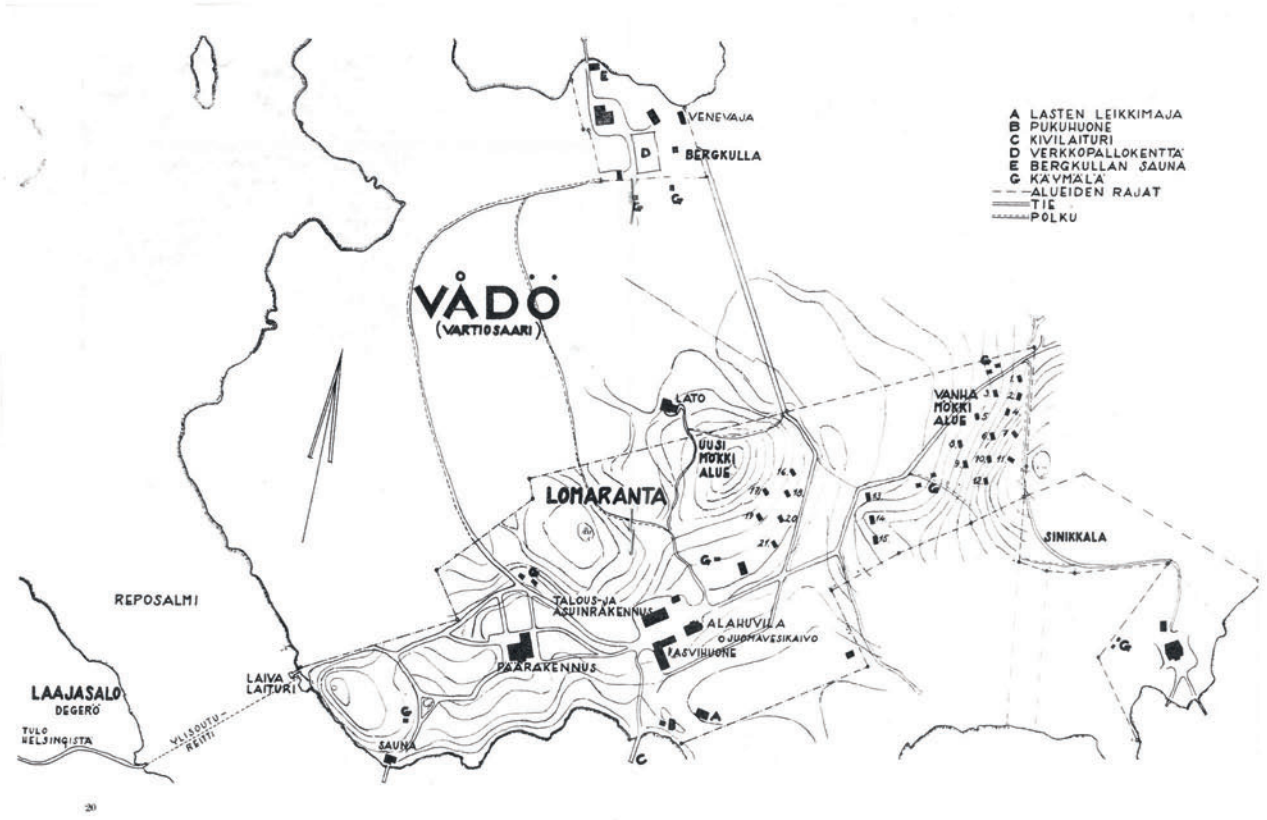
Vuonna 1961, samaan aikaan kuin Lomarannan päärakennuksen sisätiloja kunnostettiin ja alueen istutuksia täydennettiin, oli liikkeellä huhuja Lomarannasta luopumisesta. Ne osoittautuivat

Lomarannassa tanssittiin elävän musiikin tahdissa. Altian arkisto

Koulutustilaisuus päärakennuksessa. Altian arkisto

Oy Alkoholiliike Ab:n kurssi– ja lomamajoitustilojen laajuutta kuvaava kartta vuodelta 1955. Lomarannan lisäksi Alko osti Bergkullan, Stuganin tai Sinikkalan sekä vielä 1958 Drakuddenin niemen. Laajentuneen Lomarannan kartta vuodelta 1955 osoittaa, että puutarhurin rakennusta oli alettu kutsua alahuvilaksi ja Stugania Sinikkalaksi. Alahuvilan kaakkoispuolella oli juomavesikaivo. (Pulloposti 1955/3-4)

todeksi, koska Alko osti samana vuonna Snappertunasta 334 ha maata, Strömsön pääsaaren sekä 40 pienempää saarta ja 1 300 ha merialuetta. Jo toista vuotta oli etsitty uutta loma-aluetta, jonka oli tarkoitus korvata Lomaranta. Pääsyynä uuden alueen ostoon olivat Helsingin suunnitelmat Vartiosaaren saamisesta asumiskäyttöön. Kaavoitustyö oli käynnissä ja alueelle suunniteltiin siltaa. Alko katsoi, ettei se voinut estää suurkaupungin kasvua, eikä lomakoti olisi voinut toimia kerrostaloasutuksen keskellä.

Lomarannan toiminta jatkui kuitenkin entisellään, mutta sen oli tarkoitus jäädä vähitellen lähinnä kurssikeskukseksi. Strömsöhön oli tarkoitus siirtää Lomarannan mökkejä ja kalusteita. Lomaranta myytiin vuonna 1962 Kansallis-Osake-Pankille. Alkon alkuperäisenä tarkoituksena oli pitää lomakeskus hallinnassaan vielä kaksi kesää. Vuonna 1964 lomakeskuksen mainostettiin vastaanottavan Alkon lomalaisia vielä kahtena kesänä ja kesällä 1964 Lomarannassa oleili enemmän lomalaisia kuin aiemmin. Joitakin majoituspaikkoja oli kuitenkin jo suljettu. Vuonna 1968 Lomarannan vuokraamista päätettiin jatkaa vuonna vielä vuoteen 1970. Siihen asti sekä koulutustoiminta että lomatoiminta jatkuivat entiseen tapaan.

Lomarannan kurssi- ja lomatoiminnan piirteet

Lomarannan tarkoituksena oli toimia sekä opinahjona että lomanviettopaikkana. Siellä järjestettiin keväisin ja syksyisin neuvotteluja ja monipuolista kurssitoimintaa Alkon työntekijöille. Varsinainen lomakausi kesti toukokuun puolivälistä syyskuun puoliväliin. Lomalaisten käytössä oli sauna ja iso moottorivene. Talvisin järjestettiin hiihtokilpailuja ja lomatoimintaa hiihtolomalaisille.

Kesällä 1953 oli Lomarannassa ennätysmäärä lomanviettäjiä. Kävijämäärän kasvuun vaikuttivat uudet lomamökit ja Stuganissa järjestetyt lastenleirit. Lomarannan päärakennuksessa oli yhteiset ruokailu- ja oleskelutilat sekä yksi majoitushuone. Yläkerran huoneet oli varattu tilapäiskävijöille. Lisäksi majoitustiloina toimivat alueen neljä aittaa ja 21 mökkiä, joissa oli majoitustilaa yhteensä 99 hengelle. Bergkullassa oli 12 majoitushuonetta, joissa oli 36 vuodetta. Stugania, jossa oli 23 vuodetta, käytettiin leiri- ja kesäkotitoimintaan.

Lomarannan alueen käyttö ja hoito

Arkkitehti Aarne Ervin laati alueelle 24.10.1949 päivätyn yleisjärjestelyehdotuksen, jota ei kuitenkaan kokonaisuudessaan noudatettu. Suunnitelman mukaan yhteysliikenteen laiva- ja venelaituri sijaitsi nykyisellä paikallaan Reposalmen puolella. Reposalmen puoleisen niemen kärkeen sijoitettiin sauna laitureineen ja uimarantoineen. Päärakennuksen itäpäädyn jatkeeksi oli esitetty kuusikulmainen laajennusosa. Fogelholmin perustama maatilakeskus oli jätetty ennalleen kasvihuoneineen ja pensasaidan rajaaminen hyötypuutarhoineen. Sen etelä- ja kaakkoispuolelle oli entiselle niitylle tai pellolle suunniteltu lasten pallokenttä, kiipeily- ja leikkitelineitä sekä kuusikulmainen leikkipaviljonki. Lähellä oli uimaranta hyppytorneineen ja lasten kahluuallas. Puutarhan itäpuolelle oli entisen hedelmätar-

Auringonottokoroke rinteessä. Altian arkisto

han ja pellon kohdalle sijoitettu nurmikenttä ja pienoisgolfalue. Tien pohjoispuolella olevalle pellolle oli sijoitettu iso potku- ja pesäpallokenttä. Sunnanvikin alueen pohjoisosan metsäiset rinteet oli varattu teltta-alueiksi ja niiden rajaamalle kapealle peltoaukealle oli esitetty tenniskenttä. Viidentoista majan muodostama perheellisten maja-alue sekä pukeutumishuone oli sijoitettu kallioiseen luoteisrinteeseen alueen koilliskärkeen.

Ervin piirustusten mukaan toteutettiin Reposalmen puoleisen niemen kärkeen uusi pyöröhirsistä rakennettu sauna ja Lomarannan esivalmisteiset lomamajat. Muiden rakennusten ja muutosten suunnittelusta lienee vastannut Alkon oma piirustustoimisto, kuten päärakennuksen muutoksista, joiden ensimmäiset piirustukset on päivätty tammikuussa 1949. (Ervi-kokoelma, SRM).

Alueen kunnostaminen Lomarannan käyttöön tehtiin sekä talkootyönä että ammattilaisten toimesta. Lomarannan puutarhurina toimi Veikko Nojonen. Keväällä 1950 istutettiin esimerkiksi talkoovoimin perunoita. Lomamökkien rakentaminen metsämaastoon edellytti osaltaan raivaus- ja siistimistöitä. Talkoolaiset raivasivat metsää ja uimarantoja. Vuoden 1952 olympiakesän lähestyessä Lomarantaa kohennettiin talven ja kevään aikana ja lomakausi alkoi olympiavuoden takia tavallista aikaisemmin. Puutarhuri Nojonen uusi alueen istutuksia ja uusia teitä rakennettiin. Bergkullassa otettiin elokuun lopulla käyttöön valmistunut verkkopallokenttä.

Vuonna 1953 mennessä uusi sauna oli valmistunut laitureineen. Päärakennuksen uusi keittiösiipi oli valmistunut. Uimarannan lähellä oli pukuhuonerakennus ja lasten leikkimaja. Kivilaituri oli lahden poukamassa vanhalla paikallaan. Uusia lomamökkejä oli kaikkiaan 21 jaettuina kolmeen ryhmään. Käymälärakennuksia oli lomamökkien yhteydessä ja rinteessä päärakennuksen pohjoispuolelle. Talouspihan luoteispuolella oli kenttä ja alueen rajan ulkopuolella oleva lato oli saatu virkistyskäyttöön. Lomarantaa täydensivät Bergkulla kenttineen, laitureineen, saunoineen ja piharakennuksineen sekä Stugan laitureineen.

Syksyllä 1956 ja keväällä 1957 Lomarannan päärakennuksen vanhaa rantaa täytettiin, kylvettiin uusi ruohomatto ja rakennettiin kivipengerrys, joka esti hiekan nousun nurmikolle. Rannan ulkomuoto muuttui tässä yhteydessä täydellisesti ja rannalle tuotiin hiekkajaalalla hiekkaa. Kesällä 1958 Lomarantaan liitettiin metsäalue vanhan mökkialueen eteläpuolelta ja Drakuddenin niemi kokonaisuudessaan. Lomalaisten käytettävissä oleva rantaviiva piteni näiden alueliitosten jälkeen yli puolella. Myös Drakuddenin ja Sunnanvikin yhdistävä kävelytie on tältä ajalta. Valokuvien perusteella Fogelholmin aikaisia istutuksia hoidettiin edelleen päärakennuksen ympäristössä. Vuonna 1961 purettiin päärakennuksen länsipäädyn ulkoparveke ja tilalle istutettiin ruusupensaita. Muutenkin alueen istutuksia täydennettiin ja pelikenttien pinnat uusittiin. Puutarhurina toimi entiseen tapaan Veikko Nojonen (Pullopostin vuosikerrat 1951–1958).

LOMARANNAN RAKENNUSKANTA

Päärakennus

1920-luvun alussa rakennetussa Sunnanvikin päärakennuksessa oli Lomarannan toiminnan alkaessa kuusi majoitustarkoitukseen soveltuvaa huonetta, keittiö ja kaksi avaraa vilpolaa. Vuonna 1951 valmistui vesijohto ja päärakennusta laajennettiin keittiörakennuksella. Rakennustyötä varten jouduttiin louhimaan useita satoja kuutioita. Lomarantaa kehuttiin erinomaiseksi kurssienpitopaikaksi, jonka tilat tosin olivat osoittautuneet ahtaiksi. Vuoden 1952 olympiakesän lähestyessä tehtiin kohennustöitä talven ja kevään aikana. Päärakennukseen saatiin keskuslämmitys ja vanhat uunit purettiin. Lisäksi valmistui uusi luentosali, oviaukkoja levennettiin ja lattioille laitettiin korkkimatot. Päärakennuksen uuteen, pohjoispuoliseen laajennussiipeen valmistui "supermoderni" keittiö. Päärakennuksen ulkomaalaus oli vuorossa 1955. Vuonna 1961 päärakennuksen sisätiloja korjattiin ja länsipäädyn lahonnut ulkoparveke purettiin. (Pullopostin vuosikerrat 1951-1961; Suomen Arkkitehtuurimuseon Ervi-kokoelma)

Stugan, Sinikkalan majoitusparakki; Bergkulla ja Drakudden

Olympialaisten jälkeen Alko osti saaren etelärannalta Stuganin maa-alueen rakennuksineen. 1900-luvun vaihteesta periytyvän hirsihuvilan viiteen huoneeseen sisutettiin majoitustiloja, joissa oli kaikkiaan 23 vuodetta. Aluetta esiteltiin Pullopostı-lehdessä lasten paratiisina. Vuoden 1953 jälkeen alettiin perinteisen nimen, Stuganin, asemesta käyttää nimeä Sinikkalaa. Lasten ja nuorten kesäleiritoiminta keskittyi Stuganin lähialueelle. Vuonna 1957 saatiin lisää majoitustilaa Alkon Rajamäeltä siirretyn parakin muodossa. Kesällä 1963 leiriläisillä oli vielä käytettävissä Stuganin - Sinikkalan päähuvila, vaikka pääasiallinen kalusto oli jo siirretty Strömsöhön. Kesällä 1964 ei järjestetty enää leirejä ja huvila jäi tyhjilleen.

Alko osti vuonna 1951 **Bergkullan** huvilan tontteineen ja piharakennuksineen. Huvila oli vielä 1940-luvulla ollut tehtailija T. Tirkkosen perheen kesäasuntona. Korjaustöiden jälkeen päärakennuksessa oli 12 majoitushuonetta, joissa oli yhteensä 36 vuodetta. Rantasau-

Päärakennus kokous- ja juhlakäytössä. Uusi keittiösiipi.

Sinikkalan majoitusparakki v. 1957. Kuvat Altian arkisto

na kunnostettiin Lomarannan lomalaisten käyttöön. Vuonna 1958 Lomarantaan liitettiin Drakuddenin niemi ja sen komea jugend-huvila 1900-luvun alusta. Huvilaan siirrettiin elokuva-, tanssi- ym. tilaisuudet, joita aiemmin oli pidetty alueen lahoamassa olevassa ladossa. Drakudden jäi kauimmin Alkon omistukseen sen jälkeen kun Lomarannasta ja Bergkullasta oli jo luovuttu. (Pulloposti-lehden vuosikerrat 1952-1964; Alkon arkisto).

Sauna

Sauna otettiin käyttöön 17.6.1950. Hirret tuotiin talvella hevosella Vartiosaaren rantaan. Hirsirungon rakennustyöt on dokumentoitu valokuvin (Alkon arkisto). Arkkitehti Aarne Ervin arkkitehdin laatu näkyy kokonaisotteessa ja yksityiskohdissa. Ervi esitteli saunaa Arkkitehti-lehdessä seuraavin sanoin: ”Lomarannan sauna, hirsirakenteinen, on sijoitettu mahtavia honkia kasvavalle niemelle, jota aurinko kiertää aamuvarhaisesta iltamyöhään. Saunominenkin kuuluu Lomarannan niihin tapahtumiin, jotka jatkuvat aamusta iltaan niin, että lyhyistäkin lomista ehtii nauttia enemmän. Itse saunassa ei ole tavallisuudesta poikkeavaa; sen rakentamisesta huolehti Alkoholiliikkeen taholta rakennusmestari Pauli Larha. ” (*Arkkitehti* 1952/3-4, 62-63; *Pulloposti* 1951; Suomen Arkkitehtuurimuseon arkisto;)

Saunan rakentaminen. Altian arkisto

Muut rakennukset

Lomarannan alueella oli aluksi päärakennuksen lisäksi kaksi muuta asuinrakennusta, joista toinen on ilmeisesti purettu. Sunnanvikin puutarhurin asuntona toiminutta rakennusta kutsuttiin Lomarannan aikana **alahuvilaksi** ja siihen sisustettiin majoitustiloja. Rakennus on edelleen olemassa. Kasvihuoneviljelyä jatkettiin vanhassa **kasvihuoneessa** puutarhuri Nojosen aikana. Gustaf Fogelholmin aikaista vanhaa **puimahuonetta** käytettiin Lomarannan aikana mm. elokuvanäytöksiin ja tanssitilaisuuksiin. Kasvihuoneen alapuolelle valmistui 1952 suurin ikkunoin varustettu hiekkapohjainen **leikkimökki**, jossa lapset voivat leikkiä sadeilmoilla. Uusi **asuntola** keskikäytävän var-

rella sijaitsevine majoitushuoneineen rakennettiin vanhan, kivirakenteisen navettarakennuksen päälle. (Pulloposti 1951, 1952, 1955, Alkon arkisto).

Siirrettävät lomamajat

Arkkitehti Aarne Ervi suunnitteli Lomarantaa varten tehdasvalmisteisen, siirrettävän lomakylän majan. Piirustukset on päivätty 25.5.1949. Maja oli suunniteltu tehokkaaksi majoitustilaksi, jossa oli sähkökeitin ja työtaso, kaapit, sänky, vaatekaappi ja pieni oleskelutila, jonka pääovi ja -ikkuna oli toteutettu ikkunapariovena. Ovia täydensivät näkösuojaa antavat, ulommat sälepariovet. Vuonna 1950 pystytettiin ensimmäiset 15 elementtirakenteista mökkiä, jotka tuotiin Lahdesta. Niiden koko oli 3,5 x 2,7 m2. Pystytyksestä vastasi rakennusmestari Larha. Mökkejä rakennettiin myöhemmin lisää. Pullopostin mukaan majoitustilaa oli vuonna 1953 21 mökissä. 1963 Syksyn aikana suunniteltiin Lomarannan mökkien siirtämistä Alkon uuteen lomakohteeseen Snappertunaan. Koesiirtoa kokeiltiin lopulta vuonna 1968. Tarkoituksena oli siirtää jäljellä olevat mökit vuoden 1969 lopulla. Kaikesta päätellen mökit siirrettiin kuitenkin lopulta Inkooseen KOP:n virkistysalueelle, josta ne purettiin vasta 2000-luvun puolella. (Pulloposti 1953, 1968/6, s.16; TV 19.11.2012,Teemu Väänänen, haastattelu 2011)

Elannon lasten kesäsiirtola Nytorpissa 1959 – 1976

Vuonna 1959 Elannon henkilökunnan lasten kesäsiirtola siirtyi Vartiosaaren maisemiin toimittuaan Sompasaaressa vuodesta 1922. Uutta paikkaa oli etsitty lehti-ilmoituksella ja Nytorpin silloinen omistaja oli ilmoittautunut halukkaaksi myymään 2,5 hehtaarin palsta-alueen rakennuksineen. Elannon Mehiläinen-lehdessä kuvailtiin talvisin valokuvin uutta paikkaa, joka sopi erinomaisesti siirto-

↑ Kasvihuone ja "alahuvila", entinen puutarhurin asuinrakennus. Taustalla vanha kivinavetta ennen korotusta. Altian arkisto

↖Uusi asuntola rakennettiin vanhan, kivirakenteisen navettarakennuksen päälle rankarakenteisena. Altian arkisto

← Tehdasvalmisteiset mökit Vartiosaaren maastossa. Altian arkisto

la- ja vapaa-ajanviettoon, koska sinne tulvi aurinkoa koko päivän ja ilta-aurinkokin näkyi Jatasalmen kautta.

”Uusitorppa” oli kirjoittajan mukaan hyvää rinnemaata, mutta kuvauksen ja valokuvien perusteella sekä rakennukset että puutarha olivat kunnostuksen tarpeessa. Konsulitar Dolly Seidenschnurin vielä 1940-luvulla innokkaasti viljele-

Siirrettävät, tehdasvalmisteiset mökit piha-alueineen ja istutuksineen. Altian arkisto

mästä puutarhasta oli ilmeisesti jäljellä vain rippeet. Kauniin koivikon piirittämän rakennuksen ympärillä oli hoitoa vaille jäänyt puutarha, jossa muutamat kirsikkapuut ja marjapensaat vielä rehoittivat elinvoimaisina. Puiston harvinaisuuksiin kuului kirjoittajan mukaan lähellä rantaa kasvava harvinainen käärmekuusi (picea excelsior). Siitä oli valokuva Nytorpin esittelyn yhteydessä. Taustalla oli Mehiläisen mukaan hyväkuntoinen kuusimetsä, joka kauemapana muuttui mäntyvaltaiseksi. Elannon hallitsema alue ulottui kauas kallioiseen rinteeseen.

Perinteinen hirsiarkkulaituri kaiteineen ja uimahuoneineen oli vielä jäljellä kesäsiirtolan alkuvuosina. ”Tontin etelärajalla sijaitsee arkkujen varaan rakennettu ja toistakymmentä metriä pitkä laituri, jonka päässä sijaitsee uimarantakoppina ja moottorien odottajien istahtamispaikkana ollut uimahuone. Rannassa kasvaa harvaa kaislikkoa, mutta aivan laiturin tuntumassa on pieni alue ollut jo aikaisemmin hiekoitettuna lasten uimapaikkana.” Vasta 1970-luvulla laituri uusittiin ja uimahuone siirettiin rannalle. (Mannonen 1959, 16-17)

Päärakennus oli huvilatyylinen, kaksikerroksinen puurakennus, johon kuului länsipuolella iso lasivilpola ja pääsisäänkäynti. Toinen sisäänkäynti oli pohjoispäädyssä. Punaiseksi maalattu sauna oli vaatimattomassa kunnossa. Lähes kaikki tarpeelliset korjaustyöt ehdittiin kuitenkin suorittaa siirtolan ensimmäisen toimintakauden alkuun mennessä. Mehiläisen mukaan päärakennuksen ja pienen rantasaunan rakenteita oli keväällä uusittu, oli tapetoitu seiniä, vedetty vesijohto ja hankittu keittiöön vedenlämmityslaite. (Mannonen 1959, 16-17; Mehiläinen n/ 1959, 14-15)

1960-luvulla ja 1970-luvun alussa Nytorpin kesäsiirtolan päivä alkoi aamulla yhdeksältä ja päättyi varttia vaille neljää iltapäivällä. Siirtola oli tarkoitet-

Nukketanssijoita huvilan metsän puoleisella hiekkapihalla. Elannon arkisto

Kesäsiirtolan henkilökuntaa Nytorpin portailla. Ylhäällä keskellä monivuotinen työntekijä Aira Lehmuskoski. Elannon arkisto.

Elannon lasten kesäsiirtolan monivuotinen työntekijä Aira Lehmuskoski ja Marja-täti lasten kanssa Nytorpin uimarannalla. Elannon arkisto

Polku vie laiturilta Nytorpin päärakennukseen, jonka ympärillä rehottaa hoitoa vaille jäänyt vanha puutarha. Mehiläinen 1959.

tu 4-12/13-vuotiaille lapsille, jotka päivittäin matkustivat veneellä Vartiosaareen ja takaisin. Venelaituri sijaitsi Sörnäisten rannassa Kaikukadun päässä. Vilkkaimpina päivinä saaressa kävi yli 120 lasta. Nytorpin huvila ei sinänsä tarjonnut riittävästi sisätiloja niin suurelle lapsijoukolle, mutta siirtolan pääpaino olikin ulkoilmatoiminnassa. Ohjelmaan kuului monipuolinen urheilu, voimistelu, uimakoulu sekä erilaiset pallo- ja seurapelit, kuten sulkapallo ja korona. Joka kesä järjestettiin omat Olympialaiset, jonka lajeja olivat 60 metrin juoksu, pituushyppy ja 25 metrin uinti. Keittiössä valmistettiin aterioita ja välipaloja. (Mehiläinen n/ 1959, 14–15; 7/1972)

Ohjelmallisen toiminnan lisäksi siirtolan lapsille tarjoutui mahdollisuus leikkiä omatoimisesti vaihtelevassa metsä- ja kalliomaastossa. ”Kuivuneista rungoista ja näreistä syntyy majoja kotileikkejä varten sekä kapula kädessä juoksevien inkkareiden lymypaikoiksi”, kirjoitti Mehiläinen 1972.

Nytorpin uusittu laituri. Entinen uimahuone ei palannut laiturin päähän. Elannon arkisto

Lepohetki puutarhassa kesällä 1974. Elannon arkisto.

Kesäsiirtolan tyttöjä koronaa pelaamassa. Taustalla uimarannan pukuhuonerakennus. Kuva v. 1971. Elannon arkisto

NYKYKÄYTTÖ

Helsingin kaupungin omistuksessa Vartiosaaressa alkoi 1980-luvulla uusi vaihe. Huviloita alettiin vuokrata yhdistyksille ja rakennuksissa tehtiin kunnostustöitä. Esimerkiksi Sunnanvik tarjoaa kesäisin majoitustiloja vuokralaisyhdistyksenä toimivan Akavan laajalle jäsenjoukolle. Kaislikon isossa huvilassa on toiminut mm. tilausravintola. Osassa entisistä huviloista ja asuintaloista järjestetään kaupungin henkilökunnan virkistys- ja kokoustilaisuuksia. Nuoriso- ja sosiaalityötä palvelevat huvilat ovat ahkerassa käytössä. Uusista toiminnoista on vielä mainittava Bergbon entisessä huvilassa toiminut luostari ja liuskekivilouhokseen rakennettu ulkoilmakirkko. Viime vuosina on joillekin tyhjille rakennuksille löytynyt uutta käyttöä, kuten Vådötorpin maatilarakennusten kunnostaminen vuohien, saaren asukkaiden ja vierailijoiden käyttöön. Waseniuksen ja Fogelholmin omistajakaudella harjoitetun pelto– ja niittyviljelyn jälkeen osa viljelyaluista on nyt palstaviljelijöiden käytössä. Osa huviloista on kuitenkin tyhjillään. Saarella oleva osin historiallinen polkuverkosto ohjaa saaren yleistä virkistyskäyttöä.

Palstaviljelmät.

Louhintajälkiä kantava kallioseinämä muodostaa ulkoilmakirkon alttariseinän

Tirrebo, Theodor Höijerin suunnittelema huvila 1890-luvun vaihteesta.

2 RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ

Tiivis lamasalvottu, käsin piiluamalla sileäksi työstetty hirsiseinä on perinteisen rakennustavan taidonnäyte.

Draknäsin ullakolla säilynyt, punaisella sivelty kattopäre.

Perusmuurit ja pengermuurit on yleensä muurattu paikallisesta kivestä.

HUVILARAKENTAMISEN TAUSTA JA SUUNNITTELIJAT

Vartiosaaren nykyinen rakennuskanta on muodostunut vähitellen 1800-luvun lopulta lähtien. Rakennuskanta käsittää sekä muutamia ympärivuotisia asuinrakennuksia talousrakennuksineen että varsinaisia kesähuviloita ja kesämökkejä. Entisten torppari- tai tilanhoitajaperheiden ja muiden pysyvien asukkaiden asuinrakennuksia ovat olleet mm. Toivo Elis Grönin 1920-luvulla rakentama hirsirakennus (nyk. Suotorppa) ja Ernst Waseniuksen huvilan lähistöllä sijaitseva tilanhoitajan hirsirakennus. Eniten ympärivuotisia asuinrakennuksia on 1910– ja 1920-luvuilla rakennettu pohjoiselle rantavyöhykkeelle. Gustaf Fogelholmin rakennuttama puutarhurin rakennus on myös ollut ympärivuotisessa asuinkäytössä. Eräät vanhat hirsirungot ovat säilyneet myöhemmin laajennettujen asuinrakennusten ja huviloiden, kuten Karlaxin, Quisisanan ja Ernst Waseniuksen huvilan osina.

Rakentaminen ja rakentajat

Saaren rakennukset on tehty pääosin paikallisista rakennusaineista, perustukset kivestä, runko ja vesikatto puusta. Kivien louhintaa on harjoitettu Vartiosaaressa jo varhain. Perusmuurit on yleensä muurattu luonnonkivestä ja umpinaiset sokkelit on useimmiten rakennettu säännönmukaisista graniittiharkoista. Huvilarakennusten runkoja ja varsinkin rankarakenteisia kuisteja on myös perustettu kivi- tai betonipilareiden varaan. Vanhimpien, kookkaiden hirsihuviloiden rungot on todennäköisesti rakennettu paikallisista hirsistä. Toisaalta ne on saatettu tilata puusepäntehtaalta, kuten myös höylättyjä paneeliverhouksia ja puusepäntyönä valmistettavia rakennusosia, kuten ikkunoita, peiliovia, ja ajalle tyypillisiä runsaita, veistettyjä koristeita. Muistelmissaan Uppbyn isäntä Axel Lindberg kertoo myyneensä vuonna 1912 Uppbyn tilan metsästä, josta osa oli Vartiosaaressa, 2000 männynrunkoa Sörnäisten puusepäntehtaalle (Lindberg 1913).

1940-luvulle asti rakentajat olivat todennäköisesti paikallisia. Kalastus- ja maantalouselinkeinojen lisäksi on talvisin ollut aikaa työskennellä metsässä, työstää hirsirunkoja ja sahata lankkuja. Vartiosaarelaisina rakentajina tunnetaan mm. kalastaja Frans Sjöblomin veli Mauritz Sjöblom, Tervaluodon asukas ja lähiseudulla arvostettu rakentaja, joka rekrytoi monipuoliseen rakentajajoukkoonsa mm. 1919 saareen asettuneen Toivo Elis Grönin. Toivo Grönin tyttären mukaan Grön urakoi myöhemmin itse mm. Vartiosaaren itäosaan 1930–1940-luvuilla valmistuneita huviloita.

Toivo Elis Grön työtovereineen, vasemmalla Mauritz Sjöblom. E.Grönin valokuvakokoelma

Toivo Grönin poika Arvo on kuullut isänsä kertomuksia mm. Sunnanvikin vaiheista ja rakennustyöstä Gustaf Fogelholmin aikana 1920-luvun vaihteessa:
"Päärakennuksen ja talouskeskuksen rakennustyöt on aloitettu Suomen itsenäistymisvaiheiden jälkeen.Perustuksen kivityöt teki Adam Korten työkunta. Muut rakennustyöt hoiti Mauritz Sjöblom, hänen työkunnassaan (Sjöblomin miehet) oli eri ammattien taitajia, kuten peltiseppä, uunimuurari, maalari ja seppä, kaikille yhteistä oli, että jos oman ammatin työtä ei ollut tarjolla, he tekivät mitä työtä tahansa. Päärakennus on rakennettu hirrestä, seinähirret sekä lattian ja välipohjan kannatinpalkit eli vasat veistettiin piilukirveellä. Kattotuolit, jotka ovat vesikatossa, on tehty halkaisemalla pitkiä tasapaksuisia kuusenrunkoja lankkusahalla (Kinnaskoskensaha). Siinä tukki sahattiin parimetriä korkealla telineellä, joka oli rinteessä, että tukit voitiin kuljettaa hevosella telineen viereen ja pyörittää sahauspaikkaan. Tukista kaksi sivua veistettiin kirveellä, tukki pysyi siten myös hyvin paikallaan. Sitten pingotettiin lanka tarkalleen siihen kohtaan mistä sahataan, lankaan pyyhkäistiin nokea eli kimröökiä, kun pingoitettu ja noettu lanka vapautettiin, syntyi suora musta viiva, se tehtiin kummallekin puolelle tukkia, sahuri seurasi omaa viivaa ja alasahuri omaansa. Sahurit olivat Richard Johansson ja Toivo Grön. Muu sahattu ja höylätty puutavara tuotiin puutavaraliikkeestä."

Huvila-arkkitehtuuri ja suunnittelijat

Vartiosaaren rakennuksia koskevia uusia suunnittelijatietoja on selvityksen yhteydessä löytynyt jonkin verran, mutta varsin vähän rakennuspiirustuksia. Suurin osa huviloiden suunnittelijoista on edelleen jäänyt nimettömiksi ja niistä voi vain esittää arvailuja. Suomen Arkkitehtuurimuseon hallussa olevia arkkitehtien piirustuskokoelmia on työtä varten käyty läpi siinä toivossa, että edes tunnistamattomien piirustusten joukosta olisi löytynyt jokin viittaus Vartiosaareen. Ehdokaslistalla ovat eri syistä olleet mm. Fritiof Mieritz, Gustaf Nyström, Bertel ja Valter Jung, Walter ja Ivar Thomé, David Frölander Ulf ja Jarl Eklund.

Ainoa 1800-luvulla työskennellyt arkkitehti, joka varmuudella on yhdistettävissä Vartiosaareen, on Theodor Höijer, jonka sisar aviomiehineen rakennutti Tirrebon huvilan. Höijer-asiantuntija Eeva-Maija Viljo on luovuttanut tämän selvityksen tekijöille valokopiot julkisivu-

Tirrebo, Theodor Höijerin suunnittelema huvila.

Drakudden, Max Frelanderin suunnittelema huvila (1908)

Ernst Waseniuksen huvila, nykyinen villa Rosenius

Janneberg, Max Frelanderin suunnittelema huvila (n. 1905)

piirustuksista, jotka ovat rakennuttajan jälkeläisten hallussa.

Stenkullan ja Kaislikon päärakennukset ovat alkuperäisessä asussaan olleet mallikkaita norjalais– ja nikkarityylisiä, ns. cottage-tyypin huviloita, joiden pohjaratkaisujen esikuvat sisältyvät Josef Stenbäckin 1886 julkaisemaan mallipiirustuskokoelmaan. Samantyyppisiä ”lohikäärmetyylin” piirteitä on alun perin ollut sekä Stenkullan että saman omistajan pienemmän huvilan, Draknäsin, julkisivuissa.

Vartiosaaren historialle ominaiset lukuisat omistajanvaihdokset ovat katkaisseet välittömän yhteyden mahdollisiin tietolähteisiin. Siksi on erityisen arvokasta, että useita huviloita suunnitelleen arkkitehti Max Frelanderin suunnittelutyöstä on olemassa todisteita sekä yksityiskokoelmissa olevien piirustusten että *Kotitaide*-lehdessä julkaistun esittelyn muodossa. Drakudden ja Janneberg ovat varmuudella Frelanderin käsialaa. Samanaikaisen Ernst Waseniuksen huvilan, nykyisen Villa Roseniuksen suunnittelija ei ole tiedossa, mutta rakennuksen muotokieli viittaa vahvasti Frelanderiin.

Melko varmaa on, että Stuganin mielenkiintoinen hirsihuvila, jossa näkyy Arts and Crafts-suuntauksen ja 1900-luvun vaihteen erämaahuviloihin viittaavia piirteitä, on Harald Neoviuksen suunnittelema ja rakennuttama. Neoviuksen suunnittelema toinen jugend-huvila, Bromarvissa sijaitseva Villa Mechelin (1904) on nykyään suojeltu rakennussuojelulailla.

Vartiosaaressa on paljon esimerkkejä korkeatasoisesta arkkitehtuurista ja arkkitehtien tai rakennusmestareiden kädenjäljestä. Tämä koskee myös rakennusten muutoksia ja laajennuksia tai sisätilojen uudistuksia, kuten Tirrebon porrashallia. Monet Vartiosaaren huvilanomistajista ovat olleet liikemiehiä, kauppiaita, lääkäreitä, insinöörejä, maanmittareita, arkkitehteja tai rakennusmestareita, ja heillä on ollut määrätietoinen pyrkimys korkeatasoisen rakentamiseen. Tämän lisäksi he ovat saattaneet käyttää paikallisia luottorakentajia, kuten Mauritz Sjöblomin ammattilaisryhmää. Saaren neljässä jugend-huvilassa, Jannebergissä, Stuganissa, Drakuddenissa sekä Waseniuksen suvun huvilassa esiintyy hyvin samankaltaisia yksityiskohtia, kuten peilimallisia sisäovia. Inventoinnin yhteydessä havaittiin, että monet 1910-20-luvuilla toteutetut yksityiskohdat muistuttavat niinikään samalla tavalla toisiaan. Lieneekö oikea selitys, että Mauritz Sjöblom on itse suunnitellut rakennusosia tai teettänyt sisäovia, porraskaiteita ja koristeosia jatkuvasti samoilla puusepillä?

Osaa Vartiosaaren huviloista ja asuinrakennuksista on helppo tarkastella ryhmittäin, koska niissä on samanlaisia peruspiirteitä. Niiden rinnalla 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä on säilynyt muita rakennuksia. Nytorpin pitkää, poikittaispäädyllä varustettua harjakattoista, huvilatyylistä rakennusta lukuun ottamatta, ne ovat enimmäkseen melko yksinkertaisia, harjakattoisia asuinrakennuksia, jotka muistuttavat aikansa esikaupunkien omakotitaloja tai huvilakaupunkivilloja, kuten Bergbo. Toisinaan tehdyt laajennukset ja korotukset tekevät niistä yk-

Stuganin tuvassa on hyvin säilynyt kiinteä sisustus.

Vådö, sisäovi ja porraskaide, pelkistettyä jugendia.

Tirrebo, 1910-luvulla uusittu porras edustaa aikansa jugendvaikutteista klassismia.

silöllisiä, mutta arkkitehtuuriltaan melko anonyymejä, kuten Furubacka ja Bergkulla lasikuisteineen.

Vartiosaaressa suosittu rakennustyyppi on pohjakaavaltaan lähes neliömäinen, puolitoistakerroksinen mansardi-kattoinen huvila, johon liittyy epäsymmetrisesti sijoitettu lasikuisti tai rungon sisään vedetty lasikuisti. Tätä rakennustyyppiä edustavat Uddebon lisäksi esimerkiksi Karlaxin ulkoasu vuodelta 1916, Björknäs ja Björknäs II, Tomtebo, Lövnäs ja Vådötorpin punainen huvila. Rakennustyypille löytyy useita esikuva Otavan kilpailusta vuodelta 1913.

Myös Quisisana on mansardikattoinen. Rakennus lienee saanut nykyisen, klassistisen hahmonsa 1910-luvulla tai viimeistään 1920-luvun alussa. Yksityis-

Bergbo

Vådötorpin punainen huvila

Nytorp

Björknäs II. Olohuoneeseen kuuluu näyttävä erkkeri.

kohdat muistuttavat kiinnostavalla tavalla Laajasalon Uppbyn tilan päärakennusta, jonka suunnittelusta vastasi David Frölander Ulf 1910-luvulla.

Tirrebon huvila koki melkoisen muutosvaiheen vuoteen 1917 mennessä Garoffien aikaan, jotka tuolloin olivat Helsingin varakkaimpia perheitä. Muutoksesta ovat säilyneet lasimaalaukset, stukkokatot, takat ja uudistettu porrashalli sekä musiikkihuoneen erikoinen kamiina. Oletus Jarl Eklundin kädenjäljestä ei ole saanut vahvistusta arkistoista. Muutosvaihe muodostaa huvilaan yhden arvokkaan historiallisen kerrostuman.

Sunnanvikin kartanomainen, klassistinen päärakennus valmistui 1920-luvun vaihteessa. Suunnittelusta vastasi arkkitehti Selim A. Lindqvist, joka oli ajanjakson johtavia arkkitehteja. Puretut parvekkeet ja keittiölaajennus ovat jonkin verran muuttaneet rakennuksen ulkonäköä. Varsinainen 1920-luvun klassismin helmi on Quisisanan uimahuone/pesutupa, nykyinen sauna, joka temppelimäisenä paviljonkina työntyy Reposalmeen järeän graniittisokkelin varassa. Arkkitehtina oli Runar Finnilä, joka tunnetaan mm. siirtolapuutarhojen viehättävien tyyppimökkien suunnittelijana, ja joka on Vartiosaaressa asuessaan on saattanut antaa ammattiapua muillekin rakennuttajille.

Huvilarakentaminen hiljeni 1930-luvulla Vartiosaaressa. Uddebon pienen hiihtomökin lisäksi saaressa on kaksi muuta huvilaa, jotka edustavat modernismia tai funktionalismia, Liisa ja Suvimäki. Niiden rakennuttaja oli pikaluistelun olympialaisurheilija Clas Thunberg, joka oli ammatiltaan rakennusmestari ja on mahdollisesti itse suunnitellut rakennukset. Thunbergin kiinnostus Norjaan on ehkä aavistettavissa Liisan päärakennuksen sijoittelussa ja massoittelussa, joka muistuttaa mm. norjalaisen arkkitehdin Ove Bangin Espoon Bodomiin suunnitteleman huvilan, Röda Holkin hahmoa kahden siiven kehystämine terasseineen. Terassiratkaisua käytti myös arkkitehti Gösta Juslén Jollaksen Villa Abbasissa. (*Arkkitehti*-lehti 1933, 154)

Koska Vartiosaari kuului vuoden 1946 alueliitokseen asti Helsingin pitäjään ja maalaiskuntaan, ei ollut aikaisemmin sellaista rakennuslupakäytäntöä, jonka puitteissa olisi kertynyt piirustuksia kunnalliseen arkistoon. Alueliitoksen jälkeenkään tehdyistä muutoksista ei usein ole löytynyt lupatietoja. Helsingin rakennusvalvontavirastosta on saatu muutamia uudisrakennuspiirustuksia 1950-1960-luvuilta. Aikansa tyylipyrkimyksiä edustavat Bertel Liljequistin suunnittelema, kauniisti jäsennetty Villa Winqvist, arkkitehti Mona Hedmanin suunnittelema Trissanin eleetön, harjakattoinen kesämökki ja Puutalo Oy:n tyyppipiirustusten mukaan rakennettu Voutila.

Arkkitehti Aarne Erviä, joka suunnitteli Alkon Rajamäen alueelle mm. asuinrakennuksia, pyydettiin 1949 laatimaan yleissuunnitelmaa Sunnanvikin alueelle Alkon henkilökunnan loma- ja virkistystoimintaa varten. Suunnitteluun sisältyi päärakennuksen muutos, joka kuitenkin toteutettiin toisella tavalla. Ervin suunnittelemat parikymmentä siirrettävää lomamökkiä olivat käytössä Vartiosaaressa 1950-luvun alusta 1960-luvun loppuun, josta ne siirrettiin Inkooseen. Ainoa Vartiosaaressa säilynyt mökki on aikanaan siirretty Peninsulan kallioluodolle. Aarne Ervin suunnittelema matala, puuston sekaan kätkeytyvä Lomarannan pyöröhirsisauna on sisätilan kiintokalusteita myöten hyvin säilyttänyt ominaispiirteensä.

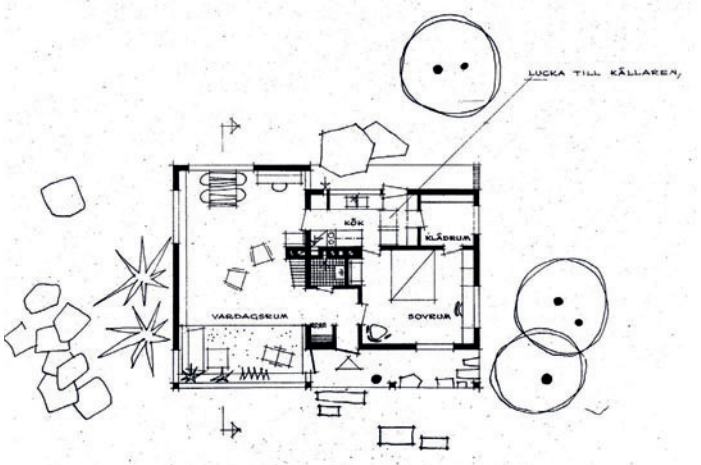
1920-luvun alussa laajennettiin Uppbyn tilaan kuuluvan Vådön torpan päärakennusta huvilaksi poikkipäätyineen ja väljine kuisteineen pohjois– ja länsisivuille. Klassistisen pesutupa– ja uimahuonerakennuksen on suunnitellut arkkitehti Runar Finnilä.

Sunnanvik, Selim Lindqvistin suunnittelema huvila.

Clas Thunbergin modernistinen huvila Liisa näkyy taustalla.

Villa Tötterström, Trissan (Kiekko). Pääpiirustus Mona Hedman 13.8.1953. RVV

Eleetön, viikonloppumajatyyppinen kesämökki vuodelta 1953, suunnittelija arkkitehti Mona Hedman.

RAKENNUSTEN JA PUUTARHOJEN OMINAISPIIRTEET JA SÄILYNEISYYS

Tässä luvussa tarkastellaan Vartiosaaren huviloiden arkkitehtuurin kehitystä 1800-luvun lopulta 1950-luvulle sekä rakennusten säilyneitä ominaispiirteitä.

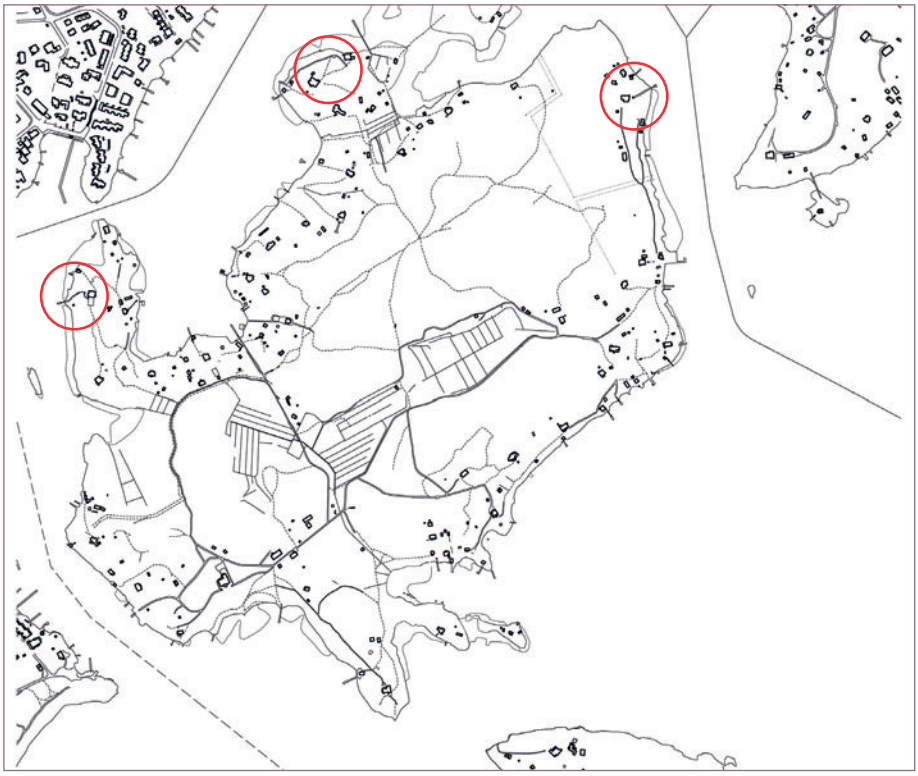
KOLME VANHINTA HUVILAA TIRREBO, STENKULLA JA KAISILIKKO

Sijainti, arkkitehtuuri ja esikuvat

1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä Vartiosaareen rakennettiin kolme isokokoista, kaksikerroksista huvilaa, jotka edustavat Vartiosaaren huvilarakentamisen ensimäistä aaltoa. Huvilarakentamisen tilaratkaisuissa, julkisivuissa ja yksityiskohdissa on nähtävissä vuosisadan loppupuolen ajankohtaiselle huvila-arkkitehtuurille tunnusomaisia piirteitä, kuten tilavia, korkeita huoneita, edustavia seurusteluhuoneita ja lasiverantoja, julkisivun päätyaiheita, profiilihöylättyä vuorauspaneelia ja korkeita, täysranskalaisia paripeiliovia. Huviloihin ovat ainakin aikaisemmin kuuluneet huvilaympäristön olennaisena osana tontilla sijaitsevat liiteri-, varasto- ja käymälärakennukset, venevaja, uimahuone ja sauna- tai pesutuparakennus sekä maakellari.

Kaikki kolme varhaisinta huvilaa on rakennettu rinnemaastoon Vartiosaaren mantereen puoleiselle rannalla tai itäosaan. Sekä **Stenkulla** että **Kaislikko** on rakennettu kallioiselle niemelle. Huviloiden sijainti on ajalle tunnusomainen – on pyritty löytämään merituulilta suojattu, mutta rannan tuntumassa oleva rakennuspaikka, josta on maalauksellisia näkymiä eri suuntiin, mielellään myös höyrylaivareitille päin. Laivayhteyttä varten piti olla mahdollista rakentaa laituri. Edustava reitti laiturilta kohti pääsisäänkäyntiä oli tärkeä osa huvilan ympäristön käsittelyä ja pääjulkisivu oli mielellään suunnattu juuri rantaan ja merelle päin.

Tärkeimmät seurusteluhuoneet, ruokasali, veranta, keittiö ja usein myös yksittäinen makuuhuone sijoitettiin rakennuksen ensimmäiseen kerrokseen. Toisessa kerroksessa oli makuuhuoneita ja mielellään väljä parveke, joka tukeutui pohjakerroksen lasiverantaan. Huvilan tilajäsentelylle ja ulkoasulle oli 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä tarjolla paljon malleja ja esikuvia. Erityisen huomionarvoisena on pidettävä, että Stenkullan ja Kaislikon alkuperäisten pohjaratkaisujen mallit ovat selvästi peräisin arkkitehti Josef Stenbäckin vuonna 1886 julkaisemasta piirustuskokoelmasta.

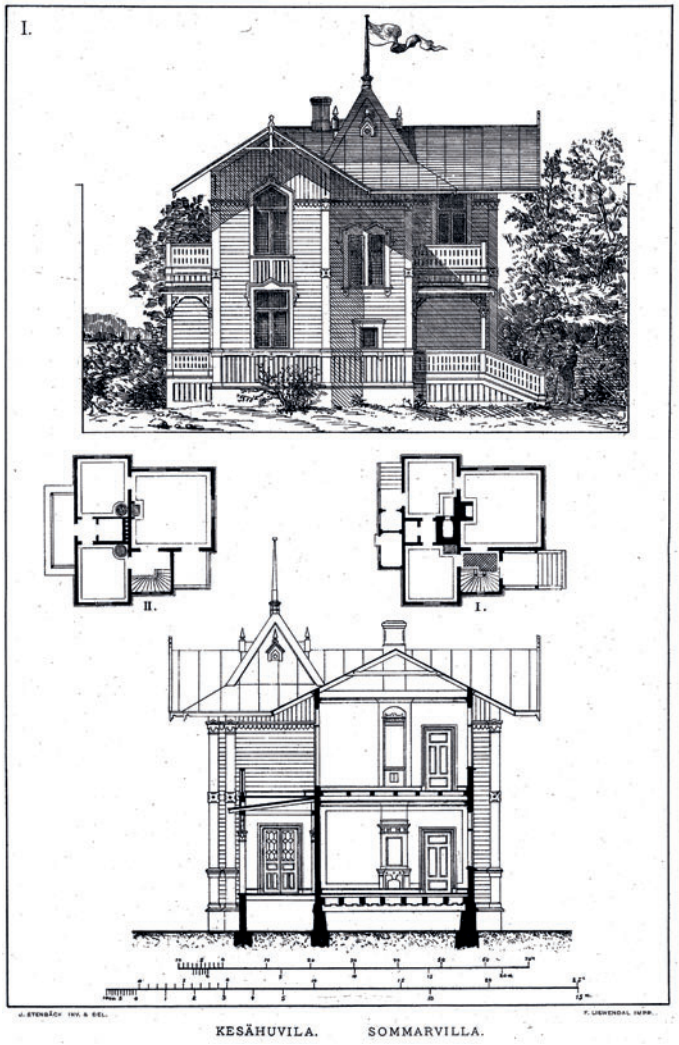

Stenkulla, Kaislikko ja Tirrebo

Ainoastaan **Tirrebo**n huvilan (Helenelund) tapauksessa on toistaiseksi löytynyt alkuperäisiä piirustuksia ja lähes varmoja tietoja huvilan suunnittelijasta. Tutkija Eeva-Maija Viljo on esittänyt, että signeeraamattomien piirustusten laatia olisi ollut Carl Th. Höijer, aikansa johtava suomalainen arkkitehti. Rakennuttajina olivat Höijerin sisar ja hänen aviomiehensä, Alexander Mellin. Viljon ansiosta kaksi säilynyttä julkisivupiirustusta on valokuvattu 1970-luvulla. Jatansalmen pohjoisrannalla, Tammisalon puolella, näköetäisyydellä Vartiosaaresta sijaitsee Höijerin suunnittelema toinen huvila, Fredrik Idestamin huvila Edishem.

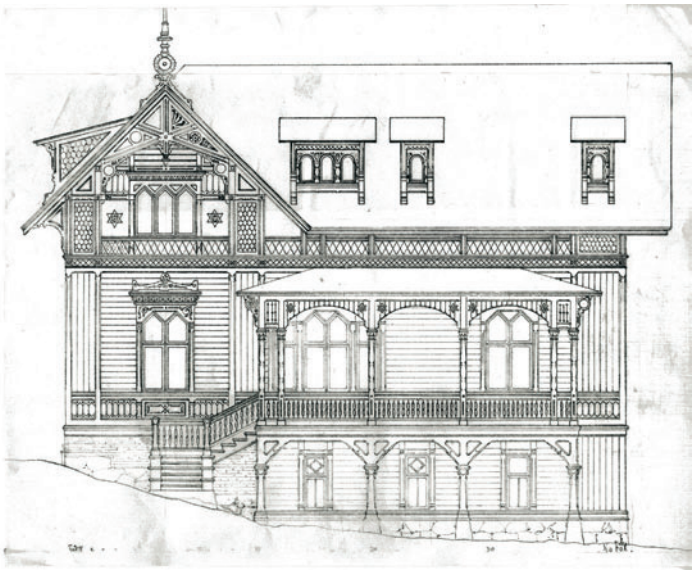
Viljon löytämien tietojen mukaan Tirrebon huvilarakennuksen pystytti Sandvikens Aktiebolag vuonna 1889 Höijerin piirustusten mukaan. Hän toteaa, että mikäli Hietalahden osakeyhtiö pystytti rakennuksen, sen on täytynyt kuulua yhtiön varhaisimpiin tuotteisiin, kysymys olisi toisin sanoen ollut jonkinlaisesta kokeilusta. ”Tietyt yksityiskohdat näyttävät olevan Höijerin käsialaa, mutta erilaisia koristeaiheita on käytetty tavalla, joka ei ole tyypillistä hänen maneerilleen… Tietty merkitys on myös sillä, että piirustusten muotokieltä on yksinkertaistettu toteutuksen yhteydessä.” (Viljo, s.184-185)

Koristeellisen Tirrebon rinnalla **Stenkulla** on ollut ilmeeltään karumpi. Alkuperäisestä suunnittelijasta ei ole tietoa. 1890-luvulta olevassa valokuvassa rakennus on vasta valmistunut ja ympäröivä maasto on vielä varsin metsäinen, lu-

Stenkullan ja Kaislikon esikuvina voidaan pitää, Josef Stenbäckin julkaisemia mallipiirustuksia kokoelmasta Ensimmäinen vihko: Kesähuviloita ja Maakartanoita (1886). Kansalliskirjasto

Tirrebo, julkisivupiirustus 1890-luvulta on luultavasti arkkitehti Theodor Höijerin käsialaa. Yksit. valok. KSV

Tirrebon eteläsivulla on osittain lasitettu, väljä kuisti.

Kaislikon alkuperäinen ydinosa on L-muotoinen ja, kaksikerroksinen, harjakattoinen rakennus. Laajennusvaiheessa rakennetut kuistit on suunnattu ilta-aurinkoa kohti.

kuun ottamatta rakennuksen edessä olevaa terassimuuria. Kuvassa näkyvät nykyisen julkisivun piirteet, kuten toisiaan leikkaavat harjakattoiset rakennusvolyymit, konsolien varaan ulkoneva toinen kerros ja ikkunoiden holvikaariaiheet. On mahdollista, että saman niemen länsirannalla sijaitseva, yksikerroksinen **Draknäs** rakennettiin lähes samaan aikaan.

Kaisilikon L-muotoinen päävolyymi, pohjaratkaisun erikoinen diagonaaliaihe sekä julkisivussa vuorotteleva pysty- ja vaakapaneeli muistuttavat läheisesti Stenbäckin julkaisemaa, Ouluun rakennettua Villa Pukkilaa. Rakennuksessa on poikkeuksellisen korkeat huoneet, korkeat T-ikkunat ja näyttävät ovikehykset pohjakerroksen päätiloissa.

Muutokset, nykytilanne ja säilyneisyys

Kolmesta huvilasta Tirrebo on parhaiten säilyttänyt monimuotoisen, rikkaasti artikuloidun ulkohahmonsa. Ulko-ovia on muutettu ja sisätiloja on uudistettu rakennuksen merkittävimmässä muutosvaiheessa 1910-luvulla.

Stenkulla on selvästi saanut nykyasunsa 1900-luvun alun muutosten ja laajennusten yhteydessä. Sisäporras on siirretty ja uusittu. Pohjakerrokseen on lisätty ainakin katettu lasikuisti. Alkuperäisiä holvikaari-ikkunoita uudempien ikkunoiden yläpuitteissa on 1900-luvun vaihteen jugendarkkitehtuurille tunnusomainen ruutujako. Pohjois-eteläsuuntaisen rakennussiiven molemmille puolille on lisätty vesikaton suojaamat, holvikaariaiheiset parvekegalleriat. Rakennuksen harjaa koristanut lohikäärmeaihe on poissa. Jugend-tyyliset yksityiskohdat ovat samanlaisia kuin Villa Draknäsin julkisivussa.

Huomattavimmat muutokset ovat kohdistuneet Kaislikon huvilaan, jonka vanhimman, kaksikerroksisen ja L-muotoisen ytimen eteen on rakennettu tilavia, katettuja lasikuisteja kahdessa kerroksessa sekä yksikerroksinen avokuisti. Avokuistin kattoa kannattavat erikoiset, ”egyptiläiset” puupilarit. Yksityiskohtien perusteella merkittävin muutosvaihe on ollut 1910-20-luvuilla.

Vaikka vanhimpia huviloita ympäröineistä puutarhoista ei ole löytynyt suunnitelmia, ovat terassit, puistopuut ja koristepensaat ja paikoin käytäväsommitelmat säilyneet merkkeinä edustavista puutarhasommitelmista. Tirrebossa rakennuksen ja maiseman suhde on ollut

Stenkullan julkisivuissa on 1800-luvun lopulle tyypillisiä aiheita, erikoisia holvikaari-ikkunoita ja yläkerrassa avoimet galleriat. Jugend-ikkunat ja pihan puoleinen kuisti ovat mahdollisesti peräisin muutostyöstä 1900-luvun alussa. Päätydetaljit ovat samat kuin Villa Draknäsin julkisivussa. Kari Hakli 2011.

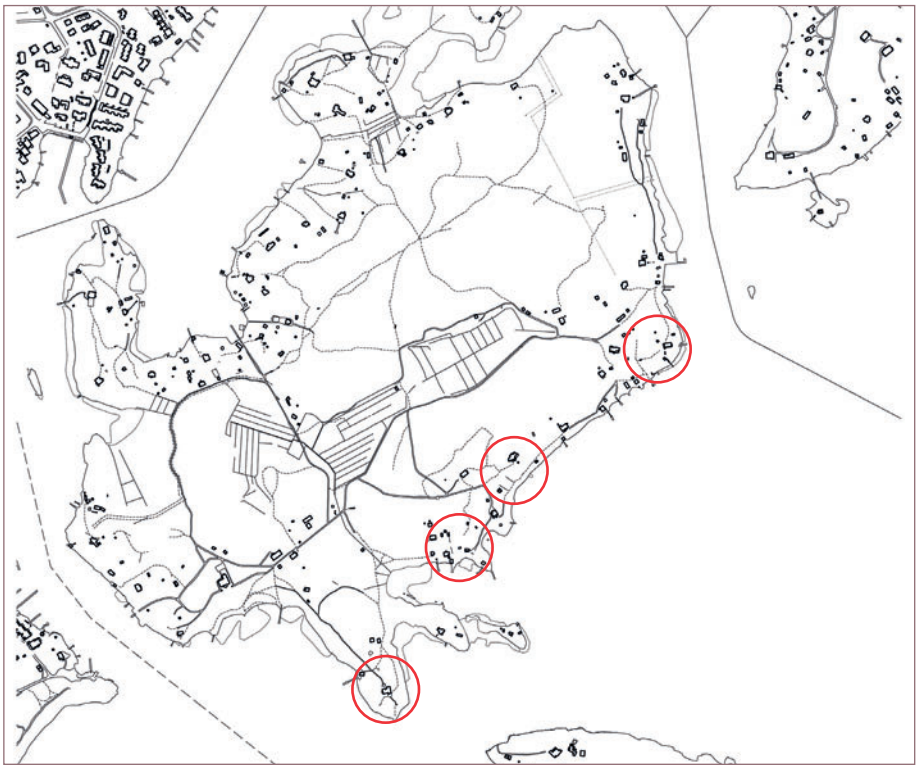
Villa Draknäsin päätyosassa on Stenkullan kaltainen koristeaihe.

erityisen hieno ja näkymä kuistilta merelle nykyistä avoimempi. Huvilaympäristö on muodostunut terassoitujen puutarhojen sarjasta, joka alkaa rantamuurista ja ulottuu rinteessä olleeseen hyötypuutarhaan.

Sekä Stenkulla että Kaislikko sijaitsevat maisemallisesti erittäin hienolla paikalla kallioisella niemellä maamerkinomaisesti. Kaislikon osalta puutarhasommitelmasta löytyy viitteitä venäläisestä topografikartasta vuodelta 1907 ja osa kartassa esitetyistä poluista on edelleen löydettävissä maastosta.

Kaikista edellä mainituista vanhimmista puutarhoista tulisi suorittaa tarkempia jatkotutkimuksia.

JUGEND-HUVILAT STUGAN, JANNEBERG, ERNST WASENIUKSEN HUVILA JA DRAKUDDEN

Drakudden, Stugan, Janneberg ja Ernst Wasseniuksen huvila

Sijainti, arkkitehtuuri ja esikuvat

Vartiosaaren huvilarakentamisen ”toista aaltoa” edustivat uudenlaisia kesänviettо-, arkkitehtuuri- ja sisustusihanteita ilmentävät rakennukset, jotka sijoittuivat saaren kaakkoisrannalle tuulten armoille karun merimaiseman ääreen. Huviloiden ympärille perustettiin puutarhoja, joissa varhaisempien huviloiden laajat pihaterassit saivat väistyä Arts and Crafts-liikkeen uusien puutarhaihanteiden tieltä. Vartiosaaren jylhä saaristoluonto ja maisemanäkymät olivat puutarhataiteellisen sommittelun lähtökohtia ja ajankohtaisia puutarhamalleja sovellettiin kunkin rakennuspaikan olosuhteiden ja topografian mukaan.

Kuten edellä selostettujen varhaisempien huvilarakennusten kohdalla, tämänkin vaiheen arkkitehtuurille on osoitettavissa esikuvia ja malleja. Tärkeimmät vaikutteet saatiin englantilaisten ja saksalaisten julkaisujen välityksellä. Ihanteena oli ns. Arts and Crafts-liikkeen pyrkimys luoda kodista kokonaistaideteos, jonka sisustukset ja yksityiskohdat sulautuvat yhteen arkkitehtuurin kanssa. Viihtyisät takkanurkkaukset, värikkäillä keraamisilla laatoilla päällystetyt uunit, kiinteät penkit, tyylinmukaiset huonekalut, valaisimet ja tekstiilit täydensivät kokonaisuutta. *Kotitaide*-lehden julkaisemat artikkelit edistivät tyylin leviämistä laajemminkin. Lehdessä julkaistiin vuonna 1908 Drakudden-huvilan arkkitehdin, Max Frelanderin rakennuspiirustuksia ja perspektiivikuvia sisätiloista.

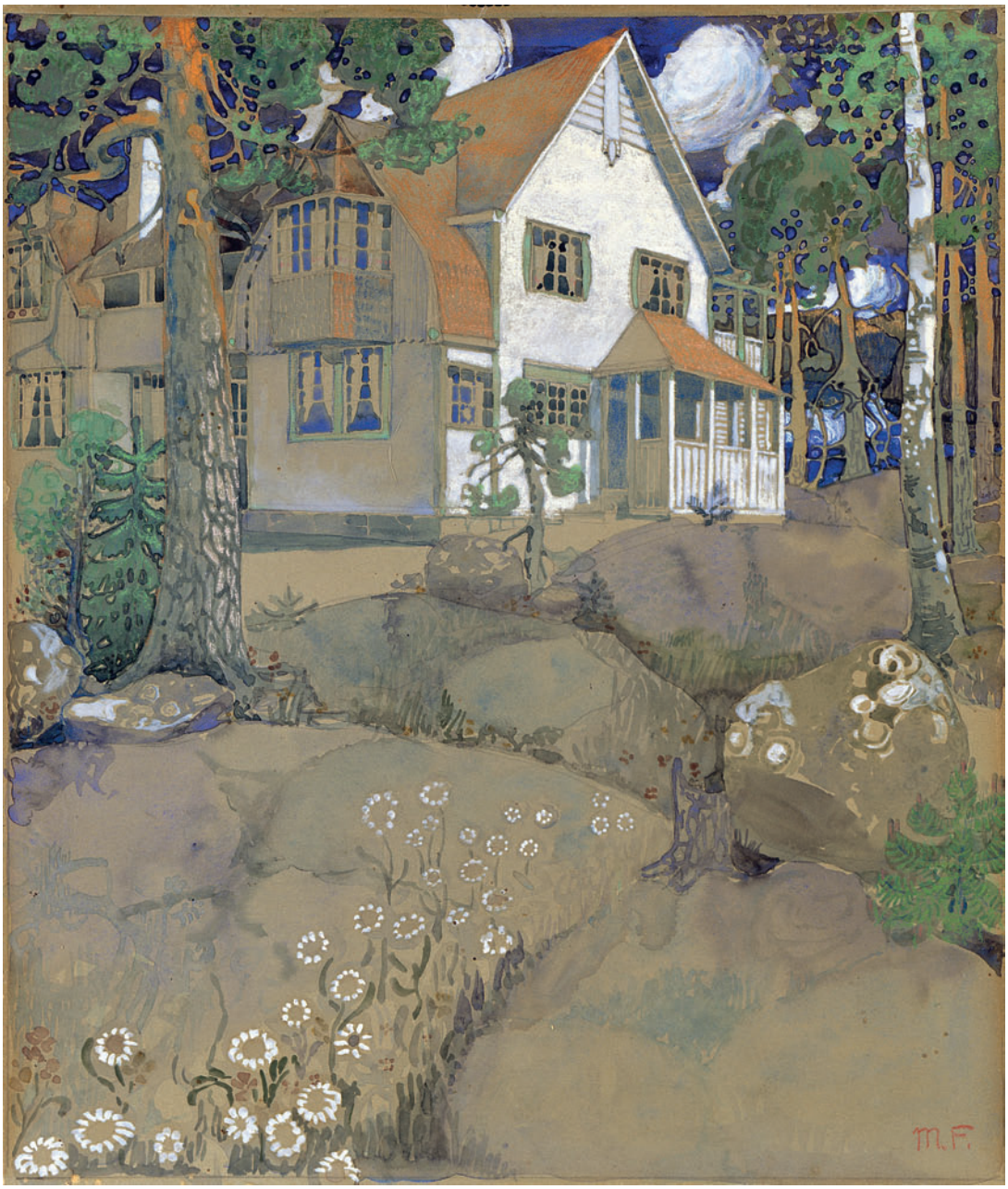
Jatkotutkimusten avulla voidaan vielä tarkentaa huviloiden rakennushistoriaa, toistaiseksi on seuraava kuva muodostunut löytyneen arkistotiedon perusteella:

Huvila Stugan lienee valmistunut 1901 Botbyn kartanoon kuuluvalle niemelle, koska samana vuonna alkoivat höyrylaivayhtiöt poiketa Stuganin laiturilla. Huvilassa asuivat Jenny Costiander ja arkkitehti Harald Neovius, Yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehti, joka on hyvin saattanut suunnitella itselleen ilmeikkään, kodikkaan hirsihuvilan. Stuganin yksityiskohdissa ja taidokkaan puusepäntyön leimaamissa sisätiloissa on taideteollista hienostuneisuutta, joka muistuttaa ajan *Kotitaide*-lehdessä julkaistuja piirustuksia. Terassin ulko-oven yksityiskohtien perusteella suunnittelutyöhön on saattanut osallistua esimerkiksi nuori Max Frelander.

Jannebergin huvilan arkkitehtipiirustuksista ja sisäperspektiivikuvista on säilynyt jäljennöksiä Suomen Arkkitehtuurimuseon kokoelmissa. Arkkitehti Max Frelanderin suunnittelema rapattu tiilihuvila monimutkaisine, nk. majavanhäntätiilillä päällystettyine aumakattomuotoineen ja eri puolille sijoittuvine kuisteineen on ikään kuin kasvanut rakennuspaikalle. Tilaratkaisua ja huoneiden suuntausta ovat sanelleet paikan erityispiirteet ja näkymät merelle. Korkealle jyrkän kaakkoisrinteen yläpuolelle kohoava, kaksikerroksinen rakennus on rungoltaan melko kapea, kuten myös rinteeseen pengerretty pihaterassi. Julkisivun yksityiskohdissa näkyvät keskieurooppalaisen jugendin vaikutteet. Keskeinen sisätila on Arts & Crafts-arkkitehtien Voyseyn ja Baillie-Scottin suosima oleskeluhalli, jossa on takkanurkkaus (Ingle nook) ja sisäporras keskeisellä paikalla.

Vaikutusvaltaiseen Wasenius-sukuun kuuluva hammaslääkäri Ernst Wasenius asettui Vartiosaareen 1900-luvun alkuvuosina ja rakennutti näyttävän, kaksikerroksisen huvilan, nykyisen **Villa Rosenius** lähelle saaren itärantaa. Aumakattoisen, vaaleasävyisen lautaverhotun rakennuksen yleisilmeen loivat verraten pienet, pienruutuiset ikkunat, polveileva aumakatto sekä koristeellinen parvekekaide. Arkkitehtuurin ensisijaisena esikuvana lienee ollut arkkitehti Ch. F. A. Voysey, jonka talosuunnitelmia ja ajatuksia seurattiin Suomessakin The Studio nimisen aikakausilehden välityksellä. Huvilan suunnittelijasta ei ole löytynyt tietoja, mutta arkkitehtuurin ja sisätilojen piirteistä päätellen on mahdollista että suunnitelmat on tilattu Drakuddenin ja Jannebergin suunnittelijalta, arkkitehti Max Frelanderilta.

Drakuddenin huvilan rakennuttaja olivat lääketieteen lisensiaatti Sigurd af Björkesten sekä pankkimies Ragnar af Björkesten, ja arkkitehtina ~~oli~~ Max Frelander. Kuten Jannebergin huvilassa, pohjakerroksen keskeinen tila on eri suuntiin avautuva olohuone takkanurkkauksineen. Avoportaat nousevat takan vierestä toisen kerroksen oleskeluhalliin. Avokuistit, lasikuisti ja katetut parvekkeet laajentavat sisätilaa avautuen eri suuntiin

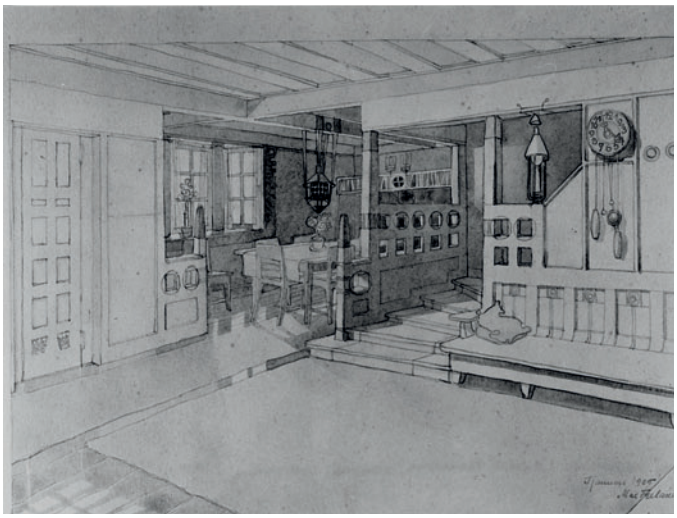

Drakudden, ulkoperspektiivikuva. Max Frelander n. 1907. Kuva SRM

↘Jannebergin hallin ja oleskelutilan perspektiivikuva. Max Frelander 1905. SRM

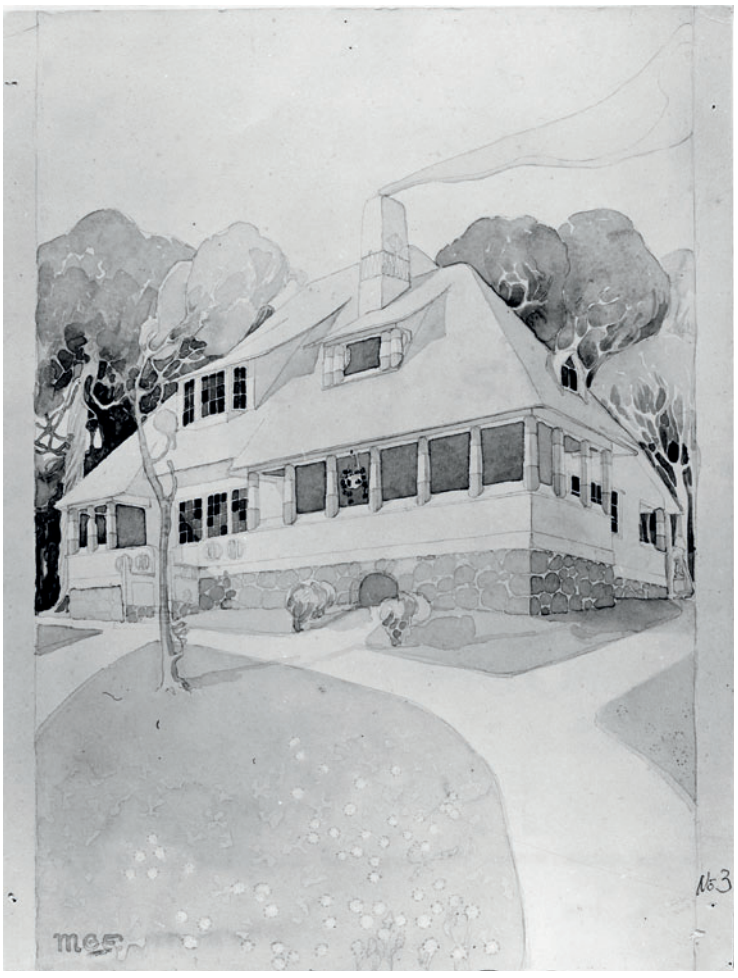
↓Jannebergin halli 2012

Harald Neoviuksen huvila Stugan on hirsijulkisivuineen ja jugendyksityiskohtineen omaperäinen, 1900-luvun vaihteen taiteilijoiden erämaahuviloita muistuttava rakennus.

Jannebergin huvilasta avautuu vaikuttava saaristomaisema. Kari Hakli 2011

Janneberg, ulkoperspektiivikuva. Max Frelander n. 1905. Reprokuva SRM

Ernst Waseniuksen rakennuttama huvila, nykyinen Villa Rosenius sijaitsee puutarhan keskellä. Arts and Crafts-henkisen huvilan arkkitehtina on mahdollisesti ollut Max Frelander.

Drakudden. Kallioniemelle rakennettua huvilaa ympäröivät tuulten tuivertamat männyt. Kuva Satu Pirinen, SRM

Huviloiden interiöörien ja julkisivujen runsaat yksityiskohdat ovat esimerkkejä Arts and Crafts-liikkeen käsityötä korostavasta vaikutuksesta.

kohti vaihtelevia maisema- ja merinäkymiä. Julkisivun erikoispiirteenä on rapattu pohjakerros ja lautapaneelilla verhottu toinen kerros sekä monimuotoinen tiilikatto jyrkkine lappeineen. Sisätiloissa on säilynyt Arts and Crafts-henkisen puusisustuksen tunnusomaisia yksityiskohtia.

Muutokset, nykytilanne ja säilyneisyys

Sekä Stugan, Janneberg, Ernst Waseniuksen huvila että Drakudden ovat 1900-luvun alun kansainvälistyvien arkkitehtuuripyrkimysten edustajia ja rakennuspaikan piirteitä taitavasti korostavia luomuksia. Ne ilmentävät rakennusaikansa uudenlaista, intiimiä kodikkuutta korostavaa arkkitehtuuri- ja sisustussuuntausta. Erityisen arvokkaana on pidettävä sitä, että tällainen kokoelma arkkitehtonisesti ja tyylillisesti merkittäviä kesähuviloita on säilynyt varsin hyvin myös sisätilojen osalta, tai että niitä on pyritty korjaamaan ominaispiirteitä vaalien. Jannebergin, Ernst Waseniuksen huvila, Stugan ja Drakudden ovat yksityiskohdiltaan ja kokonaisuutena säilyneet varsin hyvin. Drakudden menetti Alkon omistajakaudella osan alkuperäisestä kiinteästä sisustuksestaan, mutta huonejako ja olennaiset yksityiskohdat ovat pääosin säilyneet. Alkuperäinen kiinteä sisustus on säilynyt erityisen hyvin kolmessa ensin mainitussa huvilassa. Kaikki em. huvilat sisätiloineen ovat Helsingissä ainutlaatuisia, säilyneitä jugend-ajan kokonaistaideteoksia. Huviloiden sijoitus, sisätilat ja ympäristö ilmentävät kiinteää suhdetta maisemaan ja ympäristön käsittely edustaa Arts and Crafts-liikkeelle ominaista, korkeatasoista puutarhataiteellista sommittelua.

Neljästä Arts and Crafts-liikkeen huvilapuutarhasta laajimmat ovat entisen torpan pihapiiriin sijoittuva Ernst Waseniuksen puutarha, jonka alueella on säilynyt kookkaita puistopuita, sekä Janneberg, jonka ympäristössä on säilynyt terassimuureja, kiviportaita, korkealle kalliolle nouseva maisemapolku, ruusupensaita ja huvilapuutarhoille tyypillisiä perennoja. Sekä vanhemman Stuganin että Jannebergin ympäristöstä on löytynyt paljon jäänteitä puutarharakennelmista ja -poluista samoin kuin terassoidusta hyötypuutarhasta, joiden tarkempi yhteys kaipaa lisäselvittämistä. Jannebergin erityispiirteenä on eritäin runsaslajinen puutarhakasvillisuus sekä terassoidut rinnepuutarhat. Huviloiden maisemallinen sijainti ja suhde rantaan on Waseniuksen huvilaa lukuun ottamatta poikkeuksellisen hieno. Waseniuksen huvilan puutarhan osalta kiinnostava selvitettävä kysymys liittyy mahdolliseen cottage-tyyppiseen puutarhaan, johon viittaavia piirteitä näkyy vanhoista valokuvista.

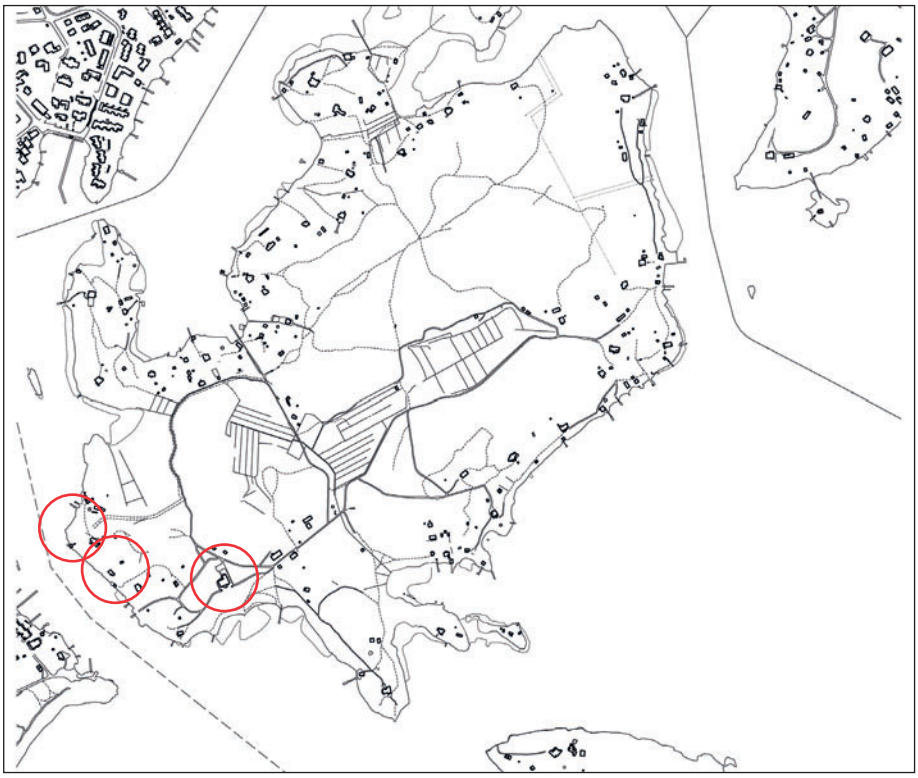
1910-1920-LUKUJEN KLASSISTINEN HUVILA-ARKKITEHTUURI - QUISISANA, UDDEBO JA SUNNANVIK

Sijainti, arkkitehtuuri ja esikuvat

Reposalmen rannalla, Uppbyn tilan alueella sijaitseva vanha saaristolaistorppa muutettiin huvilaksi 1900-luvun alussa. **Quisisana** sai nykyisen nimensä Gustaf Fogelholmilta, joka omisti rakennuksen jonkin aikaa. Antiikin Roomasta periytyvä käsite viestii, että "täällä ihminen tulee terveeksi". Pitkänomainen, yksikerroksinen hirsirakennus muutettiin mm. rakentamalla laaja lasikuisti, josta avautui näköala Reposalmen suuntaan. Huvila ja sitä ympäröivä puutarha taustalla nousevine kallioineen on ikuistettu postikortin aiheena 1910-luvun alussa ja periaatteessa sama näkymä on edelleen hyvin hahmotettavissa. 1920-luvulla rakennettiin rannalta ulos työntyvän kiviperustuksen varaan temppeliä muistuttava pesutupa/saunarakennus. Klassistisen rantapaviljongin suunnitteli arkkitehti Runar Finnilä.

Huvilan ympäristöä muokattiin 1920– ja 1930-luvuilla laajaksi, monimuotoiseksi puutarhaksi terasseineen, puu– ja perennaistutuksineen, kivipenkkeineen ja korkealle kalliolle johtavine maisemapolkuineen. Huvilan yläpuolelle nousevaan rinteeseen rakennettiin terassipuutarha, jonka keskelle sijoitettiin neljän kivipilarin kannattama pergola.

Nokian entinen johtaja Gustaf Fogelholm osti 1910-luvun lopulla mm. Holmgårdin tilaan kuuluneen maa-alueen Vartiosaaresta. Hän rakennutti **Sunnanvik-huvilansa** vuonna 1919 ja ryhtyi harjoittamaan maanviljelyä sekä laaja-alaista puutarhanhoitoa, johon sisältyi sekä laajoja hyötykasviviljelmiä, hedelmäpuutarha ja kasvihuone että runsaslajinen kivikkopuutarha ja kävelypuutarha monine puulajeineen. Puutarhasuunnitelman laati puutarha-arkkitehti Bengt Schalin, joka myös osallistui päärakennuksen rakennuspaikan valintaan. Huvila sijoitettiin terassille ja rakennuksen rannan puoleiselle sivulle rakennettiin puoliympyrän muotoinen, kivetty terassi, joka muodosti puutarhasommitelman keskeisen aiheen. Puutarhan kivetyltä puolipyöreältä terassilta kohoava, arkkitehtuuriltaan klassistinen rakennus herättää assosiaatioita renessanssin huvila-arkkitehtuuriin. Arkkitehti Selim Lindqvistin piirustusten mukaan rakennettu huvila, josta rakennuttajan omien sanojen mukaan tuli tarpeettoman iso, oli alun perin kuutiomainen ja aumakattoinen rakennus, johon liittyi eteläpuolella kaksi pohjakerroksen erkkeriä. Julkisivuverhouksena käytettiin eleetöntä pystypeiterimapanelia. Tunnusomaisia piirteitä ovat pieniruutuinen ikkunajako ja rauhallinen, symmetrinen julkisivusommittelu, keskilinjaan sijoitettu ulko-ovi sekä vaakasuora, klassistinen kattolista.

Quisiana, Uddebo ja Sunnanvik

Lähelle Reposalmen höyrylaivalaituria muodostettiin **Uddebon** huvilapalsta 1910-luvun alussa. Puolitoistakerroksisessa rakennuksessa on 1910- ja 1920-lukujen huvila-arkkitehtuurille tyypillinen mansardikatto. Eteläpäädyn kulmaan on sijoitettu rakennusrunkoon integroitu lasikuisti samaan tapaan, kuin Otavan huvilakilpailuehdotuksissa vuodelta 1913. Uddebon huvilan tontti on alun perin ulottunut nykyistä laajemmalle, sillä muotopuutarhaan viittavia piiteitä ja rakennelmia on säilynyt jäänteinä metsän keskellä nykyisen tontin koillispuolella. Tämä muotopuutarha-alue on aikaisemmin kuulunut Uddebon puutarhaan. Puutarha-arkkitehti Paul Olssonin vuonna 1938 suunnittelemaa puutarhaa hallitsee laaja hoidettu nurmikko kaarevine perennapenkkeineen, joka rajautuu kivikkopuutarhaksi muutettuun kalliorinteeseen.

Muutokset, nykytilanne ja säilyneisyys

Gustaf Fogelholmin jälkeiset omistajat myivät vuonna 1946 Sunnanvikin tilan Alkolle, joka perusti paikalle Lomaranta-nimisen kesänviettopaikan henkilökunnalleen. Päärakennuksen osalta tämä merkitsi muutoksia, mm. yksikerroksisen laitoskeittiösiiven rakentamista pohjoispuolelle. Rakennustaiteellisesti arvokas, Selim Lindqvistin suunnittelema Sunnanvik on sisätiloiltaan kohtalaisen hyvin säilynyt. Puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin suunnittelema terassipuutarha, siihen liittyvä kivikkopuutarha ja maisemapuutarha woodland-istutuksineen ja monilajisine puustoineen ovat nykyään villiintyneet ja metsittyneet, mutta muodostavat silti arvokkaan ja tulevaisuudessa kunnostettavissa olevan puutarhakokonaisuuden.

Uddebo edustaa niitä harvoja Paul Olssonin suunnittelemia huvilapuutarhakohteita Helsingissä, jossa sekä rakennus että tunnetun puutarha-arkkitehdin

tiettyyn paikkaan laatima suunnitelma on kokonaisuutena säilynyt. Esimerkiksi Matosaaressa ja Villa Tefkessä rakennukset ovat palaneet. Rakennuksen pohjoispäätyyn on rakennettu laajennus ja lasikuistille johtaneet ulkoportaat on purettu. Aikansa johtaviin puutarha-arkkitehteihin kuuluneen Olssonin suunnittelema modernistinen puutarha on kohtalaisen hyvin säilynyt.

Quisisanan mansardikattoineen, klassistisine ikkunoineen ja kuistinpylväineen on sisätiloiltaan ja julkisivuiltaan kohtalaisen hyvin säilynyt. Puutarhan sommitteluaiheet ja istutukset viittaavat ammattitaitoiseen suunnitteluun, josta voidaan olettaa löytyvän lisätietoja.

Huvilan ympäristöstä inventoidut vanhan puutarhan jäänteet kuten rakennelmat, portaikot, näköalatasanteet, polkuja käytäväverkosto, ym. viittaavat siihen, että alueella on ollut laajempi suunniteltu puutarhakokonaisuus, joka jatkossa pitäisi tarkemmin selvittää.

Uppbyn tilaan kuulunut "Vådö torp", valokuva julkaistu Lindberg 1913. Nykyinen Quisisana. Torppa on merkitty v. 1872 topografiseen karttaan.

Quisisana 1930-luvun vaihteessa. Yksit.

Quisisanan temppeliä muistuttava rantapaviljonki on arkkitehti Runar Finnilän suunnittelema. HKM

Uddebo

Uddebon mansardikattoisen huvilan pääty, vasemmalla rungon sisään rakennettu lasikuisti. Yksit.

Sunnanvik. Kari Hakli 2011

Quisisana

MUITA HUVILOITA 1910-1920-LUVULTA BJÖRKNÄS, BJÖRKNÄS II, NYTORP JA BERGKULLA

Bergkulla, Nytorp, Björknäs II, Björknäs

Sijainti, arkkitehtuuri ja esikuvat

Uppbyn tilaan kuuluva Jatasalmen puoleinen, luoteeseen viettävä rantavyöhyke jaettiin 1900-luvun alkupuolella vähitellen palstoiksi, jotka Axel Lindberg ja hänen perillisensä myivät tai antoivat vuokralle.

Uusia huvilarakennuksia rakennuttivat tai ostivat varamaanmittari Hugo Damsten (Björknäs 1909) ja Doris Stockmannin poika, liikemies Karl Seidenschnur (Ny-Torp 1912). Jakohistorian perusteella oletuksena on, että Ny-Torpin ja Björknäsin huvilat on rakennettu 1910-luvun vaihteessa, Björknäs II jonkin verran myöhemmin. Jatasalmen rannalle syntyi huviloiden rinnalle myös pysyvää asutusta. Useimmat asuinrakennukset ovat myöhemmin muuttuneet kesähuviloiksi. Tonttien rinnemaasto ja muut olosuhteet ohjasivat rakennuspaikan valintaa ja puutarhan jäsentämistä.

Vartiosaaren huvilarakentamisen neljättä vaihetta edustavissa alueen monissa asuin– ja huvilarakennuksissa on ajan esikaupunkiasutusta muistuttavia piirteitä. Suunnittelusta ovat todennäköisesti vastanneet rakennuttajat itse tai heidän palkkaamansa rakennusmestarit. On varsin todennäköistä, että saareen on pystytetty esimerkiksi Helsingistä purettuja hirsirunkoja. Sellainen voisi olla pitkänomainen, kapearunkoinen Nytorpin huvila, joka ei tilaratkaisultaan eikä hahmoltaan ole tyypillinen aikansa kesähuvila.

1910– ja 1920-luvun huvila-arkkitehtuuri on moni-ilmeinen, suorastaan kirjava. Rakennuksissa on yleensä graniittiharkoista muurattu sokkeli tai pilariperustus, höylätty ponttilautaverhous ja saumattu peltikate tai levykate. Asuinhuoneiden ja lasikuistien ikkunoita on jaettu välipuitteilla pieniin ruutuihin.

Mansardi-kattoiset, naapuritonteilla sijaitsevat huvilat **Björknäs ja Björknäs II** saattavat olla arkkitehtien suunnittelemia. On myös mahdollista että molempien huviloiden omistaja, maanmittari Hugo Damsten, on itse laatinut piirustukset mallijulkaisujen pohjalta. Huviloiden perusratkaisu muistuttaa Otavan huvilakilpailun ehdotuksia vuodelta 1913.

Vanhemman Björknäsin julkisivussa on myöhäisjugendin puuarkkitehtuurille tyypillisiä reliefiaiheita. Björknäs II:n huvilan julkisivussa on 1920-luvun klassismille tunnusomaisia piirteitä. Molempien huviloiden rannan puoleiseen julkisivuun liittyy lasikuisti tai kaarevapäätteinen erkkeri. Björknäsin lasikuisti on todennäköisesti myöhemmin lisätty alkuperäiseen rakennusvolyymiin.

Björknäs II:n keskeinen asuintila on rakennuksen länsisivulla sijaitseva avara ja valoisa olohuone-porrashalli, joka laajenee rannan suuntaan puoliympyrän muotoiseksi lasikuistin kaltaiseksi tilaksi. Monet hienostuneet yksityiskohdat edustavat 1920-luvun klassismia ja muistuttavat arkkitehti Jarl Eklundin tai Valter Jungin muotokieltä.

Bergkullan palsta myytiin vuonna 1921 ja samana vuonna omistajaksi ilmoitettiin G. Svensson. Rakennuspaikaksi valittiin tontin korkein kohta, josta avautuivat näkymät lahden suuntaan. Väljän tontin varhaisesta jäsentelystä tai puutarhasta ei ole säilynyt tietoja. Huvila sijaitsee koivujen ja mäntyjen kehystämänä. Rakennus on ilmeeltään oikukas vaihtelevine kattomuotoineen, jugendikkunoineen ja vierekkäisine lasikuisteineen. Kysymyksessä on mahdollisesti vaiheittain syntynyt kokonaisuus, jonka historiasta ei kuitenkaan ole löytynyt tarkempaa tietoa.

Muutokset, nykytilanne ja säilyneisyys

Bergkulla oli Alkon lomakeskuksen käytössä vuosina 1950– ja 1960-luvuilla ja rakennus siirtyi omistajanvaihdosten jälkeen Kansallisosakepankilta Helsingin kaupungin omistukseen vaihtokirjalla 1979. Kunnostetut sisätilat ja piha-alue ovat saaneet nykyisen leimansa Alkon aikana ja kaupungin omistajakaudella. Bergkullan itä- ja koillispuolella sijaitsevan huvilaryhmän ympäristö on menettänyt paljon avoimesta, puutarhamaisesta ilmeestään. Arkkitehtuurin näkökulmasta kokonaisvaikutelma on epäyhtenäinen, ei vähiten sen vuoksi että rakennuksia on aikojen saatossa laajennettu ja muutettu. Inventoitujen huviloiden sisätiloissa on uudempien pintakerrostumien ja tapettien rinnalla säilynyt kuitenkin alkuperäisiä peiliovia, paneelipintoja ja muita yksityiskohtia 1900-luvun alkupuolelta.

Lähempänä Kaislikkoa sijaitsevasta huvilaryhmästä Nytorp on arkkitehtuuriltaan vaatimaton, sisätiloja myöten kohtalaisen hyvin säilynyt rakennus. Puutarhasta ovat säilyneet lähinnä maapengerrykset, tammi, lehmus ja rantaa myötäilevä koivurivi.

Björknäsin jugend-henkinen huvilarakennus on teknisesti huonossa kun-

Hugo Damstenin rakennuttama Björknäsin huvilan lasiveranta on rakennettu luoteissivulle. Rantaan viettävän loivan rinnepuutarhan käytäväakseli osuu kaarevan etuterassin keskilinjaan.

Bergkullan pääovi on kaakkoissivulla.

Bergkullan rinnakkaiset lasiverannat ovat luoteissivulla rannan puolella.

Björknäs II on arkkitehtuuriltaan onnistunut, hallittu ja omaleimainen rakennus, jonka julkisivuissa ja sisätiloissa on 1920-luvun klassismille tunnusomaisia yksityiskohtia.

nossa. Hugo Damstenin rakennuttama Björknäs II edustaa korkeatasoista arkkitehtuuria ja interiööritaidetta. Huvila on arkkitehtuuriltaan onnistunut kokonaistaideteos, hallittu ja omaleimainen rakennus, jonka julkisivuissa ja sisätiloissa on 1920-luvun klassismille tunnusomaisia yksityiskohtia. Erityisesti sisäporras ikkunoineen ja oleskelutilan puolikaareen sijoitetut ikkunat luovat rakennukselle oman ilmapiirinsä.

Björknäs – Nytorpin alue muodostaa omanlaisensa yhtenäisesti puutarhamaisesti rakennetun miljöön.

Alueen alkuperäisistä hyöty- ja koristepuutarhoista on jäljellä enää vain rippeitä, mutta isokokoisia, maisemallisesti tärkeitä puistopuita, kuten punatammi, tammi ja lehmus, on säilynyt. Vanhoja rakennus- tai puutarhasuunnitelmia ei ole löytynyt, mutta rakennuksiin liittyneistä

muotopuutarhasommitelmista on selviä jäänteitä erityisesti Björknäs-huviloiden alueella. Björknäsin edessä on puoliympyrän muotoinen tasanne, jonka keskilinjasta lähtee kivetty käytävä kohti rantaa. Kaarevaa pengertä ovat kehystäneet perennaistutukset. Björknäs II:n puutarhassa on sisäänkäynnin yhteydessä hienostunut, geometrinen terassi- ja käytäväsommitelma, johon on liittynyt perennaistutuksia a joka viitata klassismin ihanteisiin. Puutarhojen tarkempi arvottaminen edellyttää kummankin puutarhan osalta jatkotutkimuksia ja tarkempaa inventointia.

Nytorpin pitkänomainen huvila on sijoitettu rannan suuntaisesti. Toisessa päädyssä on keittiö ja toisessa olohuone. Makuuhuoneet ovat ullakkokerroksen päädyssä ja keskellä. Väljä lasikuisti on luoteissivulla. Sen kattoon tukeutunut parveke on purettu.

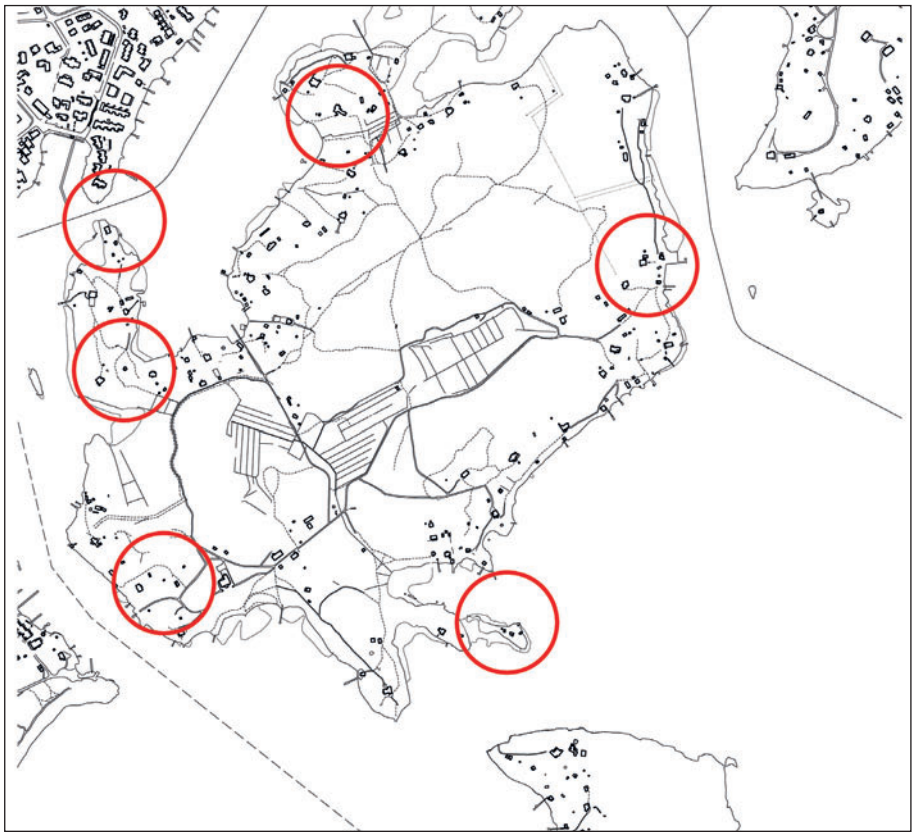
MODERNISMIN VAIHE - SOMMARBO, VERA EICHHOLZIN MÖKKI, TRISSAN, VILLA WINQUIST, LIISA JA SUVIMÄKI, PENINSULA

Sijainti, arkkitehtuuri ja esikuvat

Saaren modernia rakennuskantaa edustavat huvilat ja kesämökit kuuluvat Vartiosaaren huvilarakentamisen neljänteen vaiheeseen.

Liisan ja **Suvimäen** muodostama rakennusryhmä sijaitsee Vartiosaaren itäosassa Ramsinsalmeen viettävässä rinteessä. Modernistista arkkitehtuuria ja puutarha-ajattelua edustava rakennusryhmä on hyvin säilynyt ja Vartiosaaressa ainutlaatuinen kokonaisuus. Liisan huvilan eteläsiipi ja rantasauna sekä Suvimäen huvila on rakennettu ennen vuotta 1943 ja ne ovat aluksi sijainneet samalla palstalla. Liisan huvila edustaa tyylillisesti 1930-luvun arkkitehtuuria. Suvimäen huvila on myös arkkitehtuuriltaan modernistinen. Liisan huvilaa on rakennettu vaiheittain osaksi puutarhamaiseksi muokatun rinteen kokonaissommitelmaa. Harmaakivisokkeleita ja tukimuureja peittävät köynnökset liittävät rakennuksen luontevasti ympäristöönsä. Puutarhassa on 1930-luvun pohjoismaisen modernismin puutarhaihanteiden mukaisesti taitavasti hyödynnetty rakennuspaikan topografiaa ja alueella kasvavia puita, joista osa on jätetty kasvamaan nurmikolle. Puutarhan suunnittelijatietoja ei ole löytynyt selvityksen yhteydessä. Sekä rakennuksen että puutarhan kokonaisote viittaa vahvasti siihen, että rakennuttajan apuna on ollut koulutettuja suunnittelijoita. Puutarhojen tarkempi arviointi edellyttää lisäselvityksiä.

Kaislikon vieressä sijaitseva **Villa Winquist** on alun perin rakennettu pysyväksi asunnoksi 1950-luvun alussa. Rakennus on sijoitettu siten, että oleskelu- ja makuuhuoneista avautuu puuston kehystämiä näkymiä lounaaseen lahden suuntaan. Piha-aluetta on käsitelty vapaamuotoisena puutarhana, joka laskeutuu loivana kohti rantaa. Rakennus on L-muotoinen koostuen kahdesta harjakattoisesta volyymistä. Matalampi makuuhuoneosa liittyy poikittaiseen olohuone- ja ruokailutilaosaan sisään vedetyn ikkunaseinän välityksellä. Tunnetun arkkitehdin Bertel Liljequistin 1950 suunnittele-

Sommarbo, Vera Eicholzin mökki, Trissan, Villa Winqvist, Suvimäki ja Liisa, Peninsula

Sommarbo, Uddebon entinen, modernistinen hiihtomaja. Kari Hakli 2011

Liisan huvilaa on rakennettu vaiheittain osaksi puutarhamaiseksi muokatun rinteen kokonaissommitelmaa.

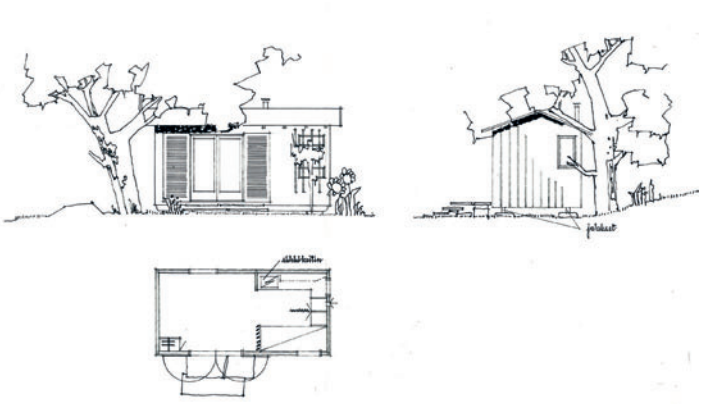
Uppbyn kartanon maille rakennettu pieni kesämökki lienee 1930-luvulta. HKM

ma Villa Winquist on jälleenrakennuskauden arkkitehtuurin harvoja edustajia Vartiosaaressa. Julkisivun materiaaleja leimaa jälleenrakennuskaudelle ominainen pidättyvyys ja pelkistyneisyys. Julkisivut ja sisätilat ovat hyvin säilyttäneet ominaispiirteensä. Rakennus on suunniteltu taitavasti hyödyntäen rakennuspaikan maastoa ja näkymiä. Siihen liittyy kiinteästi modernistinen, vapaamuotoinen ja osittain avoimena hoidettu nurmikkohoidettu puutarha.

Vartiosaaren moderniin huvilarakennuskantaan kuuluu myös Peninsulan kallioluodolla säilynyt Aarne Ervin Lomarannan kesämaja sekä Kiekon kallioluodolla ~~on~~ säilynyt arkkitehti Mona Hedmanin suunnittelema eleetön, viikonloppumajatyyppinen kesämökki, alun perin Villa Tötterström vuodelta 1953. Uddebon yläpuolella kallion laella sijaitsevaa Sommarbo-kesämökkiä on alun perin käytetty hiihtomajana. Matalan pulpettikattoisen rakennuksen erityispiirteenä on kapea näköalatorni. Draknäsissa aikaisemmin asunut Vera Eichholz muutti pieneen kesämökkiin, joka oli rakennettu Uppbyn kartanon maille lähelle Draknäsin rajaa. Oletettavasti 1930-luvulta periytyvä pieni, harjakattoinen rankarakenteinen kesämökki on hahmoltaan säilynyt, mutta yksityiskohdiltaan muuttunut.

Suvimäen modernistinen huvila.

Siirrettävä lomakylän maja. Aarne Ervi 25.5.1949. Suomen Arkkitehtuurimuseo

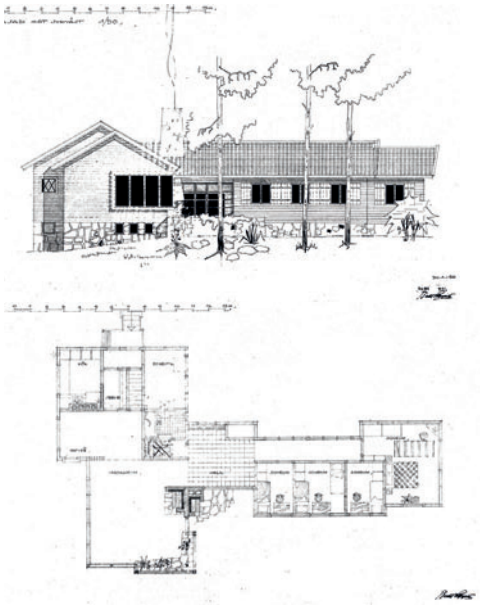
Ainoa Vartiosaaressa säilynyt, Aarne Ervin suunnittelema siirrettävä maja. 1:969 Peninsula

1950-luvulle rakennettiin Kaislikon huvilan eteläpuolelle uusi, arkkitehti Bertel Liljeqvistin suunnittelema huvila / omakotitalo, Villa Winquist. Oikealla Björknäsin sauna. Kuva 1960/70-luvulta HBL

Kaislikko I . Bertel Liljeqvistin suunnittelema huvila 1950-luvun alusta.

Kaislikko I
Bertel Liljeqvistin suunnittelema huvila / omakotitalo, Villa Winquist. Pääpiirustukset 30.1.1950 RVV

Repolsalmen yhteyslaiturin tien varrella olevan vajan alkuperästä ei ole löytynyt tietoja. Se on mahdollisesti entinen uimahuone

Stenkullan uimahuone

MUU RAKENNUSKANTA

1900-luvun vaihteen huvilaympäristöön kuuluivat olennaisesti **uimahuoneet**, joita käytettiin pukeutumistilana. Vartiosaaren uimahuoneet ovat usein sijainneet hirsiarkkulaiturin päässä. Uimahuoneita on säilynyt eri puolilla, mutta osa on teknisesti varsin huonossa kunnossa, kuten Björknäsin rakennustaiteellisesti mielenkiintoinen, reliefikoristeinen uimahuone. Parhaiten säilyneitä ja rakennustaiteellisesti arvokkaita ovat Stenkullan, Nytorpin ja Kaislikon uimahuoneet. Reposalmen yhteyslaiturin tien vieressä on Sunnanvikin alueella erikoisin, tekniikkaan viittaavin koristeaihein varustettu uimahuoneen tapainen rakennus, jonka oletettu rakennusaika on 1910-luku. Rakennuksen historiasta ei ole löytynyt tietoja selvityksen yhteydessä. Nykyisin varastona toimiva rakennus on rakennustaiteellisesti arvokas.

Rakennustaiteellisesti arvokkaita ja hyvin säilyneitä **saunarakennuksia** ovat esimerkiksi arkkitehti Runar Finnilän suunnittelema Quisisanan rantapaviljonki, Aarne Ervin suunnittelema Lomarannan sauna sekä Liisan 1930-/1940-luvun vaihteen modernismia edustava sauna.

Kaislikon uimahuone. Rakennus muistuttaa mm. Runar Finnilän v. 1917 esittämiä "Lusthus för koloniträdgårdar". Finska Trädgårdsodlaren 1917 .

Nytorpin uimahuone jäi rannalle kun laituri purettiin 1960-luvulla..

Huvila-arkkitehtuuria pienoiskoossa edustavat **leikkimökit** tai pihapiirin pienet, harjakattoiset **huvimajat**. Rakennuksissa on usein sopusuhtaiset mittasuhteet ja viehättävät yksityiskohdat, kuten Uddebon ja Björknäsin leikkimökkien kuistit. Isompaa mittakaavaa edustaa Alkon Lomarannan lastentalo 1950-luvulta.

Kaislikon erikoinen ”venevaja” on toiminut huvilan omistajan **vesitasohalli**na, eräänlaisena hangaarina. Kulttuurihistoriallisesti arvokas, rankarakenteinen rakennus on myöhemmin toiminut vene- ja verkkovajana. Huviloiden talouteen liittyneitä vanhempia piharakennuksia on säilynyt melko vähän. Rakennustaiteellisesti arvokkaita ulkorakennuksia on säilynyt Stenkullan ja Uddebon yhteydessä.

Kaislikon vesitasohangaarin kyljessä on venhempi hirsirakenteinen pesutupa, nykyään sauna.

Quisisanan pesutupa / uimahuone ja sauna. Koska nimi viittaa kylpylöihin ja antiikkiin, on pylväsaihe paikallaan. Arkkitehti Runar Finnilä.

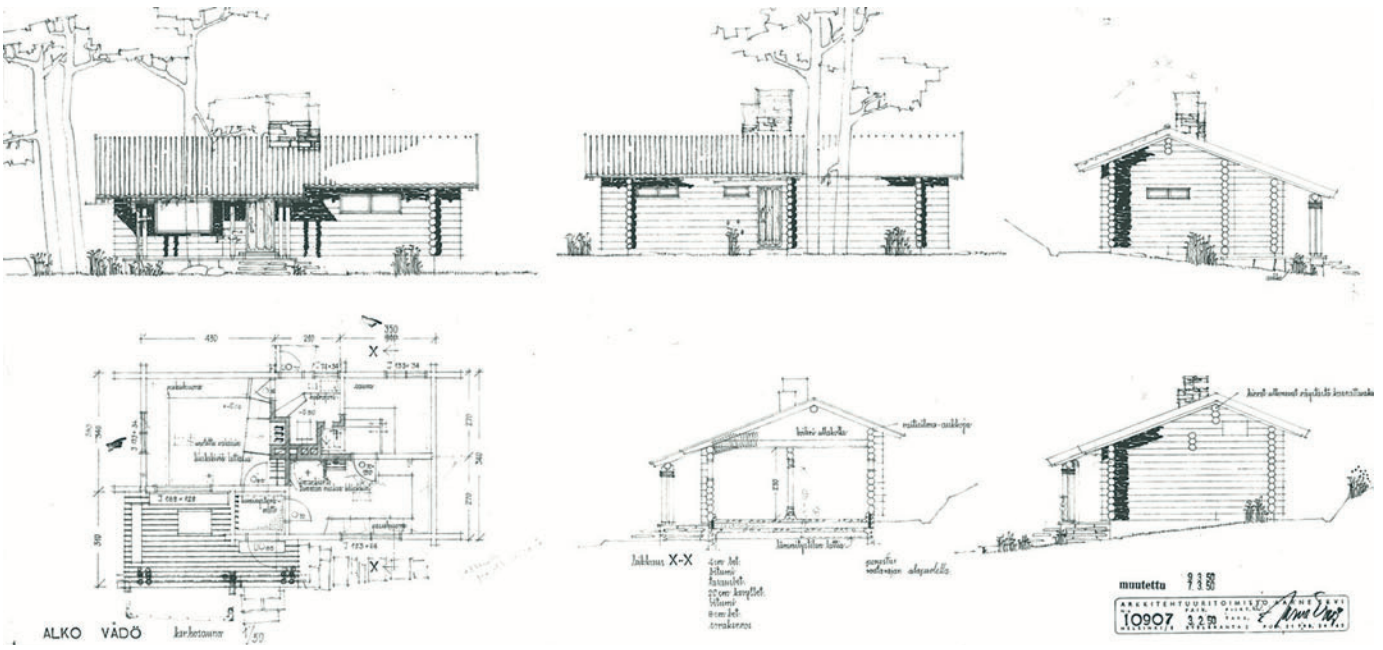
Uddebon liiterirakennus

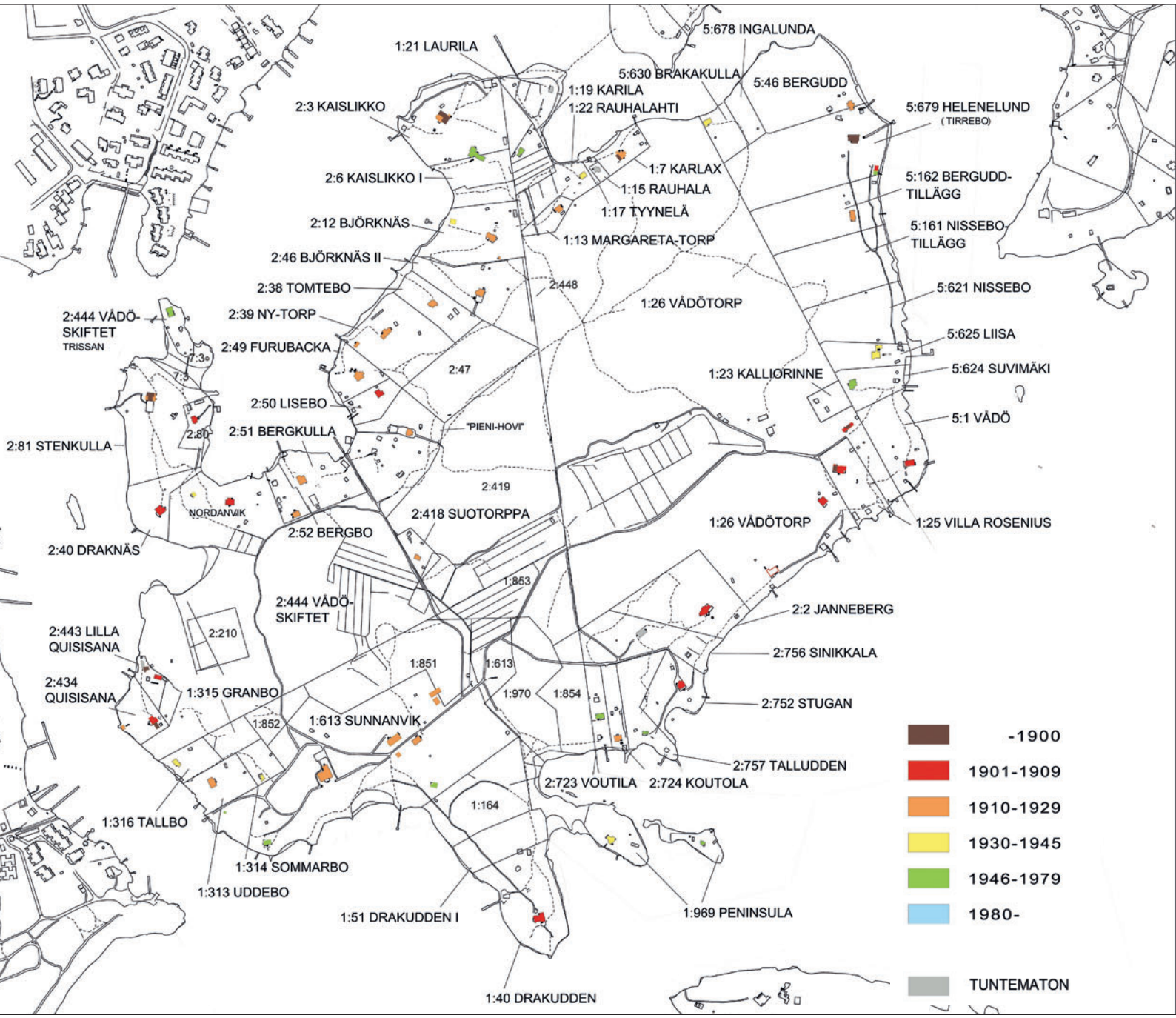
Liisan sauna edustaa 1930-1940-lukujen arkkitehtuuria.

Saunan terassin pyöreät puupilarit toistavat mäntyjen runkojen rytmiä ja liittävät rakennuksen osaksi ympäröivää luontoa. Rantanäkymät ovat kasvaneet umpeen.

Saunan piirustus 3.2.1950, Aarne Ervi. Suomen Arkkitehtuurimuseo

RAKENNUSKANTA VUONNA 2012

Rakennusten ajoitus

Rakentamisvuosi esitetään arkistotiedon tai arvion perusteella.

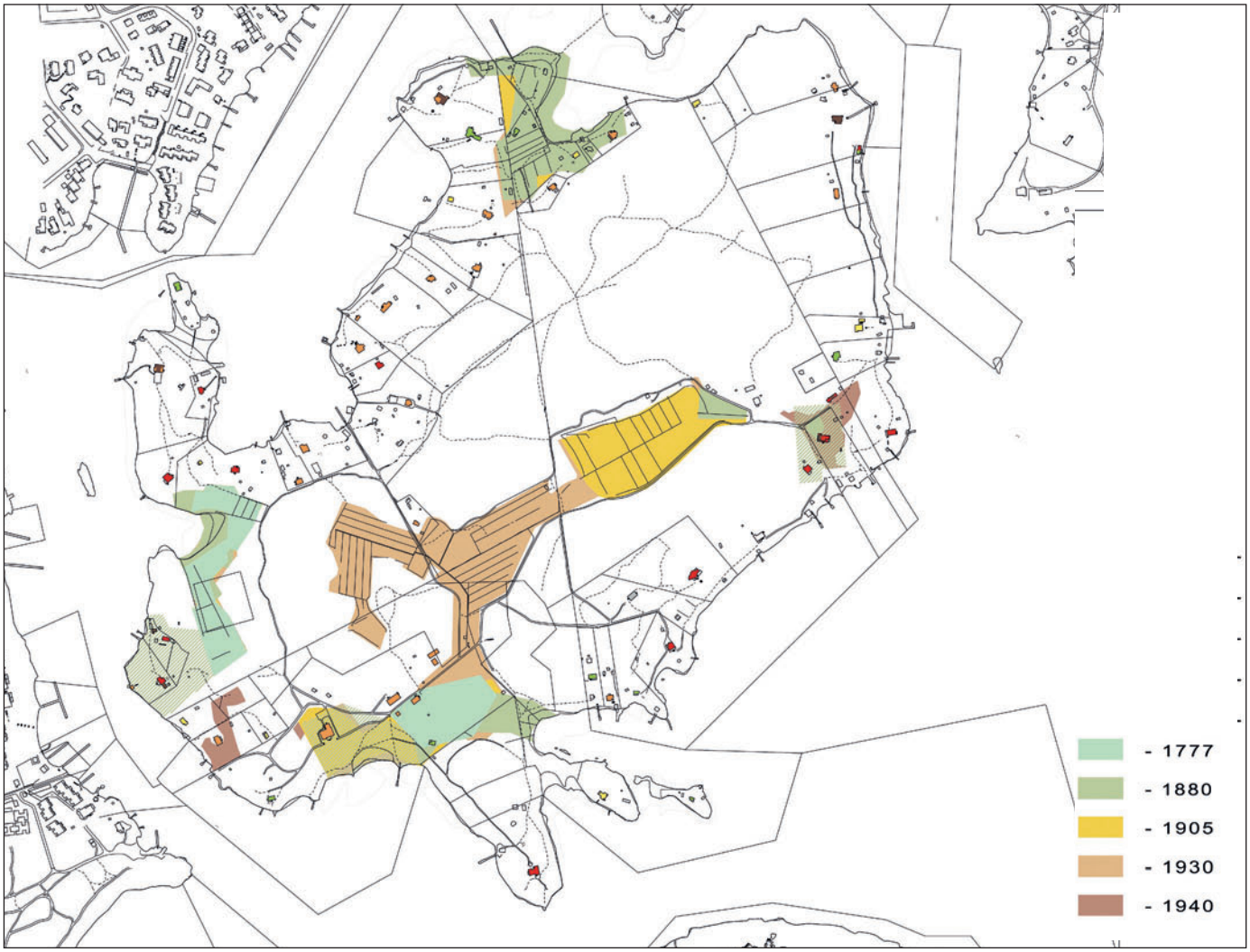
PUUTARHA- JA VILJELYKULTTUURIN VAIHEITA

Ilmakuva v. 1943. Kuvassa erottuvat selvästi laiturit, rakennukset, puutarhat, pelto– tai niittyalat. Tuolloin viljelyala oli laajimmillaan. Puolustusvoimat / KSV.

Vartiosaaren alue koostui 1900-luvun alkuun saakka pääosin metsämaasta ilman mainittavia viljelyksiä. Viljelykulttuurin vanhinta historiallista kerrostumaa edustavat saaressa sijainneiden torppien lähialueet sekä saaren pohjoisosan rantaniityt ja laitumet. Venäläinen topografikartta esittää tilanteen 1870-luvulla. Kallioselänteiden rajaamat suoalueet muokattiin viljelykelpoisiksi pääosin vasta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä huvilanomistajien Ernst Waseniuksen ja Gustaf Fogelholmin toimesta.

Viljeltyjen peltojen ja niittyjen pinta-ala oli laajimmillaan 1940-luvun lopulla. Tuolloin viljelyalaksi tulkittavat alueet on esitetty vuoden 1946 kiinteistökartassa. Koska sota-ajan ja jälleenrakennuskauden oloissa kotitarveviljelyllä oli vielä huomattava merkitys, on esi-

Vartiosaaren viljellyt alueet, pellot ja niityt - pinta-alojen muutokset 1700-luvulta 1940-luvulle maanmittaus-, jako– ja kiinteistökarttojen mukaan . MSKS 2012

tettyyn viljelyalaan sisällytetty sekä Ernst Waseniuksen huvilapuutarha ja viimeistään 1930-luvulla muotoutunut Uddebon puutarha.

Alkon Lomarannan aikana 1940-luvulta 1960-luvulle jatkettiin ammattipuutarhureiden ja talkoolaisten turvin Fogelholmin pelto- ja hyötypuutarhaviljelyn perinnettä. Nykyään osalla avoimesta viljelyalasta, kasvaa nuorta puustoa – osaa hoidetaan niittynä. Osa vanhasta peltoalasta on palstaviljelijöiden käytössä ja osa on vuohien ja lampaiden laitumena.

Vartiosaaressa on kahden merkittävän suomalaisen puutarha-arkkitehdin, Bengt Schalinin ja Paul Olssonin suunnitelmien mukaan toteutettuja puutarhoja - Sunnanvik ja Uddebo. Mitä syvemmälle Vartiosaaren historiaan perehtyy, sitä selvemmin osoittautuu, että saaressa on säilynyt muutakin arvokasta puutarhaperintöä, joka kaipaa jatkoselvitystä, tunnistamista ja arvojen määrittelyä.

Saaresta löytyy esimerkkejä sekä 1800-luvulle ominaisista, laajoista maisemapuutarhoista pengerryksineen, käytäväjärjestelmineen ja lehtimajoineen sekä aikansa huvilapuutarhojen tyypillisiä edustajia, joissa on joko 1910- ja 1920-luvulle ominaisia muotopuutarhan piirteitä kaarevine etuterasseineen tai 1930–1950-lukujen modernistisia piirteitä sisältäviä puutarhoja nurmikkoaloineen, pensasryhmineen ja liuskekivipolkuineen. Parhaimmillaan puutarha muodostaa päärakennuksen kanssa aikakaudelleen tyypillisen, yhtenäisen ja arvokkaan kokonaisuuden, kuten Jannebergin, Sunnanvikin, Björknäs II:n ja Liisan kohdalla. Puutarha voi myös olla vanhemman rakennuksen ympäristöön vaiheittain syntynyt, maaston lähtökohtiin hienosti sovitettu kerroksellinen kokonaisuus, kuten Quisisanan kohdalla.

Puolustusvoimien ilmakuva (1943) osoittaa, että Vartiosaaren vanhemmat ja uudemmat puutarhat olivat vielä 1940-luvulla hyvin hoidettuja. Sotavuosina ja niiden jälkeen peruna- ja vihannesmaiden, hedelmäpuiden ja marjapensaiden tuottama sato oli erityisen tarpeellista. Vaikutelma tämän päivän metsittyneestä Vartiosaaresta on varsin erilainen kuin 1900-luvun keskivaiheilla, jolloin Sunnanvikin puutarhan viljelyä jatkettiin Alkon toimesta, niittyjä niitettiin ja kasvihuone tuotti vihanneksia Lomarannan keittiöön. Ennen Lomarannan vaihetta Sunnanvikin puutarhoista vastasi 1940-luvulla koulutettu puutarhuri Gerda Nordblom ja sotakesinä saaren lapset osallistuivat kitkemistalkoisiin.

Grönin perhe alkoi 1940-luvulla tarmokkaasti hoitaa Ernst Waseniuksen puutarhaa ja viljelyksiä, mistä Wådö Journalen muisti kiittää heitä. ”Varje morgon

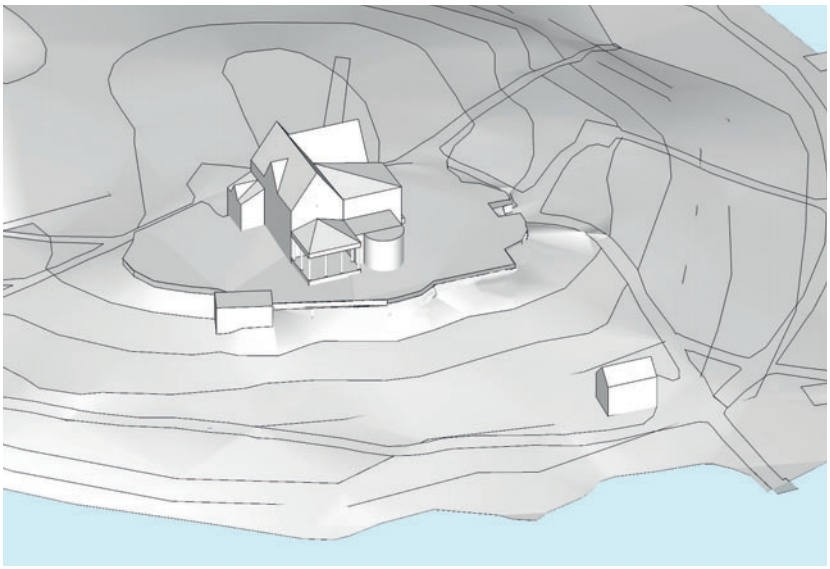

Tirrebon huvila rakennettiin Vartiosaaren koillisosan karuun kalliorinteeseen. Huvilan ympärille pengerrettiin laajat terassit.

till kväll ses Grönsarbeta och väl blir det gjort!" (Wådö Journalen 1945).

Vaikka myönteisiä esimerkkejä löytyy, ovat monet saaren puutarhoista viime vuosikymmeninä jääneet hoitoa vaille, metsittyneet ja menettäneet alkuperäisen loistokkuutensa. Tarkempien lisäselvitysten jälkeen puutarhoissa tulisi tehdä asianmukaisia raivaus- ja hoitotoimenpiteitä. Arvokkaimmille puutarhoille soisi puutarhojen kokonaissommitelmaa ja ominaispiirteitä palauttavaa, asiantuntevaa restaurointia.

Seuraavassa käsitellään saaren puutarhaperintöä ja puutarhakulttuuria eräiden keskeisten puutarhojen ja niitä koskevien muistitietojen valossa. Puutarhoista laaditut inventointitiedot ja niihin liittyvät kartat esitetään kohdekohtaisesti osa-alueiden analyysin yhteydessä.

1800-luvun lopulla rakennetun Kaislikon huvilapuutarhan ympäristöä leimaavat laajat terassit ja pengerretyt käytävät.

Ilmakuva v. 1943. Puolustusvoimat / KSV.
Kuvassa erottuvat selvästi rakennukset, puutarhat, pelto– tai niittyalat. Kuvan päällä on esitetty nykyinen pohjakartta ja vihreällä merkitty ne alueet, joissa on ollut tai joissa on vielä jäljellä huvilohin ja asuinrakennuksiin liittyviä puutarhoja. Havaitut pengerretyt tennis/krokettikentät on esitetty punaisella.

Huvilapuutarhojen vaiheet

-1890	**Quisisanan ent. torpan puutarha**	Varhaisempi viljely (niityt, pellot, perunamaat ym.) sijoittui 1800-luvulla rantojen tuntumaan jo 1700-luvun kartoissa näkyville alaville paikoille.
1890-1900	**Tirrebo, Kaislikko ja Stenkulla**	**Ensimmäisen vaiheen huvilat** rakennettiin karuun kalliomaastoon soveltaen aikansa puutarhataiteen malleja. Puutarhoihin kuuluivat mahdollisuuksien mukaan terassit, pengerretyt rantapolut, promenadireitit, levähdyspaikat ja lehtimajat, jalot lehtipuut, koristekasvit ja -pensaat ja hieman kauempana päärakennuksesta sijaitseva hyötypuutarha, mahdollisesti jo alun perin pallokenttä. Tältä ajalta peräisin olevat pengerretyt rantamuurit (Tirrebo, Kaislikko) ovat tärkeä esimerkki rantavyöhykkeen ja maiseman varhaisesta rakentamisesta.
1900-1910	**Waseniuksen huvilan puutarha** **Janneberg** **Stugan ja Drakudden**	**Huvilapuutarharakentamisen toinen vaihe** Vartiosaaressa liittyy erityisesti Arts and Craft -liikkeen ihanteen mukaan suunniteltuihin puutarhoihin, joille on ominaista paikkaan ja maastoon sovitetut huvilapuutarhat, luonnonmaiseman arvostaminen osana puutarhaa, puutarhaterasseiksi pengerretty rinne, kuten Jannebergissa sekä cottage garden -tyyppiset hienostuneet perennaistutukset.
1910-1930	**Björknäs ja Björknäs II, Karlax, Uddebon varh.vaihe**	**Kolmas puutarhojen rakentamisen vaihe** – uusia muotopuutarhan piirteitä sisältävät puutarhat, esimerkiksi Björknäsin muotopuutarhasommitelmat (1910-1920-luku) ja Uddebon tonttiin kuulunut muotopuutarha.
	Nytorp	Hyötypuutarha hedelmäpuineen ja marjapensaineen; oleskelupuutarhaa varjostavat puistopuut.
	Gustaf Fogelholmin Sunnanvik,Bengt Schalinin suunnitelma	Hedelmäpuutarha, kasvihuoneet, huvilaympäristön muotopuutarha, kivikkopuutarha, arboretumin runsas puulajisto, woodland-tyyppinen puutarha erikoisuuksineen. Bengt Schalinin suunnitelma.
	Nordanvik, Suotorppa	1910-1920-luvuilla vakituinen asuminen ja puutarhat, jossa harjoitettiin pysyvään asuntoon liittyvää kotitarveviljelyä, Nordanvikin kohdalla kauppapuutarhatoimintaa.
	Quisisana	Terasseja, pergoloita, kivipenkkejä sisältävä kukoistava puutarha. Quisisanan puutarha on kerroksellinen ja sisältää todennäköisesti sekä 1920- ja 1930-luvun puutarhakulttuurin piirteitä. On mahdollista että puutarhan taustalla löytyy vanhempi maisemapuutarha tai muotopuutarha.
1930-1950	**Uddebon puutarhan uudistus, Paul Olssonin suunnitelma 1938**	**Puutarhojen rakentamisen neljäs vaihe**: modernismi ja modernit puutarhat. Puutarhataiteen pohjoismaista modernismia edustava puutarha-arkkitehdin suunnittelema puutarha
	Liisa	Metsäiseen rinteeseen sijoittunut modernistinen puutarha, pengerretty pihaterassi.
1950-1970	**Kaislikko I**	1950-luvun modernistinen puutarha, rakennuksen ja puutarhan yhteys. 1950– 1960-lukujen viikonloppu– ja kesämökkipuutarhan metsäinen, vähäistä hoitoa vaativa moderni huvilapuutarha.

Vartiosaaren puutarhaperinnön viitteellinen aikajana sekä vaihetta edustavat tärkeimmät ja tyypilliset esimerkit

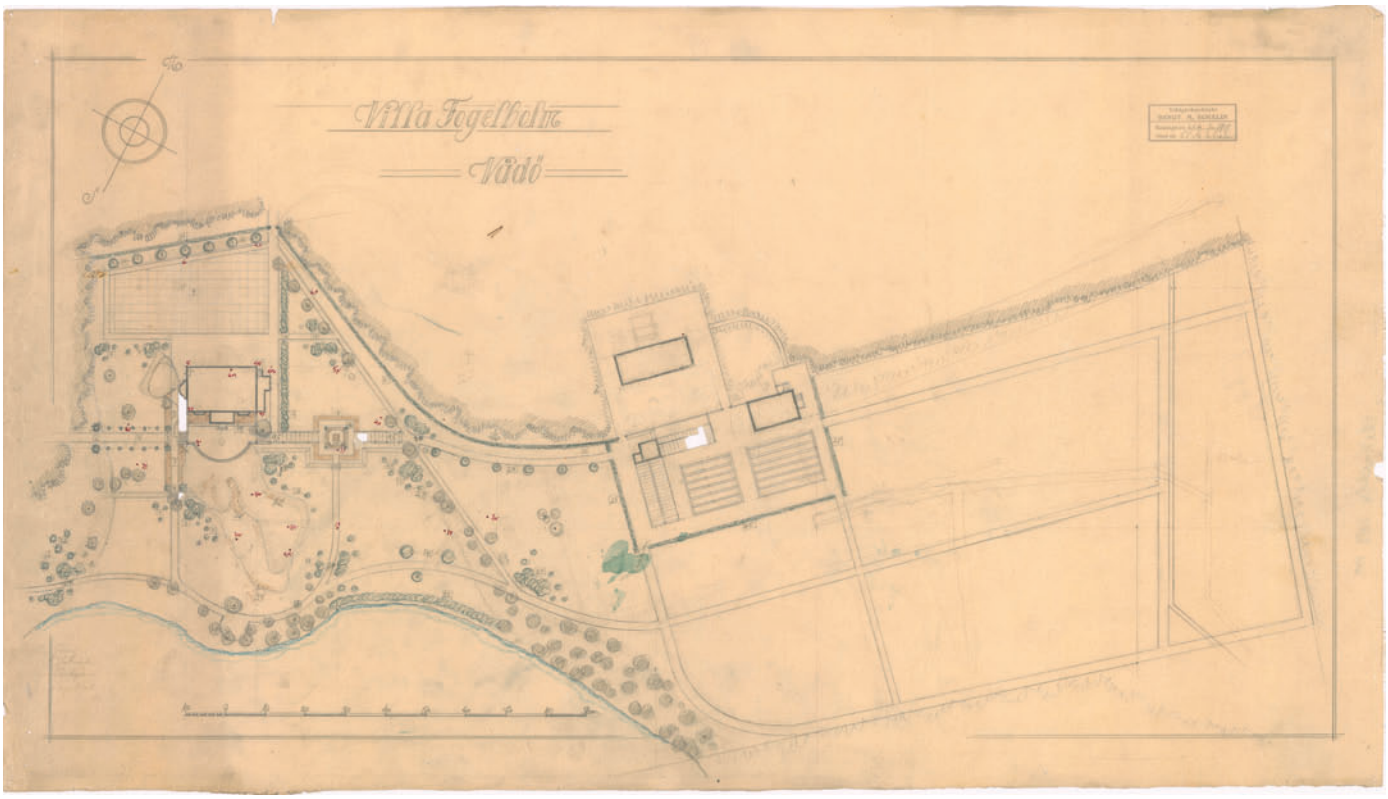
KOLME ESIMERKKIÄ VARTIOSAAREN PUUTARHAKULTTUURISTA

Ernst Waseniuksen rakennuttaman huvilan puutarha n. 1910. Lasinegatiivi, KSV

Ernst Waseniuksen huvila puutarhoineen 1943 ilmakuvassa.

Sunnanvik, Villa Fogelholmin suunnitelma 1919. Bengt Schalin, Suomen Arkkitehtuurimuseo

Ernst Wasenius

Waseniuksen maineikkaan helsinkiläissuvun puutarhaperintöä, joka parhaiten tunnetaan Villa Annebergin historiasta, pidettiin kunniassa hammaslääkäri Ernst Waseniuksen huvilan ympäristössä. Huvila perustettiin 1700-luvulla rakennetun torpan paikalle, joka oli eräs Vartiosaaren varhaisimmista viljelyksistä. Aikakauden huvilakulttuuriin liittyi usein unelma herrasmiesviljelijän hyvin hoidetusta pienoismaatilasta. Waseniuksen puutarhaa ja mehiläishoitoa koskevat kertomukset ovat kuin kaiku Vergiliuksen Georgicasta, maanviljelyä ihannoivasta antiikin runoteoksesta. (Arvo Grön, HKM, Nygård 2003)

Arvo Grön on kertonut, että Waseniuksen perhe aluksi itse hoiti mehiläistarhaa ja hedelmäpuutarhaa, joka oli istutettu päärakennuksen ja tilanhoitajan asunnon välille. Sadonkorjuuseen ja maanmuokkaukseen osallistui palkattua väkeä. Mehiläisten pesät kannettiin talveksi vajaan, joka oli kalliolla vastapäätä päärakennusta. Lasinalaista vihannesviljelyä harjoitettiin ainakin 1920-luvulta alkaen. Lasien peittämiä kasvilavoja perustettiin paksun hyvinpalavan hevosenlantakerroksen päälle.

Pieni kasvihuone oli rakennettu avomaalle siirrettävien taimien esikasvatusta varten. Siellä kasvoi mm. viiniköynnös. Seinät olivat hirrestä ja katto lavaikkunoista. Toisessa päässä oli tiilistä muurattu uuni. Kolmekymmenluvun kuluessa rakennettiin vähän isompi kasvihuone vesikeskuslämmityksellä.

Vihanneksia myytiin aluksi vain tilalta, mutta hyvinä vuosina myynti aloitettiin Helsingin kauppatorilla. Matka tehtiin tilan avonaisella kalastajamoottoriveneellä, paluukuormana tuotiin esimerkiksi tervaa, nauloja, kattohuopaa. (Arvo Grön, HKM)

Sunnanvikin puutarhan ja viljelysten vaiheet

Puutarha-arkkitehti Bengt Schalin oli opiskellut Saksassa ja perustanut oman suunnittelutoimiston Helsinkiin vuonna 1915. Hänen puutarhasuunnitelmansa edustivat tuolloin saksalaisten ja brittiläisten vaikutteiden sävyttämää muotopuutarhasuuntausta, jonka tyypillisiä aiheita olivat portaat ja terassit, muotoon leikatut pensasaidat, geometriset ruusutarhat suihkulähteineen, pylväät ja pergola- rakennelmat. Schalinin luonnosmainen suunnitelma Sunnavikin puutarhalle vuodelta 1919 sisältää edellä kuvattuja elementtejä. Huvilan ja maatilarakennusten piha-alueet sijaitsevat erillään. Loivasti viettävään rinteeseen omalle terassilleen rakennettua huvilaa ympäröi laaja puutarha, jossa on sekä selkeää geometrista muotomaailmaa noudattavia elementtejä että vapaamuotoisia aiheita rantaa myötäilevine käytävineen ja kivikkopuutarhoineen. Maastonmuotoja on tasattu ja muokattu pengerryksin.

Muotopuutarhalle ominaisia elementtejä ovat huvilan lähialueen suorakulmainen, epäsymmetrinen jäsentely ja huvilan eteläpuolella oleva kaareva terassipiha mataline reunamuureineen, josta avautuu maisemapanoraama. Terassilta länteen johtaa kujanne ”Parkuddenin” puiston suuntaan. Itään päin johtaa pengerretty pergola- käytävä kohti neliömäistä puutarhapihaa, jonka jäsentely viittaa ruusutarhaan. Pengerretty pergola jatkuu vielä käytäväristeykseen saakka. Sommitelmaa täydentävät kaksi rantaan päin johtavaa yhdyskäytävää.

Arvo Grön on merkinnyt muistiin tietoja Sunnanvikin puutarhasta:

”Kasvihuoneessa merenpuoleisessa päädyssä kasvoi viiniköynnös, siinä oli sinisiä rypäleitä. Torpparinaikainen peltolohko, kasvihuoneesta itään oli hedelmäpuutarhana, salaojitettu tiiliputkilla. Salaojitus tuhoutui kun se alue tasoitettiin 1950 luvulla pelikentäksi. Hedelmäpuut olivat jo kuolleet mahdollisesti tuhohyönteisten ja vanhuuden takia. Puutarhan tuotteet kuljetettiin tilan kalastajamoottoriveneellä Helsinkiin myyntiin.”
(AG, HKM)

Gustaf Fogelholm 1940

”Sunnanvik” Helsingin pitäjän Vådössä (Vartiosaaressa)

”Lähdettyäni Nokian palveluksesta 1. heinäkuuta 1918 katselin ympärilleni toteuttaakseni rakkaan haaveen oman pienen maatilan omistamisesta. Ilmoitus kiinnitti huomioni Siuntion Pikkalanlahden luona sijaitsevaan tilaan, joka oli myytävänä, ja koska maatilkun hankkiminen meren ääreltä oli melko hankalaa, ostin tämän ”Solvikin”, siitä huolimatta että se sijaitsi epäedullisesti mutta silti aika kauniisti matalan lahden perällä. Myöhemmin syksyllä päätin kuitenkin lunastaa Degerön kartanolta Vartiosaaressa sijaitsevan torpantilan, silloiselta nimeltään Bäckströmin torpan, jolle annoin sen nykyisen nimen ”Sunnanvik”. Juuri tätä ennen olin jo lunastanut maisterin Vaenerbergin perillisiltä niinikään nimeämäni Quisisanan, josta kuitenkin luovuin jonkin ajan kuluttua. Sunnanvikissä aloitin välittömästi uusien rakennusten pystytyksen ja vanhojen ränsistyneiden purkutyön.

Tämä tapahtui vuonna 1919, jolloin ensin rakensin kaksikerroksisen puutarhurin asuintalon ja samaan aikaan navetan, tallin ja kanalan sekä tiilirakenteisen saunan saman katon alle ja myöskin kasvihuoneen. Itse huvilan rakentamisen aloitin vasta kun nämä rakennukset olivat lähes valmiit. Kesän alussa 1921 muutimme sisään, minkä jälkeen Quisisana, joka oli vielä tämän vuoden omistuksessani, vuokrattiin kesäasunnoksi. Sunnanvikin lisäksi vuokrasin Degerby-Uppbyn omistajalta Lindbergiltä tähän tilaan kuuluvan, rajanaapurinani olevan torpan kaikki vapaat maa-alueet. Yhtä lailla Sunnanvikissä kuin vuokra-alueella maanviljely oli miltei olematonta, käsittäen vain pienen, peltokortteen valloittaman perunamaan. Ryhdyin kuitenkin heti raivaamaan viljelysmaata molemmilla tiloilla. Uppbyn osuudella oli myös hyvin viljelykelpoinen suo, jonka suurella rahalla saatoin viljelykuntoon. Itse Sunnanvikiin, huvilan lähelle ja puutarhurinasunnon luo perustin puutarha-arkkitehti Schalinin piirustusten mukaan laajan hedelmä- ja marjatarhan sekä vihannesmaan. Huvilarakennusten sijainnin puutarha-arkkitehti ja huvilan arkkitehti Lindqvist määrittelivät yhteistyössä. Huvilan viereen ja ympärille suunniteltiin kalliopuutarha, joksi vuorimaasto oli mitä sopivin. Huvila, josta tuli tarpeettoman suuri, rakennettiin kaksikerroksisena, toinen kerros rakasta tytärtämme ja hänen perhettään varten. Etupäässä minua kiinnosti kalliopuutarhan perustaminen ja sen tuleva hoito; tätähän on sittemmin melkoisesti laajennettu ja se käsittää nyt myös osia ”Parkuddenin” alueesta.

21.2.1940

Suurella kiinnostuksella omistauduin myös erilaisten pensaiden ja puiden istuttamiseen lähinnä huvilaa olevalle alueelle sekä ”Parkuddenille”, jossa minulla on noin 100 eri lajia mukaan lukien villeinä kasvavat. Varsinaiseen kalliopuutarhaan on varmasti istutettu noin 300 eri perenna- ja vuoristokasvilajia, jotka olen osin itse kylvänyt, osin hankkinut taimina. Näistä suuri määrä on peräisin Nokialta tuomistani pistokkaista ja istukkaista, mitkä kasvilajit minulle on eri ajankohtina toimittanut tunnettu Pietarissa toimiva yritys Regel & Kesselring. Vuosien kuluessa kasvikokoelmaan ovat toimittaneet täydennyksiä F. Sündermann Lindaussa, Steenberg Kööpenhaminassa, Waterer
(Ipswichissä?) Englannissa, (…) Södertäljessä, Bergianska trädgården Tukholmassa, Schalin Jorvaksessa, Wasastjerna Kauniaisissa y.m.

Itse kylvämäni kasvit ovat pääosin peräisin Ipswichissä toimivan Thomson & Morganin siemenistä. Nämä lajit, jotka usein ovat melko pienikasvuiset ja mitättömät, voivat tuottaa kukkia mitä viehättävimmissä väreissä ja väriyhdistelmissä, ja perkaustyö täytyy suorittaa varsin varovasti, jotta ei poistaisi juuri harvinaisimpia näistä pienokaisista. Siksi olen myös yksinomaan itse hoitanut kalliopuutarhaa. Myönnän mielihyvin, ettei tätä ole järjestetty kovin systemaattisesti tai sopusuhtaisesti kukkien väriä ja muotoa ajatellen, vaan minua on ennen kaikkea kiinnostanut tuoda sinne moninainen lajikkeisto, josta useassa tapauksessa en ole edes nähnyt esimerkkikappaletta. Viljely- ja istutustyöt olen silti pyrkinyt toteuttamaan noudattaen eri teosten ohjeita kasvupaikasta ja maaperästä. Tulos on ollut sen mukainen, mutta pääasia on että työ on tuottanut minulle itselleni suurta nautintoa ja iloa. Ei tunnu myöskään olleen terveydelle haitallista kompuroida kallioilla ja hiekassa niin auringonpaisteessa kuin sateella. Pahoittelen kuitenkin että kasvien nimikointi ei ole tullut hoidetuksi niin kuin pitää, kuitenkin tiedän kyllä itse useimpien kasvien nimet ja kasvupaikat ja sehän on minulle pääasia. Uskon että tämä laitos tulee tuottamaan suurta iloa myös myöhemmille Sunnanvikin haltijoille.

Mitä taas tulee hedelmäpuutarhaan vihannesviljelyksineen ja kasvihuoneineen, myös nämä ovat kiinnostaneet minua, mutta paljon vähemmässä määrin kun kalliopuutarha. Olin jo aikanani istuttanut liki 250 hedelmäpuuta, omenoita, päärynöitä, luumuja ja kirsikoita, sekä erinäisiä marjapensaita, mutta kovan pakkastalven aikana suuri osa paleltui. Kun myös puut oli istutettu ojittamattomaan maahan, jossa osittain on runsaasti lähteensilmiä, suuri osa näistäkin on menehtynyt. Nyttemmin olen vihdoin aloittanut puutarhan ojitustyön.
Pientä peltoviljelystä varten olin alun perin hankkinut puimurin sekä moottorin, mutta oivalsin pian että viljelyala tuli mieluiten varata puutarhatuotteiden, juurikkaiden sekä hevosen ja lehmien rehuheinäviljelyä varten, joten puiminen lakkasi.

Valitettavasti olettamukseni maanviljelyksen suhteen osui, kiinnostuksesta huolimatta, täysin harhaan taloudellisessa mielessä, sillä olen menettänyt melko tuntuvat rahasummat tähän riemuun. Vuodesta 1937 lähtien olen antanut puutarhan kasvihuoneineen sekä viljelykset vuokralle ja olen nyt hyvin tyytyväinen tähän ilmeisesti aika viisaaseen päätökseeni.

Sunnanvikin rantojen vesialue on nyt erotettu omaksi kalastusvedeksi ja jako on saanut lainvoiman mutta paalutusta ei ole vielä tehty. Metsä on vakuutettu 130,000 markan arvosta Metsänomistajien yleisessä palovakuutusyhtiössä ja vakuutuksesta on suoritettu ainaismaksu.

1.3.1940

Tulevia Sunnanvikin omistajia neuvoisin eräitä melko harvinaisia ja arvokkaita kasveja sisältävän kalliopuutarhan hoidon suhteen kääntymään pari kertaa kesässä puutarha-arkkitehdin puoleen, mieluiten arkkitehti Harald Wasastjerna Kauniaisissa, joka tuntee puutarhan aika hyvin, tai mahdollisesti käyttämään muuta hyvää ammattimiestä. Edellytän näet että omistaja ennemmin tai myöhemmin pahoittelisi jos tämä laitos pääsisi rappeutumaan, mikäli hän säilyttää sen nykyasussaan tai muuttaa kasvien sijoitusta tai tekee muita muutoksia. Keväällä on erittäin tärkeää kastella kalliopuutarhaa hyvin. Maahan asetetaan lyhyet tiiliputket joihin vesi kaadetaan, jotta se ei haihdu auringossa vaan tunkeutuu syvemmälle…

Sunnanvikin päärakennuksen rannan puoleinen piha-alue ja käytävä Lomarannan aikana 1960-l. alussa. Näkymät kohti ulappaa ovat myöhemmin kasvaneet umpeen. Altian arkisto

Gustaf Fogelholmin kivikkopuutarha. Kuva KSV repro.

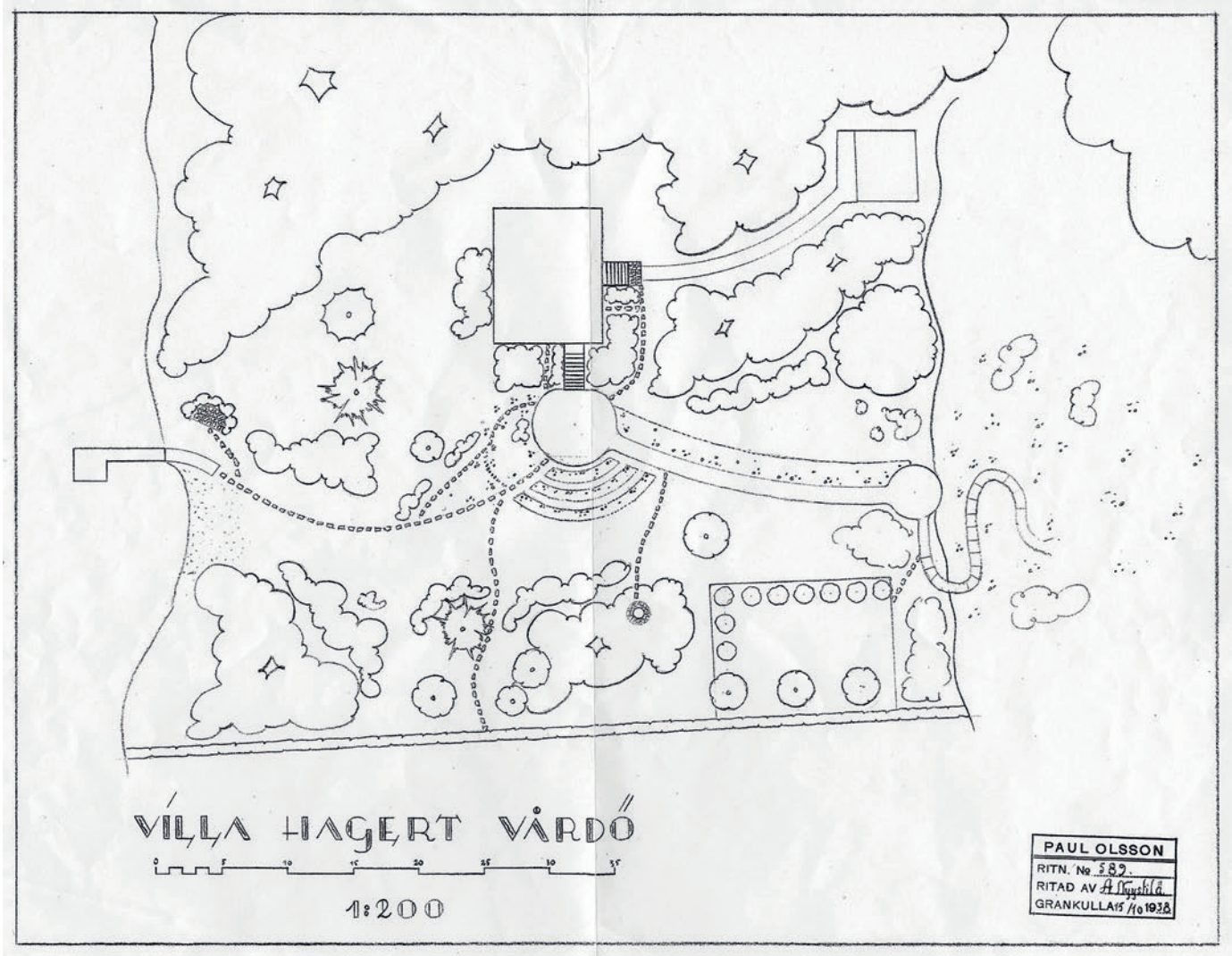
Sunnanvikin päärakennuksen terassi kivikkopuutarhoineen Gustaf Fogelholmin aikaan. Yksit.

Vasemmalla Quisisana, Uddebo ja Sunnanvik vuoden 1943 ilmakuvassa. KSV

Uddebon puutarha

Paul Olssonin 1938 laatima puutarhasuunnitelma on sovitettu olevan tilanteen puitteissa päärakennuksen ympäristöön. Vanhemmasta puutarhasta on säilynyt muutamia valokuvia. Uddebon tonttialue oli 1930-luvulle saakka nykyistä laajempi ja puutarhaan on todennäköisesti liittynyt nykyisen tontin koillispuolella oleva muotopuutarha, mahdollisesti hyötypuutarha. Olssonin suunnitelman modernistisia piirteitä edustavat laajalle nurmikolle vapaasti sijoitellut puut ja pensaat, kivetyt polut ja puutarhaa jäsentävä keskeinen muotoaihe -pitkä, kaareva perennapenkki, joka edelleen on säilynyt hyvin hoidetussa puutarhassa. Verannan pyöreän pihatasanteen eteen on piirustuksen osoittamalla tavalla istutettu kaarevia ruusupenkkejä.

Uddebon puutarhasuunnitelma, Paul Olsson 1938. Suomen Arkkitehtuurimuseo

Valokuva 1930-luvulta. Yksit.

VARTIOSAAREN KULKUYHTEYDET, VENELIIKENNE JA LAITURIT

Karttapohjalle on merkitty tärkeimpien yhteyslaitureiden sijainti ja mihin huvilaan kukin laituri kuuluu (lähdeaineiston perusteella havaitut laiturit vuosina n. 1915-1920).

Höyrypursi Botby Vartiosaaren vesillä 1920-luvun vaihteessa. G. ja Th. Garoffin kokoelma

Laiturit, huvilat ja reittiliikenne 1880-1908

- Vådö—kuuluu viimeistään 1880 höyryalusreitteihin
- Stenkulla - reittiliikenne alkoi viimeistään 1896
- Tirrebo - reittiliikenne viimeistään 1898 (reitti Tirrebo (Wådösund)
- Kaislikko - reittiliikenne viimeistään 1899 (…Kaislikko, Kalvholmen, Tirrebo (Vådö), Kortvik…)
- Stugan – reittiliikenne vuodesta 1901
- Janneberg - reittiliikenne vuodesta 1906 (reitti …Stugan, Janneberg…..)
- Vådötorp reittiliikenne vuodesta 1908 (reitti…Drakudden, Stugan, Janneberg, Vådötorp…)
- Drakudden - reittiliikenne vuodesta 1908 (reitti…Drakudden, Stugan, Janneberg, Vådötorp…) (KA, digitaaliset kokoelmat)

Laajasalon kanavan avaaminen 1874 ja vilkastuva höyryalusliikenne paransivat edellytyksiä Helsingin itäisen saariston huvilarakentamiselle, joka käynnistyi 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Axel Lindberg on kuvaillut kanavan ja Helsingin itäisen saariston tärkeimmän kulkuväylän syntyvaiheita. Kanava rakennettiin Uppbyn tilalle kuuluvalle niemelle, joka erotti Herttoniemen lahden Reposalmesta. Rakennustyö käynnistyi maaliskuussa 1873 pääosin Strömsin, Puotilan, Rastilan, Vuosaaren ja Degerön kartanon yhteisenä hankkeena. Uppbyn silloinen omistaja ei katsonut, että hänellä olisi suoranaista hyötyä kanavasta, eikä osallistunut rakentamiseen.

Kanava avattiin liikenteelle toukokuussa 1874. Lindberg totesi vuonna 1912, että liikenne oli viime vuosina lisääntynyt erittäin suuressa määrin. Se joutui varsinkin matalan veden aikaan suuriin vaikeuksiin, koska alukset olivat kasvaneet. Kesäaikaan Helsingin Höyrylaiva Oy:n alukset liikennöivät itäsaariston reitillä 8-10 kertaa päivässä (Lindberg 1913, 40-41). Kartoittamalla Vartiosaaren höyrylaivalaitureiden esiintymistä eri vuosien reitti-ilmoituksissa on pääteltävissä milloin kukin huvila on liittynyt tärkeään kuljetusverkostoon. Tämän perusteella voidaan esittää oletus varhaisimpien huviloiden valmistumisajasta. Seuraavia tietoja on koottu saaren rakennushistorian tueksi.

Toivo Elis Grönin pojan, vuonna 1924 syntyneen Arvo Grönin mukaan höyryalusliikenne alkoi heti jäiden lähdettyä Pohjoissatamasta Laajasalon kanavan kautta Kallvikiin. Kaksi laivaa kulki Tammisalon ja Vartiosaaren välistä, yksi Marjaniemen kautta Botbyn (myöhemmin Vartiokylän tilan) laituriin, toinen Ramsinniemen ja Kortvikin kautta Rastbölen kartanoon. Laivat toivat sanomalehdet heti aamulla ja muun postin myöhemmillä vuoroilla. Maatiloilta ne kuljettivat maidot kaupunkiin. Liikenne jatkui jäiden tuloon saakka.

Vartiosaarelaisten ulottuvilla oleva linja-autoliikenne alkoi vasta noin vuoden 1930 paikkeilla. Höyrylaivaliikenteen lasku alkoi 1930-luvulla matkustusvaihtoehtojen lisääntyessä ja varakkaiden kesäasukkaiden hankkiessa omia autoja ja moottoriveneitä. (Arvo Grön, HKM; (Lönnqvist 1980, 177)

Halkojen kuljetuksesta Arvo Grön on muistellut seuraavaa: "*Sipoolaiset laivurit kävivät vuosina 1920-1939 myymässä halkoja. Ostopuiden varassa olivat ne joilla oli vuokratontti tai tontilla oleva puusto oli niin vähäinen, ettei sopinut ottaa polttopuita. Tonteille missä ei ollut höyrylaivalaituria, he toivat puut rantaan isolla soutuveneellä joka oli samankokoinen kuin kalastajien rysäveneet, vaikka he sitä jollaksi nimittivätkin, muualla he toivat jaalansa laituriin ja puisella työntökärryllä kuljettivat halot maihin… Sellaiset jaalat missä ei ollut apumoottoria, he saivat ulos ahtaista lahdista, viemällä soutuveneellä köyttä satoja metrejä menosuuntaan ja laittoivat köyden päähän ankkureita. Köyden he kelasivat vintturilla laivaan ja nostivat purjeita, siten he pääsivät liikkeelle*."

Höyrylaivaliikennettä varten rakennettiin kiviarkkujen ja ulompana hirsiarkkujen varaan tuettuja pitkiäkin laitureita, joiden päähän sijoitettiin yleensä uimakoppi ja lisäksi välttämätön merkkitolppa. Hirsiarkkulaitureiden ylläpidosta Arvo Grön kirjoitti: "*Talvitöihin kuului myös jäänpoisto laituriarkkujen ympäriltä. Jäätuuralla murskattiin noin 30 cm levyinen uoma hirsiarkun ympärille ja sohjo kauhottiin reiällisellä lapiolla pois. Se tehtiin siltä varalta, ettei merivesi noustessaan rikkonut laituriarkkua. Ilmanpaineen muutokset aiheuttavat meressä veden nousua ja laskua*."

Drakudden, tuulisen niemen kärkeen oli rakennettu hirsiarkkulaituri uimahuoneineen ja liikennesignaaleineen. MV, kuvausvuosi tuntematon

Draknäsin huvilan hirsiarkkulaituri uimahuoneineen kuvattuna 1930-luvulla. HKM

Ernst Waseniuksen omistaman Vådötorpin laituri ja veneitä Vartiosaaressa vuonna 1915. MV.

Elannon kesäsiirtolan alkuaikoina käytettiin vielä Nytorpin vanhaa hirsiarkkulaituria, jonka päässä oli aumakattoinen uimahuone. Mehiläinen 1959/n, 14

Björknäsin laituri uimahuoneineen 1960-luvulla. Lahden toisella puolella näkyy Kaislikon läntinen laituri kallellaan olevine uimahuoneineen. HBL

Kaislikon laituri Nylundien omistuskaudella. Laiturin päässä on uimahuone ja laivaliikenteen semafori. Taustalla näkyy toinen laituri, jonka päässä on toinen semafori, vieressä uimahyppytorni. EG albumi.

Saaren asukas matkalla soutuvenellä Reposalmen yli. Hufvudstadsbladet 14.7.1962, Hbl arkisto

TIESTÖN RAKENNUSVAIHEET

Vartiosaaren koillisosan karuun kalliorinteeseen rakennettu Tirrebon huvilan tärkein tieyhteys merkittiin vuoden 1902 mittauskarttaan, tässä nykykartan alustana.

Vaikka höyryalukset ja muu veneliikenne ovat olleet Vartiosaaren tärkein liikennemuoto, on rakennus- ja viljelyalan kasvu edellyttänyt myös saaren sisäisten yhteyksien rakentamista. Nykyisen tieverkon muotoutuminen on kiinteästi seurannut saaren rakentumisen vaiheita. Saaressa risteilee kartassa esitettyjen tieyhteyksien lisäksi metsässä ja kallioilla kulkevia polkuja ja metsäteitä, joita tässä ei ole pyritty ajoittamaan.

1700-luvulta vuoteen 1902

1870-luvun kartassa ei ole vielä esitetty saaren kolmea torppaa ja niittyjä yhdistäviä polkuja.

Venäläinen topografikartta vuodelta 1902 esittää tilannetta huvilarakentamisen ensimmäisen vaiheen päättyessä. Kartassa on esitetty Reposalmen rannalta Ramsinsalmelle, kallioselänteen luoteispuolella kulkeva tieyhteys, siitä haarautuva tieyhteys, joka kulkee Stuganin ohi kaakkoisrantaa seuraten kohti tulevaa Waseniuksen huvilaa. Tirrebon huvilasta etelään johtaa rannan suuntainen käytävä, joka näyttää päättyvän ”tontin” rajalle.

1900-luvun alku vuoteen 1920

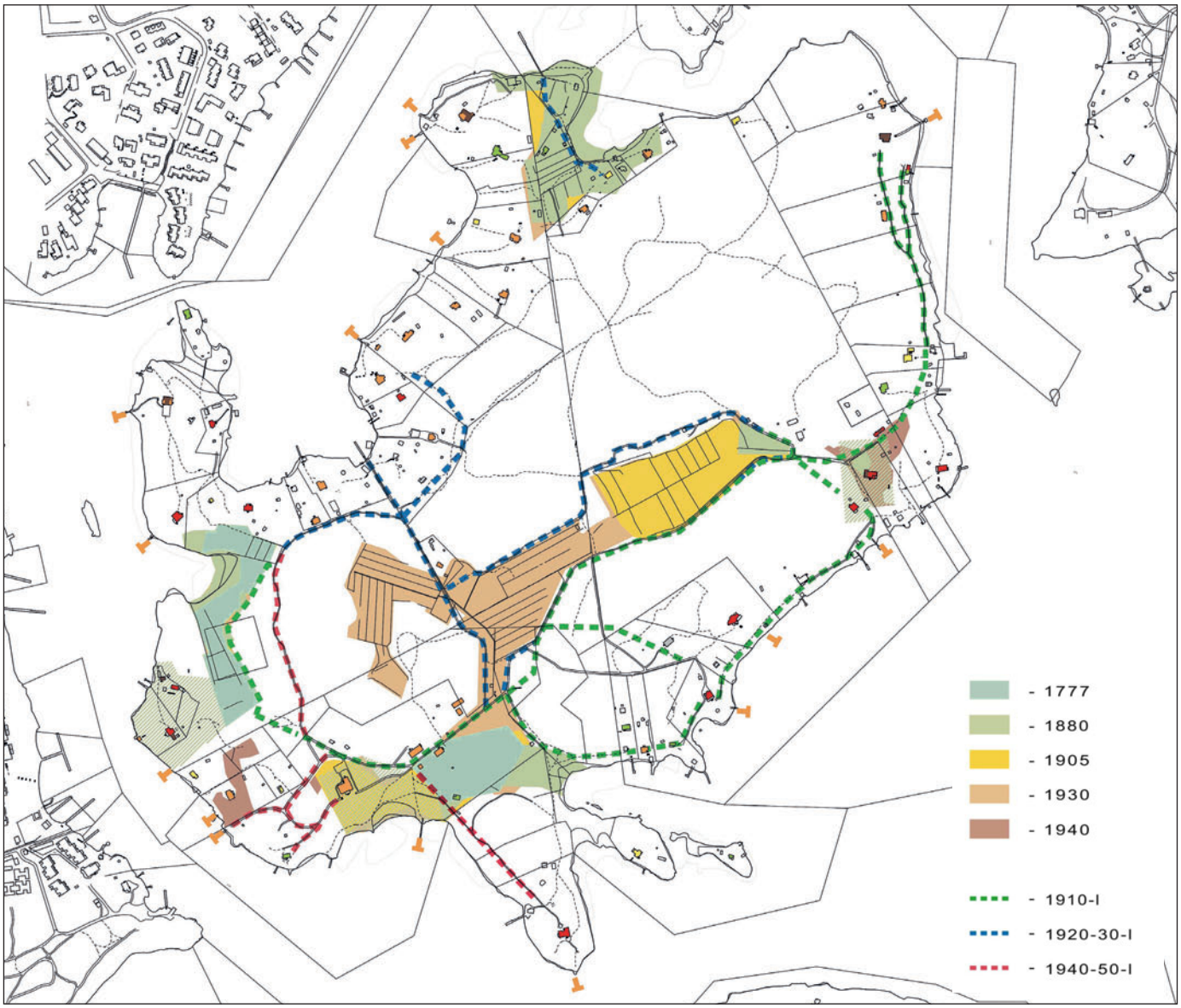
Huvilarakentamisen toista vaihetta edustavat Stugan, Janneberg, Drakudden ja Ernst Waseniuksen huvilaryhmä. Terassien, puutarhojen ja maisemakävelyreittien lisäksi huvila-asukkaat ovat tarvinneet kulkukelpoisia, kivipengerryksin tuettuja rantakäytäviä mm. yhteyslaitureiden ja juomavesikaivojen saavuttamiseksi. Pohjoisen rantavyöhykkeen rakentamisen vilkastuminen on myös edellyttänyt tieyhteyksien parantamista. Saaren länsiosassa kulkeva tie on tässä vaiheessa seurannut rannan peltovyöhykkeen metsän reunaa.

1920-luvulta vuoteen 1940

Jatasalmen puoleisen rantavyöhykkeen rakentamisen vilkastuminen ja saaren sisäosien viljelyalan kasvu ovat vaatineet uusien tieyhteyksien rakentamista.

Korkea kivipengerrys reunustaa 1950-luvulla rakennettua uutta ajotietä Drakuddenin suuntaan. Altian arkisto

Vartiosaaren tiestön aikatasot, arvio kartta-aineiston, maastohavaintojen ja jakohistorian perusteella. Kartassa esitetään vuoteen 1920 mennessä rakennettujen yhteyslaitureiden sijainti. 2012 MSKS

1940-luvulta 1960-luvulle

Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä uusien tieyhteyksien rakentaminen tapahtui toisaalta tonttijaon takia ja toisaalta Alkon Lomarannan vilkkaan virkistystoiminnan seurauksena. Alkon aikana rakennettiin ja parannettiin sisäisiä tieyhteyksiä sekä rakennettiin pengerretty tie Sunnanvikilta kohti Drakuddenin huvilaa.

Drakuddenin ja Sunnanvikin välinen pengerretty tie 2012.

Ympäristön arvot ja merkittävyys

3 YMPÄRISTÖN ARVOT JA MERKITTÄVYYS

Vartiosaaren kulttuurihistorialliseen selvitykseen liittyy huviloiden ja huvilapuutarhojen **inventointikortisto**, jossa palstakohtaisesti on inventoitu saaren koko rakennuskanta apurakennuksineen ja muine ympäristörakennelmineen. Vartiosaaren muodostaman kokonaisuuden hahmottamiseksi ja sen eri osien arvojen määrittelemistä varten inventointikortistossa saarta tarkastellaan yhteensä **viidentoista osa-aluekokonaisuuden avulla**, jotka sijoittuvat pääasiassa Vartiosaarta kiertävälle rantavyöhykkeelle. Osa-aluekokonaisuuksien määrittely ja rajaus on syntynyt kulttuurihistoriallisin, rakennustaiteellisin, puutarhataiteellisen, maisemallisin yms. perustein. Viidentoista osa-alueen inventointikortisto on ladattavissa kaupunkisuunnitteluviraston nettisivuilta.

Huviloiden lisäksi inventoinnissa ovat mukana kaikki huvilaympäristöön kuuluvat rakennukset kuten saunat, huvimajat, uimahuoneet ja muut piharakennukset. Osa-aluekohtainen tarkastelu alkaa kohteiden omistus- ja jakohistorian tarkastelulla, jonka jälkeen tarkastellaan kohteiden ikää ja ympäristön rakenteita. Historiallisen ja arkkitehtuurin analyysin ohella inventointikortissa tarkastellaan niitä keskeisiä muutoksia, joita kohteissa on ajan kuluessa tapahtunut kuten alkuperäinen ilme ja muutokset ja säilyneet piirteet. Ympäristön ja huvilapuutarhojen osalta inventointi on suppeampi ja koskee lähinnä puutarhojen nykyilmettä ja -tilaa ja maastokäynneillä havaittuja tekijöitä. Puutarhainventointi ei myöskään koske koko saarta ja sen kaikkia palstoja, vaan on rajattu koskemaan työn yhteydessä merkittävimmiksi katsottuja **puutarhakohteita**.

Jokaisen osa-aluekokonaisuuden lopussa on tiiviissä muodossa esitetty osa-alueen keskeiset ominaispiirteet ja arvot. Osa-aluekokonaisuuksia arvotettaessa on käytetty mm. seuraavia Helsingissä yleisesti rakennussuojelussa käytössä olevia kriteerejä, joita on täydennetty Vartiosaaren omista paikallisista erityispiirteistä ja historiasta nousseilla tekijöillä:

- rakennushistoriallinen arvo
- rakennustaiteellinen arvo
- kulttuurihistoriallinen/paikallishistoriallinen/sosiaalihistoriallinen arvo
- maisemallinen ja maisemakuvallinen arvo
- maamerkki
- säilyneisyys
- kerroksellisuus
- puutarhataiteellinen/puutarhakulttuurinen/puutarhaviljelykulttuuri
- sisätilat, kiinteä sisustus

Arvotuskriteerit on työstetty yhdessä konsultin ja työtä ohjaavan työryhmän kanssa. Osa -aluekokonaisuuksia on työssä edelleen arvotettu sen mukaan miten merkittäviä ne ovat helsinkiläisen, itähelsinkiläisen ja/tai Vartiosaaren oman huvilakulttuurin/huvilapuutarhakultturin kehityksen ja ominaispiirteiden kannalta. Lisäksi selvityksessä arvioidaan osa-alueiden ja Vartiosaaren rantavyöhykkeen merkitystä osana koko Itä-Helsingin rantavyöhykettä.

1 QUISISANAN ALUE

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Quisisanan päärakennuksella on erityinen historiallinen arvo Vartiosaaren vanhimpiin huviloihin kuuluvana entisenä torppana. Rakennus on muuttunut huvilaksi jo 1800-luvun lopulla.

Nykyinen klassistinen ulkoasu on 1910-1920-luvulta. Päärakennus ja arkkitehti Runar Finnilän suunnittelema uimahuone edustavat korkeatasoista pohjoismaista klassismia, jossa on muistumia 1700-luvun kartanoarkkitehtuurista. Reposalmen maamerkkinä entisellä uimahuoneella on erityinen maisemallinen merkitys.

1920- ja 1930-luvun puutarhataiteelle ominaisia rakenteita ja kasvillisuuden piirteitä on säilynyt rakennuspaikan topografiaa ja jylhää kalliomaisemaa hyödyntävän kokonaisuuden osana, jonka rajat ulottuvat nykyistä palsta-aluetta laajemmalle. Puutarha on todennäköisesti puutarha-arkkitehdin suunnittelema. Selvityksessä esiin tulleet puutarhan elementit kuten puutarhan kävelypolkuverkosto, tilasarjat, tilasarjat, kivikkopuutarha "rockery" jne. antavat viitteitä merkittävästä puutarhataiteellisesta arvosta, jonka selvittäminen ja puutarhan kunnollinen arvottaminen vaatii kuitenkin lisätutkimuksia. Huvilaa ja rakennusryhmään kuuluvia muita rakennuksia on pidetty hyvässä kunnossa.

- huomattava rakennustaiteellinen arvo
- kulttuurihistoriallinen ja historiallinen arvo
- todennäköinen merkittävä puutarhataiteellinen arvo
- maisemakokonaisuus, päärakennuksella näkyvä sijainti rinteessä niemellä hoidetun huvilapuutarhanäkymän päätteenä
- maamerkki: pohjoismaista klassismia edustavat sauna ja päärakennus kauas näkyviä elementtejä Reposalmen rantamaisemassa
- säilyneisyys
- kerroksellisuus

- **Merkitys osana helsinkiläistä/itähelsinkiläistä /Vartiosaaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuuria, erittäin merkittävä**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, erittäin merkittävä**

2 STENKULLA — DRAKNÄS ALUE

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Stenkullan huvilalla, siihen liittyvillä rakennuksilla ja ympäristöllä on erityinen merkitys Vartiosaaren vanhimpiin huviloihin kuuluvana kokonaisuutena, jota täydentää Stenkullaan alun perin kuulunut Draknäs, Vartiosaaren huviloiden ensimmäistä rakentamisvaihetta edustava huvila.

Ulkoasultaan Stenkulla ja ilmeisesti myös Draknäs ovat alun perin nykyasuaan selvemmin edustaneet norjalaisvaikutteista huvilatyyliä. Varsinkin Stenkulla on ollut arkkitehtuuriltaan Suomessa melko harvinainen, ruotsalaisarkkitehdin L.I. Wahlmanin kuuluisaa Tallom-huvilaa muistuttava rakennus. Molempien huviloiden ulkoasussa on tapahtunut muutoksia. Kahdesta huvilasta-Draknäs on säilynyt arkkitehtuuriltaan alkuperäisempänä.

Huvilaympäristöön kuuluvia muita rakennuksia on pidetty hyvässä tai kohtalaisessa kunnossa ja käytössä. Laajasalon kanavan suunnalta katsottuna kallioniemen kärjessä sijaitseva Stenkulla toimii katseenvangitsijana ja sillä on siksi erityinen maisemallinen ja maamerkinomainen merkitys yhdessä rantamaisemaan kuuluvan telttakattoisen saunarakennuksen kanssa.

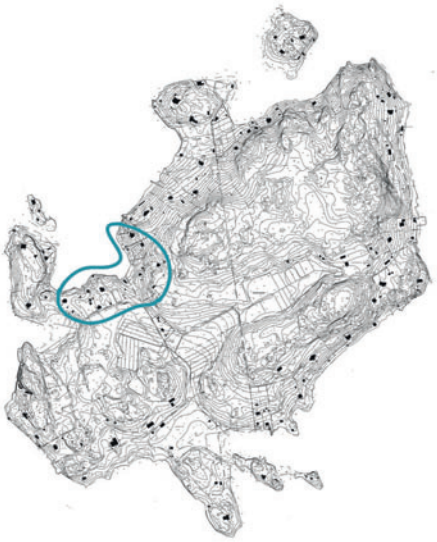

- huomattava rakennustaiteellinen arvo
- kulttuurihistoriallinen arvo
- maisemakokonaisuus, sijainti niemellä erityisesti Stenkulla
- maamerkki: Erityisesti Stenkulla ja rantamaisemakokonaisuuteen kuuluva sauna
- säilyneisyys: Draknäs

- **Merkitys osana helsinkiläistä/ itähelsinkiläistä / Vartiosaaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuuria, erittäin merkittävä**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, erittäin merkittävä**

3 NORDANVIK—FURUBACKA

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Uppbyn tilan myymille ja vuokraamille palstoille syntynyt aluekokonaisuus, jonka päärakennuksissa on asuttu myös pysyvästi. Ympäristö on omistajanvaihdosten takia ajan saatossa menettänyt paljon avoimesta, puutarhamaisesta ilmeestään. Asuinrakennusten rakentamisaika on pääasiassa ollut 1920-1930-luku, ja rakennuksissa on ajan esikaupunkiasutusta muistuttavia piirteitä.

Rakennuskannaltaan edustaa Vartiosaaren vaatimattomampaa huvilarakentamista, jolla kuitenkin on selkeä kulttuurihistoriallinen arvonsa osana Vartiosaaren huvila-alueen kokonaisuutta. Osa-aluekokonaisuuksina erottuvat Furubacka sekä Bergkulla-Bergbo-Nordanvikin puutarhamainen kokonaisuus. Alueen puutarhat edustavat aikakaudelle tyypillistä huvilapuutarhakulttuuria.

- rakennushistoriallinen arvo
- kulttuurihistoriallinen ja sosiaalihistoriallinen arvo
- Furubacka ja Bergkulla osa instituutioiden historiaa Vartiosaaressa
- maamerkinomainen: Furubacka niemen kärjessä
- puutarhakulttuurinen arvo
- säilyneisyys: Bergkulla, Furubacka

- **Merkitys osana Vartiosaaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuuria, kohtalaisen merkittävä**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, kohtalaisen merkittävä**

4 BJÖRKNÄS—NYTORP

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Rakennuskannaltaan yhtenäinen, 1920-luvun mansardi-kattoista, Vartiosaaren huvilarakentamisen kolmatta vaihetta edustava aluekokonaisuus. Björknäsin ja Björknäs II:n muodostamaa huvilaparia ympäröi laaja puutarha, jonka piirteiden ja tarkemman puutarhataiteellisen arvon selvittäminen edellyttää tarkempaa inventointia.

Björknäsin puutarhassa on ajalleen tunnusomaisia muotopuutarhan piirteitä ja pihapiirin rakennuksista erityisesti leikkimökki ja sauna ovat tärkeitä, eri ajoilta säilyneitä huvilakulttuurin elementtejä.

Björknäs II:n huvila on rakennustaiteellisesti korkeatasoinen ja omaleimainen rakennus, jonka julkisivuissa ja sisätiloissa on 1920-luvun klassismille tunnusomaisia yksityiskohtia. Umpeen kasvaneessa puutarhassa on rakennuksen sisäänkäynnin yhteydessä hienostunut, geometrinen sommitelma, johon on liittynyt perennaistutuksia ja joka viittaa klassismin ihanteisiin.

- rakennustaiteellinen arvo: Björknäs II: huomattava rakennustaiteellinen arvo
- sosiaalihistoriallinen arvo liittyy Nytorppiin ja Elannon vaiheeseen; kulttuurihistoriallinen arvo
- puutarhakulttuuri, ja mahdollinen puutarhataiteellinen arvo
- säilyneisyys

- **Merkitys osana / itähelsinkiläistä / Vartiosaaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuuria, kohtalaisen merkittävä**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, kohtalaisen merkittävä**

5 KAISLIKKO JA KAISLIKKO I

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Kaislikon huvila edustaa Vartiosaaren huvilarakentamisen ensimmäistä vaihetta ja on yksi saaren kolmesta, 1800-luvun lopulla suositun huvilatyypin edustajasta. Huvila sisältää alkuperäisten hirsiseinien rajaamia huonetiloja monine säilyneine yksityiskohtineen.

Ympäröivä puutarha edustaa 1800-luvun loppupuolen maisemapuutarhojen periaatteita. Kaislikon huvilan ympäristö on aikoinaan ollut rakennuspaikan ja topografian mukaan jäsennelty, maisemanäkymiä, kävelyreittejä ja eriluonteisia levähdys- ja näköalapaikkoja tarjoava kunnianhimoinen puutarhakokonaisuus. Vaikka alue on nykyisin metsittynyt, ovat sommitelman keskeiset piirteet vielä havaittavissa, kuten pengerretty ranta kivimuureineen, huvilaa kehystävät pengerrykset, kivireunainen rantakäytävä, lehtimajojen jäänteet, pallokenttä sekä säilyneet puut ja koristepensaat. Inventointi ja venäläinen topografiakartta osoittavat, että alueella on ollut 1800-luvun lopun maisemapuutarha, mutta sen tarkempi puutarhataiteellisen arvon määrittely edellyttää lisäselvityksiä.

Luoteisosassa säilynyt uimahuone täydentää huvilaympäristöä. Vesitasohalli on käyttötarkoitukseltaan erityinen, varsin harvinainen rakennus ja Vartiosaaren rantavyöhykkeen omaleimainen arkkitehtoninen kohde. Arkkitehti Bertel Liljeqvistin suunnittelema Villa Winquist on jälleenrakennuskauden arkkitehtuurin korkeatasoisia edustajia Vartiosaaressa.

- huomattava rakennustaiteellinen arvo (Kaislikko; Villa Winqvist)
- kulttuurihistoriallinen arvo (vesitasohalli)
- todennäköinen puutarhataiteellinen/puutarhahistoriallinen arvo
- maisemallinen merkitys: Villa Winqvistin sijainti laguunimaisessa merenlahdessa, avoimena hoidetun puutarhan päätteenä; rantamaisemakokonaisuuden tärkeitä elementtejä ovat myös yhtenäinen rantamuuri sekä Kaislikon uimahuone
- maamerkkimäinen sijainti niemellä, erityisesti Kaislikko
- säilyneisyys
- kerroksellisuus (Kaislikko sisätilat, julkisivut)

- **Merkitys osana helsinkiläistä/ itähelsinkiläistä / Vartiosaaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuuria, erittäin merkittävä**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, erittäin merkittävä**

6 RAUHALAHDEN ALUE

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Rauhalahden alueen rakennusten sijoitus ja ilme kuvastaa varsin selvästi Vartiosaaren maanosituksen vaiheita ja tarinaa sen taustalla, liittyen Vartiosaaressa jo varhain 1800-luvulla asuneen Sjöblomin kalastaja- ja torppariperheen vaiheisiin. Muodostaa oman alavalle maalle sijoittuvan puutarhamaisen osa-aluekokonaisuutensa.

Rakennukset ovat pääosin vaatimattomia, aikansa rakentamisen anonyymejä edustajia, joissa tehtyjä muutoksia on sanellut ennen kaikkea käytännön tarpeet. Vanhinta aikatasoa edustavan Karlaxin huvilan historia on hyvin dokumentoitu. Rakennus kuuluu hyvin hoidettuine puutarhamaisine ympäristöineen Vartiosaarelle ominaisten, mansardikattoisten, kuutiomaisten huviloiden ja asuinrakennusten sarjaan.

- rakennushistoriallinen arvo (Karlax)
- kulttuuri- ja paikallishistoriallinen arvo
- puutarhakulttuuri (Karlax)
- säilyneisyys

- **Merkitys osana Vartiosaaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuuria, kohtalaisen merkittävä (Karlax)**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, kohtalaisen merkittävä**

7 TIRREBON ALUE

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Arkkitehti Theodor Höijerin suunnittelema Tirrebon huvila on Vartiosaaren merkittävimpiä arvohuviloita, joka edustaa Vartiosaaren huvilarakentamisen ensimmäistä, vanhinta vaihetta. Tirrebossa puutarha ja rakennus muodostavat erityisen hienon maisemallisen kokonaisuuden, johon kuuluu mm. laaja, puutarhaan avautuva puoliavoin kuisti ja luonnonkivimuureilla terassoitu puutarha.

Rakennus on aikansa eloisan ja detaljirikkaan huvila-arkkitehtuurin hyvin säilynyt edustaja. Arkkitehtina on todennäköisesti ollut Theodor Höijer. Huvilan kulttuurihistoriallista merkitystä lisää Garoffin suvun omistajavaihe, jolloin Tirrebon asukkaat kuuluivat Helsingin venäläisen kauppiasryhmän yläluokkaan.

Huvilassa suoritettiin vuoteen 1917 mennessä muutos- ja sisustustöitä stukkokattoineen, lasimaalauksineen ja muine yksityiskohtineen. Muutokset muodostavat huvilaan yhden arvokkaan historiallisen kerrostuman. Rakennusta on sisätiloineen pidetty hyvässä kunnossa. Rantamaisemakokonaisuuteen kuuluu myös sauna.

Huvilaa ympäröivä laaja terassisommitelma on säilynyt, mutta puutarhakasvillisuudesta on enää vähäisiä rippeitä jäljellä. Inventoinnin aikana paikannetut puutarhan tukimuurit, kävelypolut ym. viittaavat puutarhataiteelliseen arvoon, mutta asian selvittäminen edellyttää tarkempia lisätutkimuksia. Huvilaympäristöä täydentää viereisillä tonteilla säilyneet kokonaisuuteen kuuluvat rakennukset.

- huomattava rakennustaiteellinen arvo
- kulttuurihistoriallinen arvo varakkaan kauppiassuvun huvilana
- todennäköinen puutarhataiteellinen arvo
- maisemallinen arvo: suhde maisemaan on poikkeuksellisen hieno. Rantamaisemakokonaisuuteen kuuluu myös vanha rantamuuri ja sauna
- poikkeuksellinen säilyneisyys
- kerroksellisuus: sisätilat

- **Merkitys osana helsinkiläistä/itähelsinkiläistä/Vartiosaaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuuria, erittäin merkittävä**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, erittäin merkittävä**

8 ITÄRANNAN HUVILAT

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Modernistista arkkitehtuuria ja puutarha-ajattelua edustava rakennusryhmä koostuu kahdesta, Liisa ja Suvimäki. Kumpikin on hyvin säilynyt. Rakennukset on mahdollisesti suunnitellut rakennuttaja Clas Thunberg huvilasta, joka oli ammatiltaan rakennusmestari.

- rakennustaiteellinen arvo
- henkilöhistoriallinen arvo, joka liittyy huviloiden rakennuttajan, pikaluistelijana tunnetun Clas Thunbergin vaiheisiin.
- puutarhakulttuurinen arvo: kokonaisuus edustaa modernia metsäpuutarha -tyyppiä.
- säilyneisyys: puutarha ja rakennukset muodostavat hyvin hoidetun säilyneen kokonaisuuden

- **Merkitys osana Vartiosaaren modernia huvila - ja huvilapuutarhakulttuuria, kohtalaisen merkittävä**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, kohtalaisen merkittävä**

9 VÅDÖTORPIN HUVILARYHMÄ

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Ernst Waseniuksen perheellä on erityinen kulttuurihistoriallinen merkitys Vartiosaaren miljöön muotoutumisessa. Waseniuksen itselleen rakennuttama huvila, nykyinen Villa Rosenius, edustaa korkeatasoista, kansainvälisesti värittynyttä Arts and Crafts-henkistä rakennus– ja sisustustaidetta. Kohde on joiltakin osin kokenut muutoksia, mm. julkisivuissa uudet ikkunat. Kokonaisuutena kohde on kuitenkin erittäin hyvin säilynyt. Interiööreissä on runsaasti alkuperäisiä, ainutlaatuisia yksityiskohtia.

Puutarhamainen huvilamiljöö, jonka ytimenä on Vartiosaaren vanhimpiin viljelyksiin kuuluva puutarha, on 1900-luvun alun arkkitehtuuri– ja kesänviettoajattelua edustava kokonaisuus, jonka merkitys liittyy myös muihin samalla rantavyöhykkeillä sijaitseviin, samanaikaisiin rakennuksiin. Puutarhataiteellisen arvon selvittäminen edellyttää tarkempia lisätutkimuksia mm. ”cottage garden” -puutarhan osalta. Waseniuksen harjoittamasta maanviljelyksestä alueella on säilynyt muutama talousrakennus.

- huomattava rakennustaiteellinen arvo
- kulttuurihistoriallinen arvo: Waseniuksen suku
- puutarhakulttuurinen arvo, mahdollisesti puutarhataiteellinen arvo
- säilyneisyys, erityisesti sisätilat

- **Merkitys osana helsinkiläistä/itähelsinkiläistä/ Vartiosaaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuuria, erittäin merkittävä**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, erittäin merkittävä**

Arts and Crafts-liikkeen kokonaistaideteoksen ihanteen pohjalta toteutetulla hyvin säilyneellä jugend-huvilalla ympäristöineen on yhdessä saaren vanhimpien huviloiden kanssa laajempaakin kiinnostavuutta osana suomalaisen 1900-luvun alun arkkitehtuurin kehitystä.

10 STUGAN JA JANNEBERG ALUE

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Huvilarakennukset Stugan ja Janneberg on suunniteltu 1900-luvun vaihteen uusia tilasuunnittelu- ja sisustusihanteita noudattaen. Huviloiden keskeiset halliratkaisut edustavat aikansa asuntosuunnittelun johtavia tilallisia uudistuksia. Molemmat huvilat edustavat Suomen oloihin sovitetun Arts and Crafts-arkkitehtuurin vaikutusta ja siihen kuuluvaa kokonaistaideteoksen ihannetta.

Max Frelanderin suunnittelema Janneberg muodostaa julkisivuineen, sisätiloineen ja yksityiskohtineen jugend -arkkitehtuurille tunnusomaisen, yhtenäisen kokonaisuuden. Huvila on sisätiloja myöten poikkeuksellisen hyvin säilynyt. Stuganilla on erityinen merkitys Vartiosaaren huvilarakennusvaiheen "toista aaltoa" edustavana ensimmäisenä rakennuksena. Huvilan on todennäköisesti suunnitellut arkkitehti Harald Neovius. Kiintoisa yksityiskohta on, että Stuganin purettu uuni on ollut samaa Turun kaakelitehtaan rohkeaa, kelta-vihreää mallia kuin Frelanderin piirtämässä Jannebergin huvilassa. Samalainen kaakeliuuni tavataan myös Ilja Repinin Repinossa sijaitsevassa Penaty-huvilassa. Sekä Stuganin puutarha että Jannebergin terassi– ja maisemapuutarha polkuineen ovat puutarhataiteellisesti merkittäviä ja niiden arvo ja aikakauden eri kerrostumat tulisi selvittää jatkotutkimuksilla.

Huvilat ovat hyvässä kunnossa ja niitä on korjattu alkuperäisiä ominaispiirteitä kunnioittaen.

- huomattava rakennustaiteellinen arvo
- todennäköinen huomattava puutarhataiteellinen arvo
- maisemallinen arvo. Suhde rannan ja rakennusten välillä on poikkeuksellisen hieno.
- maamerkki: erityisesti Jannebergin tiilikatto on kauas näkyvä elementti itähelsinkiläisessä saaristomaisemassa.
- poikkeuksellinen säilyneisyys: sisätilat kiinteine kalusteineen ja muine yksityiskohtineen

- **Merkitys osana helsinkiläistä /itähelsinkiläistä/ Vartiosaaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuuria, erittäin merkittävä**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, erittäin merkittävä**

Kahdella Arts and Crafts-liikkeen kokonaistaideteoksen ihanteen pohjalta toteutetuilla hyvin säilyneillä jugend-huvilalla sisätiloineen ja ympäristöineen on yhdessä saaren vanhimpien huviloiden kanssa laajempaakin kiinnostavuutta osana suomalaisen 1900-luvun alun arkkitehtuurin kehitystä.

11 KAAKKOIS-RANNAN KESÄMÖKIT

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Aarne Ervin olympialaisia varten lehdistön majoitustiloiksi suunnittelema siirrettävä lomamaja on ainoa säilynyt esimerkki Lomarannan majoista. Majan sisäosa on suunniteltu kiintokalusteita myöten.

- Aluekokonaisuuteen ei liity erityisarvoja.
- Kulttuuri- ja sosiaalihistoriallinen arvo (Ervin suunnittelema maja)

12 DRAKUDDEN

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Drakuddenin huvilalla on erityinen merkitys Vartiosaaren 1900-luvun alun toisen huvilarakennusvaiheen edustajana ja esimerkkinä Suomen oloihin sovitetun Arts- and Crafts -liikkkeen kokonaistaideteoksen ihanteesta. Samalla Drakudden on arkkitehti Max Frelanderin rakennus- ja sisustussuunnittelun keskeinen, jo rakennusvaiheessa julkaistu esimerkki.

Huvila ja rakennusryhmään kuuluvat muut rakennukset ovat hyvässä kunnossa ja niitä on korjattu alkuperäisiä ominaispiirteitä kunnioittaen tai kadonneita piirteitä palauttaen.

- huomattava rakennustaiteellinen arvo
- maisemallisesti näkyvä sijainti niemellä. Suhde maisemaan on poikkeuksellisen hieno: Arts and Crafts -liikkeen ihanteita kuvastavine mäntyvaltaisine kallioniemineen
- maamerkinomainen: rantamaisemakokonaisuuteen kuuluu myös sauna
- säilyneisyys

- **Merkitys osana helsinkiläistä/itähelsinkiläistä/ Vartiosaaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuuria, erittäin merkittävä**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, erittäin merkittävä**

Arts and Crafts-liikkeen kokonaistaideteoksen ihanteen pohjalta toteutetulla hyvin säilyneellä jugend-huvilalla ympäristöineen on yhdessä saaren vanhimpien huviloiden kanssa laajempaakin kiinnostavuutta osana suomalaisen 1900-luvun alun arkkitehtuurin kehitystä.

13 SUNNANVIK

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Fogelholmin aikana perustettu maatila rakennuksineen ja puutarhoineen oli kokonaisvaltainen hanke, joka myöhemmässä vaiheessa tarjosi mahdollisuudet Alkon Lomarannan perustamiselle. Pääkaupungissa sijaitseva virkistys- ja lomailukohde tarjosi henkilökunnalle erinomaiset mahdollisuudet viettää kesää saaristossa. Erityisen merkittävänä seikkana on pidettävä arkkitehtien Selim A. Lindqvistin ja Aarne Ervin osuutta Sunnanvikin suunnittelijoina. Aarne Ervin suunnittelema sauna on osa Vartiosaaren modernia rakennuskerrostumaa.

Puutarhataiteen historian kannalta puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin suunnittelema puutarha täydentää kiintoisalla tavalla kuvaa 1920-luvun vaihteen puutarhataiteen kultakaudesta. Bengt Schalinin suunnitelmat, Fogelholmin muistelmakirjoitus ja valokuvadokumentit sekä itse puutarhan pysyvät kivirakenteet, säilynyt kasvilajisto ja raunioitunut kasvihuone tarjoavat lähtökohtia puutarhan restauroinnille. Puutarhan osalta on lisätutkimuksen tarvetta. B.Schalinin 1920-luvun huvilapuutarhatuotanto on osin vielä selvittämättä ja kohteen puutarhataiteellista arvon määrittäminen jää tältä osin puutteelliseksi. Aluekokonaisuutena Sunnanvik on merkittävä esimerkki Vartiosaaren sosiaalihistoriasta sekä puutarhakulttuurin ja rakennusperinnön kehityksestä, joka käsittää eri kerrostumia. Huvilaa ja rakennusryhmään kuuluvia muita rakennuksia on pidetty kohtalaisen hyvässä kunnossa.

- huomattava rakennustaiteellinen arvo: Sunnanvikin päärakennus, sauna (Aarne Ervi)
- kulttuurihistoriallinen ja sosiaalihistoriallinen arvo osana Vartiosaaren instituutioiden kesälomatoimintaa ja Alkon historiaa; paikallishistoriallinen arvo, erityisesti Fogelholmin vaihe
- puutarhataiteellinen arvo: Bengt Schalinin muotopuutarhavaiheen edustaja ja puutarhaviljelykulttuurin kannalta kiinnostava
- maisemallinen kokonaisuus, joka koostuu useista eri tyyppisistä osista
- kohtalainen säilyneisyys, myös säilyneitä sisätiloja: päärakennus osin, sauna
- kerroksellisuus

- **Merkitys osana helsinkiläistä/itähelsinkiläistä/ Vartiosaaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuuria, erittäin merkittävä**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, erittäin merkittävä**

14 UDDEBON ALUE

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

Uddebon rakennus– ja suunnitteluvaiheiden tuloksena on syntynyt ehjä, päärakennuksen ja sitä ympäröivän puutarhan muodostama kokonaisuus, jota edelleen ylläpidetään ja hoidetaan alkuperäisiä piirteitä vaalien.

Huomion arvoista on Paul Olssonin puutarhasuunnitelman toteutuminen ja sen ominaispiirteiden säilyminen tähän päivään asti. Kattavaa inventointia Olssonin säilyneistä huvilapuutarha suunnitelmista ei ole ollut tämän selvityksen aikana käytettävissä, joten kohteen tarkempi suhteuttaminen ja arvottaminen tältä osin jää tässä vaiheessa tekemättä. Uddebon huvilan puutarhaan liittyy palstan ulkopuolella muotopuutarhan rippeitä joiden–ajoitus ja puutarhasommitelmien alkuperä tulisi selvittää jatkotutkimuksilla. Inventoinnissa havaitut säilyneet puutarhan osat ja rakenteet antavat viitteitä mahdollisesta paikalla sijainneesta maisemapuutarhasta.

- rakennushistoriallinen arvo
- puutarhataiteellinen arvo (Paul Olsson) Puutarha on kohtalaisen hyvin säilynyt ja puutarhasuunnitelma on olemassa. Puutarha on yksi harvoja Paul Olssonin suunnitelmia, jossa rakennus ja puutarhat ovat yhdessä säilyneet.
- maisemallinen arvo. Hyvin säilynyt ja hoidettu autenttinen 1920-luvun huvilakerrostumaa edustava huvilamiljöö.
- säilyneisyys

- **Merkitys osana itähelsinkiläistä /Vartiosaaren huvila - ja huvilapuutarhakulttuuria, erityisesti puutarhan osalta erittäin merkittävä**
- **Merkitys osana rantoja kiertävää huvilavyöhykettä, kohtalaisen merkittävä**

15 SUOTORPAN ALUE

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

1920-luvulta lähtien hoidettu vehmas puutarha ja omaperäinen asuinrakennus muodostavat ehjän kokonaisuuden.

- paikallishistoriallinen arvo
- hyvin säilynyt, puutarhamainen asumismiljöö metsän keskellä

- **Merkitys osana Vartiosaaren paikallishistoriaa**

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

ARKISTOT

Asiakirjat

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Helsingin kaupunginmuseo (HKM), kulttuuriympäristöyksikkö
Lausuntoarkisto

Kiinteistövirasto (HKV)
Tilakeskus, isännöinti

Maanmittauslaitos (MMLA)
Kiinteistörekisteri
Kiinteistömuodostusasiakirjat, jakotietojärjestelmät, luovutus- ja lohkomiskirjat

Kansallisarkisto (KA)
Henkikirjat
Kirkonkirjat
Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, karttojen liiteasiakirjat
Palovakuutukset

Kansalliskirjasto
Svenska litteratursällskapet (SLS) / Historiska och litteraturhistoriska arkivet
Vetenskapliga småarkiv
Vådöjournalen 1942–1945

Piirustukset ja kartat

Kansallisarkisto (KA)
Piirustus– ja karttakokoelmat

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)
Piirustuskokoelma

Kiinteistövirasto Kaupunkimittausosasto (HKV)
Kantakartta (dwg)
Vanhempi pohjakartta-aineisto

Rakennusvalvontaviraston arkisto (RVV)
Pääpiirustukset

Suomen arkkitehtuurimuseo (SRM)
Arkkitehtien piirustuskokoelmat
Maisema-arkkitehtien piirustuskokoelmat

Helsingin kaupunginmuseo (HKM)
Kartat ja piirustukset
Käsikirjoitukset

Valokuvakokoelmat, historialliset valokuvat

Altia Oyj
Kiinteistöhallinto / ”Alkon” arkisto, Rajamäki

Elanto, arkisto
Valokuvat

Helsingin kaupunginmuseo (HKM), kuvakokoelmat
Valokuvat

Hufvudstadsbladet (Hbl) , arkisto
Valokuvat

Kansallisarkisto (KA)
Yksityishenkilöiden kokoelmat

Museovirasto (MV), historian kuva-arkisto
Valokuvat

Suomen arkkitehtuurimuseo (SRM)
Valokuvat

Valokuvataiteen museo
Valokuvaajakokoelmat

Åbo Akademin arkisto (ÅA) , Turku
Yksityishenkilöiden kokoelmat

Yksityiset kuvakokoelmat

Gunilla ja Thomas Garoff, Edit Grön, Ulf Hagert, Clara ja Kyösti Hallikainen, Lars Nystén, Olli Pitkänen, Ulla Rahola, Nils-Henrik Wasenius, Teemu Väänänen, Eeva-Maija Viljo

Käsikirjoitukset ym.

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto (KSV)
Fogelholm, Gustaf. Muistiinpanoja (Sunnanvikin) puutarhan perustamisesta ja hoidosta. Käsikirjoitus vuodelta 1940.

Helsingin kaupunginmuseo (HKM)
Muistikuvia Vartiosaaresta omia ja vanhempieni kertomia, kirjannut Arvo Grön. Käsikirjoitus, päiväämätön.

Lehtileikekokoelmat

Brages pressarkiv
Biographica-kokoelma

Elanto, arkisto

Hufvudstadsbladet (Hbl), arkisto

Kansalliskirjasto (KA)
Historiallinen sanomalehtikirjasto, digitoidut aineistot http://digi.kansalliskirjasto.fi/index.html

Haastattelut

Haastattelija: Mona Schalin

Gunilla ja Thomas Garoff. Haastattelu 25.6.2012.

Edit Grön. Haastattelu 26.7.2012.

Iris ja Ulf Hagert. Haastattelu 14.11.2011.

Marko Leppänen. Haastattelu 3.5.2012.

Birgitta Lindroos Puhelinhaastattelu 4.6.2012.

Sinikka ja Lars Nystén. Puhelinhaastattelu 23.5.2012 sekä haastattelut 26.7.2012 ja 4.9.2012.

Olli Olo. Puhelinhaastattelu 4.6.2012.

Olli Pitkänen. Haastattelu 2.7.2012.

Ulla Rahola. Haastattelu 19.6.2012.

Marianne Ramberg f. Granqvist. Puhelinhaastattelu 11.6.2012.

Kaarina ja Nils-Henrik Wasenius. Haastattelu 2.7.2012.

Christian Westerlund. Haastattelu 14.11.2011.

Teemu Väänänen. Haastattelut 19.11.2012.

PAINETUT LÄHTEET

Vartiosaarta koskevat inventoinnit ja selvitykset. Helsingin Kaupunkisuunnitteluvirasto.

Biologinen rantatutkimus. Vartiosaari – Ramsinniemi – Kallvik – Uutela. KSV:n julkaisuja YB:7/1980.

Esikaupunkialueiden yleiskaava. Liiteraportti 7. Rakennetun ympäristön suojelu. KSV:n julkaisuja YB:14/1978.

Esikaupunkialueiden yleiskaava. Liiteraportti 7. Rakennetun ympäristön suojelu. KSV:n julkaisuja YB:14/1978. Muutettu 10.6.1980.

Helsingin saariston rakennetun ympäristön suojelu, Helsingin saariston ja merialueen osayleiskaava. Liite 1.9. KSV:n julkaisuja YB:10/1989.

Itäiset kaupunginosat. Historialliset ja rakennustaiteelliset suojelukohteet ja -alueet. Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto, yleiskaavatoimisto, IES-toimisto. 1970. Rantojen ja saariston yleissuunnitelma, Vartiosaari, Virkistyskäytön edellytykset, inventointi, KSV:n julkaisuja YB:13/1986.

Suosituksia rakennussuojelukohteille esikaupunkialueilla. Kohdeluettelo. KSV: n julkaisuja YB:20a/1986.

Suosituksia rakennussuojelukohteille esikaupunkialueilla. Liiteosa. KSV: n julkaisuja YB:20b/1986.

Vartiosaaren maisemaselvitys. KSV. Ympäristötoimisto. 2009.

Vartiosaari. Kaupungin omistamien rakennusten inventointi. KSV:n julkaisuja 2/1983.

Rakennus– ja sisustustaidetta 1900-luvun vaihteessa

Sarje, Kimmo 2000. Sigurd Frosteruksen modernin käsite. Maailmankatsomus ja arkkitehtuuri. Dimensio, Valtion taidemuseon tieteellinen sarja.

Stenbäck, Josef 1886. Rakennuspiirustuksia ammattitoverien avulla toimittanut J. Stenbäck. Ensimm. vihko: Kesähuviloita ja Maakartanoita. Helsinki

Hitchmough, Wendy 1995. C F A Voysey. London: Phaidon Press Ltd.

Wäre, Ritva 1991. Rakennettu suomalaisuus. Nationalismi viime vuosisadan vaihteen arkkitehtuurissa ja sitä koskevissa kirjoituksissa. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 95.

Taustaa, paikallis- ja henkilöhistoriaa

Enckell, Carl 1941. Gustaf Fogelholm. Muistokirjoitus. Teknillinen Aikakausilehti.

Galtat, Hanna – Tornivaara-Ruikka, Riitta 2012. Maalle! Helsingin seudun kulttuuriympäristöopas. Rakennustaiteen seura, Helsinki.

Harvia, Yrjö 1936. Helsingin esikaupunkiliitos. Mietintö n:o 9. Erikoisselvitys Herttuaniemen liitosalueesta. Mietintö n:o 10. Erikoisselvitys Itäisen saariston liitosalueesta Degerö, Villinge, Santahamina ja Mjölö. Helsinki 1936.

Häggman, Kai 1994. Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia Tutkimuksia 179.

Lassenius, Torolf 1997. Elämää Vuosaaren Kallahdessa, Helsingin kaupunginmuseo, Memoria 10. Helsinki.

Lindberg, Axel 1913. Historik över Uppby hemman i Degerö by. Mikkeli. Näköispainos teoksessa: *Laajasalon Ylistalon historiaa*, Hakokorpi-Jumppanen, Maria (toim.) 1999, Helsinki.

Lähde, Heikki K. 2007. Isojako ja torpparijärjestelmät. Maanmittaus 82:2, 68-88.

Lönnqvist, Bo 1980. Skärgårdsbebyggelse och skärgårdskultur i Nyland. *Kustbygd. Folklivsstudier XIII.* SLS 489, 127–204. PDF nr 2 Svenska litteratursällskapet i Finland 2010. Helsingfors, 129-197.

Suomen liikemiehiä II. Helsinki: Kustannusliike Suomen Kauppa ja Teollisuus Oy. 1930.

Åström, Sven Erik 1957. Samhällsplanering och regionbildning i kejsartidens Helsingfors. Helsingfors.

Arkkitehdit ja maisema-arkkitehdit

Moorhouse, Jonathan e.a. 1987. Helsingin jugendarkkitehtuuri 1895-1915. Otava, Helsinki.

Uino, Pirjo 1990. Puutarha-arkkitehti Paul Olsson (1890-1973). Teoksessa Uino, Pirjo - Häyrynen, Maunu *Suomen puutarhataiteen historia. Esitutkimuksen loppuraportti.* (Moniste). Teknillinen korkeakoulu, Otaniemi

Salokorpi, Asko 2001. Selim A. Lindqvist: arkkitehti. Helsinki.

Viljo, Eeva-Maija 1985. Theodor Höijer. En arkitekt under den moderna storstadsarkitekturens genombrottstid i Finland från 1870 till sekelskiftet. Finska Fornminnesföreningens tidskrift 88 .

Kesähuvilat - kulttuuri- ja rakennushistoriaa

Bromarf. Svunna tider. Wättlax byaråd r.f.2006.

Gardberg, C.J. 1989. Kartanoita ja kesähuviloita. Ars Suomen taide 4. Kustannusosakeyhtiö Otava, 46-65.

Halpoja kesäasuntoja: Aitan piirustuskilpailussa v. 1928 palkitut ja lunastetut ehdotukset. Otava 1928.

Lankinen, Kalevi 1962. Rakennamme kesämökin. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Laurila, Ulla-Maija (toim.) 2009. Huviloita Laajasalossa. Helsingin kaupunginmuseo. Tutkimuksia ja raportteja 1/2009.

Litzén, Aulikki – Vuori, Jukka 1997: Helsingin maalaiskunnan historia 1865-1945. Vantaa.

Lönnqvist, Bo 1995. Vanhoja kartanoita Helsingin seudulta: kulttuurihistoriallisia ajankuvia. Schildt.

Mannila, Maarit 2003. Meilahden huvila 12. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 5/2003.

Meilahden huvila-alue. Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto. Yleiskaavaosasto. Helsinki 1977.

Nygård, Stefan 2003. Villinki - saariston huvilayhteisö. Memoria 16. Helsingin kaupunginmuseo.

Jern, Hans (toim.) 2003. Sibbo skärgård. Villor, liv, folk. Sibbo Hembygdsforskningsförening r.f. XIV.

Oman kodin piirustuksia Otavan palkintokilpailusta 1913. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Pihl Atmer, Ann Katrin 1987. Sommarnöjet i skärgården. Sommarbebyggelse i Stockholms inre skärgård 1860-1915. Kommittén för stockholmsforskning. Monografier utgivna av Stockholms stad 55, Stockholm.

Reuter, Ossian (O.R.) 1893. Råd för Sommargäster i Skärgården Jämte handledning i Fiske. Helsingfors: K.E. Holms förlag.

Riimala, Erkki 1987. Höyryä Helsingin vesillä. Pääkaupungin paikallisliikenteen höyryveneitä ja saaristoreittien matkustajahöyrylaivoja. Helsinki.

Backer Fürst, Hans 1936. Småhus : skjaergårdsstuer, jakthytter, villaer av norske arkitekter fra aftenpostens småhus-konkurranse, tegninger med beskrivende tekst. Oslo : J.W. Cappelens.

Soiri-Snellman, Helena 1985. Ruissalon huvilat: Turun Ruissalon, Iso-Pukin ja Pikku-Pukin saarien huviloiden rakennushistoria ja rakennusluettelo. Turun maakuntamuseon raportteja 1985:8. Turku: Turun maakuntamuseo.

Ruokonen, Ria 2003 (toim.). Stansvikin kartanoalue: ympäristöhistoriallinen selvitys. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2003:1.

Stansvikin kartanoalue. Hoito- ja kehittämisperiaatteita sekä suosituksia jatkosuunnittelulle. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä 2003:3.

Villa Rulludd. Espoon kaupunginmuseon tutkimuksia 3. Espoo 1997.

Yoshizaki-Tyrkkö, Keiko 2007. Ramsinniemen rakennukset. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2007:9.

Huvilapuutarhat

Donner, Julia 2001. Villa Anneberg. Teoksessa Hortus Fennicus. Häyrynen, M. (toim.). Helsinki: Viherympäristöliitto, Puutarhataiteen seura, 90-92.

Elfving, Jenny 1913. Puutarha-suunnitelmia pienviljelijöille. Otava. Helsinki.

Elfving, Jenny 1929. Suomalaista puutarhataidetta. Otava. Helsinki.

Flinck, Maria 1994. Tusen år i trädgården. Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar. Värnamo: Tidens förslag och Torekjällbergets museum.

Halme, Anna-Maija (toim.) 2005. Puistot ja puutarhat. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:11. Helsinki.

Hangasoja M. 1904. Puutarhakaavoja puutarhoja ja puistoja y.m. varten. Tukholma: Fröléen & Comp.

Hautamäki, Ranja 2000. Portti Puutarhaan. Historiallisten puutarhojen inventointiopas. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 21.

Häyrynen, Maunu (toim.) 2001, Hortus Fennicus: Suomen puutarhataide. Helsinki: Viherympäristöliitto, Puutarhataiteen seura.

Ilminge, Christina 2002. Bevara & sköta en gammal trädgård. Bokförlaget Prisma

Karisto, Maria 2001. Tullisaaren puisto. Teoksessa *Hortus Fennicus*. Häyrynen, M. (toim.). Helsinki: Viherympäristöliitto, Puutarhataiteen seura, 94-97.

Karisto, Maria - Kuokkanen-Suomi, Liisa 1998. Tullisaaren puisto. Puistohistoriallinen selvitys ja restaurointiperiaatteet. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 1998: 2. Helsinki.

Koch, Elisabeth 1919. Hemträdgården. Finlands Svenska Marthaförbund.

Koch, Elisabeth 1940. Hemträdgården. 4. tillökade upplagan. Finlands Svenska Marthaförbund. Borgå.

Koch, Elisabeth 1942. Oma Puutarha. WSOY. Porvoo.

Kåhre-Maury, Inga e.a. 2007. Matosaaren puutarhahistoriallinen selvitys ja alueen kehittämistavoitteet. 2. uudistettu painos. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2007 :6.

Mattila, Helena 2003. Annalan huvilan orangeria. Rakennushistoria ja rakennustyyppi. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 6/2003.

Merivuori, Tuula-Maria 1984. Puutarha– ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa. Osa I. Helsinki.

Merivuori, Tuula-Maria 2001. Bengt Schalin ja vuosisadan alun muotopuutarha. Teoksessa *Hortus Fennicus*. Häyrynen, M. (toim.). Helsinki: Viherympäristöliitto, Puutarhataiteen seura, 256-268.

Olsson, Paul 1947. Suomen puutarhataidetta. Kustannusosakeyhtiö Otava.

Wilke, Åsa 2006: Villaträdgårdens historia. Ett 150-årigt perspektiv. Prisma. Stockholm.

Ruoff, Eeva 2001. Vanhoja suomalaisia puutarhoja. Otava.

Seppälä, Helena – Frondelius. Satu (toim.) 2005. Annalan huvila porvarisidyllistä kaupunkilasten keitaaksi. Hyötykasviyhdistys r.y., Puutarhataiteen seura r.y.

Uino, Pirjo 2001. Kultarannan puutarha. Teoksessa *Hortus Fennicus*. Häyrynen, M. (toim.). Helsinki: Viherympäristöliitto, Puutarhataiteen seura, 106-112.

Uino, Pirjo 2001. Villa Gullrandas trädgårdsarkitektur. *Finskt Museum* 1980.

Aikakauslehdet

Arkkitehti (1904-)
Strengell, Gustaf (useat artikkelit)
Huvilaesittelyt

Finska trädgårdsodlaren, vuosikerrat 1914-15

Kotitaide

Elanto-lehti

Pulloposti

Puutarha

Rakennustaito (1906-)

Rakentaja

Svenska trädgårdsföreningens tidskrift 1884

Teollisuuslehti

Verkkojulkaisut

Helsingin yliopisto. Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899. http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/1853-1899/

Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. http://www.kansallisbiografia.fi

Kurri, Miikka 2009. Kesäasumisen kulttuurihistoriaa- viikonloppumajoja ja kakkoskoteja. http://www.rakennusperinto.fi/rakennusperintomme/artikkelit/fi_FI/kesaasunnot/

Lounatvuori, Irma. Var mans rätt till sommarbostad http://www.rakennusperinto.fi/rakennusperintomme/Artikkelit_sv/sv_SE/sommarbostad/

Meddelanden af Societas Pro Fauna et Flora Fennica, 42:a häftet, 1915—1916. Helsingfors. (s. 32) http://ia700309.us.archive.org/0/items/meddelandenafsoc42soci/meddelandenafsoc42soci.pdf

RKY 2009. Espoo Helsinki. Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutus. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY 2009). http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1573

Salla Antti 2004: Kallioperän ja maaperän arvokkaat luontokohteet Helsingissä. Helsingin kaupungin ympäristökeskuksen julkaisuja 2004:6. http://www.fokka.hai.fi/meri_rastilan_aluefoorumi/lansiranta/geologisetkohteet06_04.pdf

Suhonen, Veli-Pekka – Heinonen, Janne 2011. Helsingin keskiaikaiset ja uuden ajan alun kylänpaikat 2011. Kohdeluettelo. Museovirasto, Arkeologiset kenttäpalvelut. Verkkojulkaisu 2011. http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjhanke/read/asp/hae_liite.aspx?id=114258&ttyyppi=pdf&kunta_id=91

Inventointivalokuvat

Ilmakuvat
Helsingin kaupunki, Kiinteistövirasto, kaupunkimittausosasto

Vartiosaaren dokumentointikuvaukset 2011–2012
Kati Salonen ja Mona Schalin
Arkkitehdit Oy
Kari Hakli, nimetyt kuvat
Sakari Mentu
Mona Schalin

Kiitokset

Haastateltujen henkilöiden lisäksi esitetään erityiset kiitokset seuraaville: Vaula Aunola, Marja Helander, Eija Hiltunen, Kari Hyväkkö, Antti Hyttinen, Timo Keinänen, Kaarlo Kontro, Antti Laurikainen, Jari Luovi, Sirkku Liukkonen, Karola Sahi

Vartiosaaren kartta. Tilanne 2012. Pohjakartta © Kaupunkisuunnitteluvirasto. Nykyiset kiinteistönumerot. Viereisessä taulukossa esitetään nykyiset kiinteistönumerot, nimet, rekisteröintipäivämäärät ja pinta-alat. Lähde: Helsingin kaupunki Kiinteistövirasto

NYKYISET KIINTEISTÖT, NIMET JA REKISTERINUMEROT

KIINTEISTO	NIMI	REKPVM	MAAPALA
DEGERÖ HOLMGÅRD			
1:40	DRAKUDDEN	21.3.1902	11700
1:51	DRAKUDDEN I	5.3.1910	5100
1:164	DRAKUDDEN III	7.5.1918	10350
1:313	UDDEBO	14.1.1933	4400
1:314	SOMMARBO	14.1.1933	2360
1:315	GRANBO	14.1.1933	2640
1:316	TALLBO	14.1.1933	2800
1:613	SUNNANVIK	12.11.1945	57615
1:851	LOMARANTA II	11.6.1954	16580
1:852	GRÖNALUND	11.6.1954	3300
1:853	LOMARANTA I	12.6.1954	12000
1:854	UGGLEBO	12.6.1954	7500
1:969	PENINSULA	28.2.1961	6200
1:970	POJKHOLMARNA	28.2.1961	14300
DEGERÖ UPPBY			
2:3	KAISLIKKO	19.11.1896	14800
2:6	KAISLIKKO I	20.8.1904	5000
2:12	BJÖRKNÄS	15.4.1909	8000
2:38	TOMTEBO	19.2.1917	4500
2:39	NY-TORP	19.2.1917	10700
2:40	DRAKNÄS	21.9.1917	5250
2:46	BJÖRKNÄS II	2.5.1921	11700
2:47	NY-TORP II	2.5.1921	12400
2:49	FURUBACKA	15.12.1921	3800
2:50	LISEBO	15.12.1921	2800
2:51	BERGULLA	15.12.1921	6670
2:52	BERGBO	15.12.1921	2090
2:80	LÖVNÄS	18.1.1929	2110
2:81	STENKULLA	18.1.1929	12540
2:210	GRÖNALUND I	29.9.1949	5035
2:418	SUOTORPPA	16.6.1961	1990
2:419	VÅDÖ TORPS KÄRR	16.6.1961	50150
2:434	QUISISANA	15.12.1988	3700
2:443	LILLA QUISISANA	27.9.1996	1709
2:444	VÅDÖ- SKIFTET	27.9.1996	106481
2:448	UPPBY	21.5.1997	26427
BOTBY RÅÅNS			
1:7	KARLAX	20.6.1917	2520
1:13	MARGARETA-TORP	27.8.1921	2000
1:15	RAUHALA	3.2.1934	400
1:17	TYYNELÄ	20.11.1942	300
1:19	KARILA	25.4.1951	1130
1:21	LAURILA	11.7.1956	3740
1:22	RAUHALAHTI	11.7.1956	7045
1:23	KALLIORINNE	8.11.1988	2000
1:25	VILLA ROSENIUS	13.11.1991	5475
1:26	VÅDÖTORP	13.11.1991	215625
2:2	JANNEBERG	13.9.1910	12950
2:723	VOUTILA	10.11.1937	2500
2:724	KOUTOLA	10.11.1937	2510
2:752	STUGAN	17.10.1939	6000
2:756	SINIKKALA	17.9.1970	8700
2:757	TALLUDDEN	17.9.1970	5300

BOTBY NISSAS			
5:1	VÅDÖ	12.2.1910	7900
5:46	BERGUDD	2.2.1932	14330
5:161	NISSEBOTILLÄGG	6.3.1936	10930
5:162	BERGUDDTILLÄGG	6.3.1936	10880
5:621	NISSEBO	21.11.1939	8520
5:624	SUVIMÄKI	9.2.1944	4052
5:625	LIISA	9.2.1944	3700
5:630	BRAKAKULLA	16.2.1949	2820
5:678	INGALUNDA	26.3.1956	1800
5:679	HELENELUND	26.3.1956	19180

Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2013:2

Sarjassa aikaisemmin julkaistu:

2013:1 Pekanraitin ja Ala-Malmin torin yleissuunnitelma

ISSN 0787-9024
ISBN 978-952-272-489-2 (NID.)
ISBN 978-952-272-490-8 (PDF)

9 789522 724892